Povilas Lasinskas

LEVO KARSAVINO fenomenas

VILNIUS 2009

UDK 1(470+571+474.5):929Karsavinas
La371

RECENZAVO:
Prof. habil. dr. Bronius Genzelis
Dr. Valdas Selenis

ISBN 978-5-415-02140-6

TURINYS

VIETOJE ĮVADO

Naujojo tūkstantmečio pradžioje visuomenės ir valstybės tarpusavio santykių klausimai, Europos mėginimas susivienyti kultūrine, ekonomine ir politine prasme, Rusijos dabarties dilemos, kitų Rytų Europos bei Azijos šalių naujieji raidos keliai, civilizacinių konfliktų apraiškos neabejotinai lemia tai, kad didžiųjų XX a. pradžios kultūrologų mokslinis palikimas tampa ypač aktualus. Pastaruoju metu dėl sprendžiamų globaliųjų problemų ir su jomis susijusios socialinės įtampos šiuolaikinio pasaulio padėtis (tiek tarptautiniai santykiai, tiek vidinė atskirų regionų raida) neretai lyginama su XX a. pirmosios pusės pasauliniais konfliktais. Iki tol neregėto pobūdžio ir masto karai, nusinešę milijonus nekaltų aukų, visuotinio netikrumo atmosfera, Europoje nulėmusi totalitarines santvarkas, įvairių šalių filosofus, kultūrologus vertė iš naujo susimąstyti apie šių nelaimių priežastis ir kartu naujai įvertinti žmogiškąsias vertybes bei istorinį laiką, pagaliau reformuoti patį istorijos mokslą, nebegalintį atsakyti į opius epochos klausimus. Tai buvo objektyvios aplinkybės, kuriomis gimė didžiosios istoriosofinės koncepcijos, geopolitikos mokslas.

Atskiro dėmesio vertas klausimas – kiek anuomet gimusios naujos istoriosofinės koncepcijos buvo ar galėjo būti veiksmingos, t. y. kiek jos davė praktinės naudos savo gimimo metu ir vėlesniais dešimtmečiais, jau praūžus pasauliniams karams ir iš esmės pasikeitus Europos geopolitinei situacijai. Tačiau neabejotinas pačių autorių siekis paversti savo koncepcijas veiksmingomis. Taip pat galime paklausti, kodėl XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje, pasaulyje kilus tolesnės raidos perspektyvų paieškos poreikiui ir mėginant rasti atsakymus, vis dėlto neatsirado fundamentalių Oswaldo Spenglerio, Arnoldo Toynbee'o, Felikso Koneczny'o, Pitirimo Sorokino, Fernando Braudelio, Levo Karsavino lygmens kultūrologinių koncepcijų, naujų požiūrių bei sprendimų siūlančių daugiatomių darbų autorių, visuomenėje sulaukusių neregėto populiarumo ar net sukėlusių ažiotažą (kaip būta „Europos saulėlydžio" atveju). Į tai atsakant vertėtų prisiminti, jog pasaulinių karų epocha (apimanti ne tik Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinius karus, bet ir šaltąjį karą, dar vadinamą „trečiuoju pasauliniu karu") buvo iškart po XIX a., kuris mums rūpima kultūros raidos prasme bent Europoje tęsėsi iki pat Pirmojo pasaulinio karo. Taigi didieji XX a. pradžios istoriosofai brendo XIX a. antrojoje pusėje ir pirmajame XX a. dešimtmetyje, įgydami įvairiapusį humanitarinį išsilavinimą klasikinėse gimnazijose ir universitetuose. Būtent jiems teko tiesiogiai išgyventi globaliųjų lūžių laikus, stebėti vertybių, kurios sudarė jų tėvų, mokytojų bei jų pačių pasaulėžiūros pamatus, nykimą. Be to, nereikia pamiršti, jog XIX a. – tai ypatingas kultūros laikmetis, kai raštingam išsilavinusiam asmeniui buvo įprasta mintis reikšti popieriuje (tai buvo kasdienio gyvenimo

dalis). Štai kodėl mūsų laikus pasiekė tiek daug įvairaus pobūdžio korespondencijos, dienoraščių, traktatų, datuojamų būtent šiuo laikotarpiu, ir toji tradicija dar natūraliai tęsėsi pirmojoje XX a. pusėje. Savaime suprantama, plataus akiračio asmenys į savo laikmečio iššūkius reaguodavo gausia rašytine produkcija ir siekė universalumo – remdamiesi įvariomis idealių vertybių kategorijomis, norėjo iškilti virš savo epochos, palyginti ją su kitomis epochomis ir kultūromis. Gimnazijose ir universitetuose įgytas klasikinis išsilavinimas, puikus antikinės, viduramžių, naujųjų laikų istorijos, literatūros išmanymas didelių istoriosofinių kūrinių autoriams anuomet leido tarpusavyje susikalbėti su savo skaitytojais, t. y. su gana plačiu visuomenės sluoksniu; tai ir lėmė istoriosofinių traktatų populiarumą. Tačiau pasauliniai karai pakeitė ne tik žemėlapį: kaip žinia, pasikeitė ir požiūris į bendražmogiškas vertybes, į humanitarinį išsilavinimą; universalios asmenybės ugdymas, nors valstybinės propagandos vis dar deklaruojamas kaip siektina užduotis, tikrovėje tarsi tampa „nepelningas“, nueina į antrąjį planą, ir universali asmenybė netrukus užleidžia vietą siaurų pažiūrų specialistui. Tai vyko šaltojo karo, jam pritaikytos sunkiosios pramonės raidos sąlygomis, kai išaugo tiksliųjų mokslų vaidmuo; be jokios abejonės, tuo pirmiausia pasinaudojo sovietinis ir kiti išlikę totalitariniai režimai, nemąstančiai ir valdžiai paklusniai individų masei „ugdyti“ pasitelkę propagandines priemones. Atitinkamai pasikeitė ir mokyklose teikiamas humanitarinis išsilavinimas. Istorikai, filosofai, filologai XX a. antrojoje pusėje tapo savo mokslo sričių atstovais, t. y. atskirų filosofinių schemų, literatūros krypčių ar istorijos laikotarpių bei temų analitikais, iš kurių net nebu-

vo laukiama platesnių apmąstymų ar apžvalgų. Į praeitį nuėjo ir XIX a. epistoliarinė tradicija: socialiniam elitui (tiek Vakarų pasaulyje, tiek Rytų Europoje) tarpusavio nesusikalbėjimas praktiniu požiūriu tapo net naudingesnis už ilgų laiškų, juolab daugiatomių traktatų, rašymą. Štai kodėl paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais, žlugus didžiųjų valstybių totalitariniams režimams ir pasibaigus šaltajam karui, naujuosius XXI a. iššūkius tenka apmąstyti bei atlaikyti jau ne plačių pažiūrų, išsilavinusioms universalioms asmenybėms, bet visų lygmenų ir kategorijų „siauriesiems" specialistams, paprastai dirbantiems (ir net negalintiems dirbti kitaip) ne idealų, o interesų vardan. Pamiršdami idealiųjų vertybių reikšmę žmonijos istorijoje ir dabartyje, o pastarąją paversdami įgyvendintinu komerciniu projektu, jie neišvengiamai patenka į aklavietę. Taigi savaime prireikia naujai įvertinti pirmiausia tų praėjusio amžiaus mąstytojų palikimą, kurie ne tik originaliai filosofiškai apmąstė praeitį, bet ir patys buvo dramatiškų savo epochos įvykių dalyviai bei mėgino surasti išeitį.

Kuo dabar aktualus L. Karsavinas?

Algirdas Julius Greimas, buvęs L. Karsavino studentas, manė, kad aktualios mokslininko iškeltos žmogaus ir pasaulio santykio problemos. Subjektyvindamas ar objektyvindamas reiškinį, L. Karsavinas gali iškilti virš subjekto-objekto dualizmo ir „kalbėti, išvengiant avitizmo, apie „subjektyvią būtį", apie „savizmą" – kaip apie subjekto gebėjimą pažinti save kaip objek-

tą. Svarbi ir L. Karsavino iškelta „individualizacijos problemos, individo ir visuomenės identiteto konstitucija". Mokslininkas stengėsi išaiškinti, kas sudaro žmogaus esmę. Jis kalbėjo apie „skausmingą tinginiavimą", kurį priešpastatė dinaminės įtampos būsenai. Tikroji žmogaus problema, pasak L. Karsavino, nėra „būti ar nebūti", bet „norėti – ir nenorėti būti". Tobula būtis – idealas, kurio siekimas teikia prasmę. „Šis tobulas nujautimas – tai jau pirmasis žingsnis į vertybių pasaulį."[1] L. Karsavinas nesutinka su Fridricho Nietzche's teiginiu, jog Dievas mirė tam, kad gyventų antžmogis; jis kalba apie naujųjų laikų žmogų kaip antžmogio priešybę, siūlo „simfoninę asmenybę" – patį save praaugusį žmogų.

Aktualus mąstytojo požiūris į pasaulio istoriją ir istorijos mokslą. Jo nuomone, istorijos mokslas turi būti vientisas, istorikai privalo įprasminti praeitį. L. Karsavinas mano, kad „istorijos teoretikai skirstosi į tarpusavyje kovojančias ir neigiančias grupes. Istorikai tradiciškai tęsia darbą, bet neįprasmina jo ir dėl to nesprendžia didelių uždavinių, o grimzta į detalius tyrinėjimus". Tokio istorikų susiskaidymo galima išvengti tik išsprendus filosofijos problemas, atsisakius skaidyti būtį į subjektą ir objektą. „Tą ypač lengva pasiekti istorijoj, kur istorinį procesą pažįstą žmonės kartu yra to pažinimo, istorijos plėtojimosi subjektai." Taigi istorijai būtinas filosofijos pagrindas, kuris nugalėtų subjekto-objekto dualizmą ir atkurtų vienumą. Kaip konkreti dialektika, istorijos metodas padeda įgyvendinti vientisumo principą ir pasiekti, kad istorija taptų tikslinga. L. Karsavinas, remdamasis krikščionybės mokymu, galutinį tikslą siūlo pakeis-

[1] Greimas, A. J. L. Karsavino aktualumas. *Baltos lankos*, 1991, nr. 1, p. 41–42.

ti istorijos apogėjumi, Jėzaus Kristaus gyvenimu Žemėje. Tuomet, „pasirodo, galima atrasti istorijos planą, neturint galvoje jos galo ir nesikėsinant į konkrečiai ir gera valia vykdančios tą planą žmonijos ir atskiro žmogaus laisvę". Šios mokslininko idėjos aktualios ir mūsų dienomis.

L. Karsavino mokslinio palikimo tyrimai Lietuvoje

Kaip žinia, istoriko ir filosofo L. Karsavino vardas, kaip ir kitų įžymių nepriklausomos Lietuvos kultūros veikėjų vardai, oficialiosios komunistinės ideologijos viešpatavimo sąlygomis ilgą laiką priklausė uždraustų vardų kategorijai, ypač pirmaisiais pokario dešimtmečiais, kai negalėjo būti nė kalbos apie kokį nors objektyvų humanitarinio paveldo aprašymą. Padėtis keitėsi paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais, silpnėjant ideologiniams gniaužtams. Būtent tuo metu ir atsirado pirmieji negausūs L. Karsavino kūrybai skirti straipsniai Lietuvos periodikoje ir straipsnių rinkiniuose.

Pirmiausia nagrinėjami vėlyvieji jo kūriniai. Bronius Genzelis rinkinyje *Laikas ir idėjos* skaitytoją supažindina su vėlyvaisiais mokslininko raštais, datuojamais 1950–1952 m. ir saugomais Vilniaus universiteto archyvuose.[2] Dalį šių tekstų B. Genzelis laiko filosofiniais (*Apie tobulybę, Apie sielą ir kūną, Autoriaus pokalbis su pozityvistu ir skeptiku „Sielos ir kūno" proga, Apie refleksologiją ir ginčus dėl jos, Pagrindiniai šiuolaikinės metafizikos klausimai* ir kt.), kai kurie traktatai be pavadinimo ir darbas

[2] Genzelis, B. Paskutinieji Levo Karsavino darbai. *Laikas ir idėjos*, Vilnius, 1980, p. 222–234.

Dieviškosios maldos pažinimui priskirtini teologijos sričiai, o ten pat saugomas rankraštis *Sonetų vainikas, tercinai* – poetiniam L. Karsavino paveldui.

Autorius ilgiau apsistoja ties darbu *Apie tobulybę*, kur keliami žmogiškosios būties klausimai, ir konstatuoja, kad su tuo susijusius prieštaravimus L. Karsavinas sprendžia individą įterpdamas į transcendentinę sritį. Apžvalgoje taip pat pabrėžiamas fenomenologinės filosofijos poveikis L. Karsavinui. Būties problemas traktate *Pagrindinės šiuolaikinės metafizikos idėjos* L. Karsavinas sprendžia remdamasis Visakovienovės principu: individualus blogis įveikiamas individui susijungus su pasauliu. B. Genzelis pripažįsta neoplatonizmo poveikį metafizinėms L. Karsavino konstrukcijoms.[3] Vėlesniame straipsnyje *L. Karsavinas ir V. Sezemanas*"[4] B. Genzelis pratęsė L. Karsavino metafizikos analizę ir sisteminimą. Svarbiu šios metafizikos privalumu straipsnio autorius laiko galimybę fenomenologiškai vertinti individualius objektus, neignoruojant objektų sąveikos ir pripažįstant reiškinių visuotinumą.[5] L. Karsavino nuopelnu B. Genzelis laiko jo siekimą ne tik postuluoti, bet ir iš esmės atskleisti organišką filosofijos bei istorijos vienovę. Istoriškumą L. Karsavinas pripažįsta kaip vieną pagrindinių būties savybių, nes čia filosofijos ateitis siejama su būsimąja istorijos mokslo raida.[6] Anot B. Genzelio, Antrasis pasaulinis karas tapo veiksniu, privertusiu L. Karsaviną permąstyti kai kurias savo filosofines nuostatas, pirmiausia mokymą apie tobulybę: bet kurios individualios bū-

[3] Ten pat, p. 232.
[4] Genzelis, B. L. Karsavinas ir V. Sezemanas. *Kultūrų sąveika*, Vilnius, 1989, p. 74–85.
[5] Ten pat, p. 76.
[6] Ten pat, p. 77–78.

ties tragizmas – negalėjimas pasiekti idealų empirinėmis priemonėmis, o vienintele išeitimi L. Karsavinas laiko gilesnę subjektyvią analizę, nes išorinis pasaulis nepažinus.[7] Monografijoje *Lietuvos filosofijos istorijos bruožai* B. Genzelis daro prielaidą, kad L. Karsavino filosofinės nuostatos pasikeitė tremtyje, kai jis tiesiogiai įsitikino žmogiškosios būties trapumu.

I. Tamošiūnienės tyrimo objektas – L. Karsavino etinių pažiūrų ontologiniai pagrindai.[8] Straipsnyje nagrinėjami jo darbai, parašyti XX a. 3-iajame dešimtmetyje, – *Rytai, Vakarai ir rusiškoji idėja* (1922), *Dialogai* (1923), *Istorijos filosofija* (1923), *Apie asmenybę* (1929), kur L. Karsavinas, remdamasis solovjovišku visakovienovės dėsniu, siūlo originalią krikščioniškosios pasaulėžiūros sistemą. Pats visuotinumas, anot L. Karsavino, nėra neutralus moralės požiūriu, nes reiškiasi kaip etikos idealas ir tuo pat metu kaip pagrindinė sąlyga, leidžianti empirinio pasaulio individui įgyvendinti moralės principus.[9] Kitaip nei I. Kantas, etinių idealų ieškojęs praktiniame prote, L. Karsavinas numato transcendentinį šio idealo „nešėją“; straipsnio autorei L. Karsaviną tai leidžia laikyti savotišku etikos mistifikuotoju.[10] Kaip ir B. Genzelis, I. Tamošiūnienė pripažįsta neoplatonizmo poveikį L. Karsavino filosofijai, šiuo atveju – etinėms mąstytojo pažiūroms, nes, spręsdamas pasaulinio blogio egzistavimo klausimą, jis neigia blogio substancialumą.[11] L. Karsavinas pabrėžia

[7] Ten pat, p. 79–80.

[8] Tamošiūnienė, I. L. Karsavino etinių pažiūrų ontologiniai pagrindai. *Problemos*, 1982, nr. 27, p. 65–71.

[9] Ten pat, p. 67.

[10] Ten pat, p. 68.

[11] Ten pat, p. 70.

palaipsnį individualiojo (visuomeninio) prado niveliavimąsi šiam individui (visuomenei) tobulėjant. Šis požiūris, anot straipsnio autorės, įdomus tuo, kad leidžia sutaikyti individą ir visuomenę, nes socialinis blogis netenka substancialiojo turinio.[12]

L. Karsavino 100-osios gimimo metinės pažymėtos L. Kuginienės straipsnyje iš rinkinio *Būtis ir laikas*[13], kur trumpai aptariama mokslininko biografija ir teorinės jo nuostatos.

Arūnas Sverdiolas skaitytoją supažindina su L. Karsavino istorinės būties koncepcija.[14] L. Karsavino užduotis – sukurti bendrą istorinės būties ir istorinio pažinimo koncepciją. Pats *vyksmas* L. Karsavino traktuojamas ne pažangos, bet palaipsnės kaitos prasme, kai svarbi paties istoriko nuomonė apie tiriamąjį objektą. Jo turinį L. Karsavinas atskleidžia nagrinėdamas istorinės laisvės ir būtinumo santykį: individualioji laisvė neatsiejama nuo individą supančios socialinės aplinkos. Tuo būdu individo veikla ir istorinė visuomenės raida iš esmės analogiškos. Sekdamas Wilhelmu Dilthey'umi, L. Karsavinas pabrėžia ne priežastinius istorijos įvykių ryšius, o tiesioginį tyrinėtojo „įsigyvenimą" į tiriamos epochos atmosferą. A. Sverdiolas nurodo L. Karsavino siekimą įveikti diltėjišką psichologizmą, dėl kurio istorinis tyrimas gali tapti per daug subjektyvus. Nagrinėjamas reiškinys ar objektas, anot L. Karsavino, organiškai susijęs su daugybe kitų epochos reiškinių, ir tai leidžia tyrinėtojui pažinti ne tik atskirą reiškinį ar kūrinio autorių, apie ką rašė W. Dilthey'us, bet ir pačią epochą. L. Karsavinas tokį istorijos pažinimą pavadino istorijos proceso savižyna. Čia A. Sverdiolas įžvelgia neabejotiną hege-

[12] Ten pat, p. 71.
[13] Kuginienė, L. L. Karsavinui – 100 metų. *Būtis ir laikas*, Vilnius, 1983, p. 264–267.
[14] Sverdiolas, A. *Kultūros filosofija Lietuvoje*, Vilnius, 1983, p. 140–147.

lizmo poveikį. L. Karsavino pozicijos trūkumais jis laiko realios istorijos nepripažinimą ir dialektinio jos pagrindimo atsisakymą, lieka neaiškus ir ontologinis istorijos statusas. Siekdamas išvengti vientisos istorijos skaidymo į daugybę subjektyvių istorijų, L. Karsavinas šalia istorinės būties sąvokos iškelia tobulos būties idėją, jai priskirdamas visakovienovę kaip idealią savybę. A. Sverdiolas daro išvadą, kad idealiosios būties įtraukimas į istorinio vyksmo schemą reiškia ėjimą anapus istorijos filosofijos rėmų; tai patvirtina ir L. Karsavino istorijos mokslo galutinio tikslo įvardijimas kaip eschatologijos, kuri leidžia išspręsti visus metodologinius prieštaravimus. Šis istorinės būties klasifikavimas, A. Sverdiolo nuomone, L. Karsavino pažiūrų sistemą suartina su Stasio Šalkauskio pažiūromis; anot A. Sverdiolo, tai lėmė bendras autoritetas Vladimiras Solovjovas.[15]

Traidenio Raudeliūno straipsnyje[16] toliau nagrinėjamos filosofinės ir istorinės L. Karsavino pažiūros (autoriaus dėmesio centre – darbai *Apie pradmenis, Istorijos filosofija, Apie asmenybę, Istorijos teorija* ir kt.). Straipsnio autorius konstatuoja iealiosios būties atributų neapibrėžtumą L. Karsavino filosofijoje, nors idealiajai būčiai čia ir priklauso ontologinio pagrindo vaidmuo. Šiam pagrindui būdingos dvi pagrindinės funkcijos – mistifikuojamoji ir intelektualizuojamoji. Pirmoji reiškiasi kaip principinis realybės nepažinumas, antroji – kaip absoliuto dalinio pažinimo aplinkinio pasaulio pažinimo procese galimybė (nes realusis pasaulis, anot L. Karsavino, yra teofanija, arba idealiojo pasaulio atspindys). Anot T. Raudeliūno, karsaviniška filosofijos istori-

[15] Ten pat, p. 147.
[16] Raudeliūnas, T. Istorijos procesas ir jo subjektas „visuotinybės" ontologijoje. *Problemos*, 1988, nr. 38, p. 63–75.

ja, numatanti istorinio pažinimo pasitelkimą tiriant ontologiją, prieštarauja G. Rikerto gnoseologizmui.[17] Tuo laiku novatorišku autorius laiko L. Karsavino požiūrį į istoriją kaip į mokslą, kuris ne tik konstatuoja, bet ir interpretuoja, sistemina faktus, o istorikas taip pat yra ir istorijos filosofas. Anot L. Karsavino, chronologiškai istorinė būtis lokalizuojama tarp pasaulio sukūrimo ir eschatologinės jo pabaigos faktų, bet ontologine prasme šis procesas – neatsiejama absoliutaus laiko dalis. Ši koncepcija, anot straipsnio autoriaus, skirta įveikti naujųjų laikų racionalistinį formalizmą.[18] Dar vienas L. Karsavino istorinės koncepcijos ypatumas – priežastinių ryšių istorijoje neigimas, kartu pripažįstamas vientisas istorijos vyksmas; pastarasis suprantamas kaip „laisvai dialektinis", socialiai psichinis veikimas. Atitinkamai L. Karsavinas kritikuoja visas materialistines ir pozityvistines koncepcijas, besiremiančias priežastinių ryšių dėsniu. Anot T. Raudeliūno, tai susiaurina istoriko galimybes: hipotetinis tyrinėtojas savanoriškai pasmerkia save nevaisingoms dvasinės tiesos paieškoms.[19] Kitas L. Karsavino pabrėžiamas istorijos požymis, prieštaraujantis jo paties pažangos teorijos kritikai, – tai istorijos nukreipimas į galutinį jos tikslą – tobulybę. L. Karsavinas jį apibūdina kaip istorijos idealą, tačiau jo nereikėtų sutapatinti su kuria nors istorine epocha ar akimirka, bet tik su dievažmogiu, kaip šios tobulybės įsikūnijimu. T. Raudeliūnas šią schemą laiko iliuzine, nors pripažįsta, kad L. Karsavinas teisingai apibūdino patį istorijos idealą (būtent jo nepriklausymą nuo konkrečios istorinės epochos.[20]

[17] Ten pat, p. 66.
[18] Ten pat, p. 69.
[19] Ten pat, p. 71.
[20] Ten pat, p. 74.

Kito T. Raudeliūno straipsnio tema – eurazietiškos L. Karsavino pažiūros[21]: autorius polemizuoja su tais mokslininko darbų komentuotojais, kurie jį laiko totalitarizmo šalininku. T. Raudeliūnas pagrįstai mano, jog L. Karsavino pozicija nevisiškai sutampa su kitų euraziečių pažiūromis. Rėmimasis visuotinumo dėsniu dar nereiškia „totalumo" principo pripažinimo, nes pats karsaviniškas visuotinumas yra įvairus ir hierarchinis.[22] Šiame straipsnyje T. Raudeliūnas daro diskutuotiną išvadą, neva visi L. Karsavino Lietuvoje parašyti straipsniai persmelkti „eurazietiška dvasia".[23] Iš tikrųjų L. Karsavinas niekada nebuvo eurazietiškos ideologijos propaguotojas, nors dalyvavo keliuose euraziečių suvažiavimuose Prancūzijoje.

Irinos Melnikovos straipsnyje atliktas intertekstinio L. Karsavino darbo *Noctes Petropolitanae* skaitymo bandymas.[24] Autorės tikslas – rekonstruoti karsavinišką pasaulio modelį. Viena esminių jo savybių – šališko stebėtojo egzistavimas. Tačiau *Noctes Petropolitanae* pasakojimo autorius sąmoningai susidvejina; tuo būdu į pasakojimą įvedama erdvės kategorija („semantinės erdvės kaip supresuotų prasmių visumos, kurių plėtojimas diskurse sudaro vaizdinius-idėjas, duodantys šiai erdvei geometrinę formą").[25] Erdvinės L. Karsavino kategorijos, anot I. Melnikovos, leidžia spręsti ir apie jo pasaulio modelio formą. Ši forma – apskritimas, nuo senų laikų reiškiantis vienybę. Atitinkamai asmenybė L. Karsavino traktuojama „kaip erdvinė visuma, apimanti

[21] Raudeliūnas, T. Levas Karsavinas, euraziečiai ir Lietuva. *Regnum*, 1991, CVII–CVIII.

[22] Ten pat, CVIII.

[23] Ten pat, CVII.

[24] Мельникова, И. *Опыт интертекстуального прочтения работы Льва Карсавина. Noctes Petropolitanae.* Literatūra. 1997, nr. 39 (3), p. 95–117.

[25] Ten pat, p. 65.

savimi šios visumos realizavimo „momentus", kurių tarpusavio ryšys (ryšys, generuojamas visumos ir centro) paties filosofo pateikiama geometriškai: kaip rato ar apskritimo su centru".[26] Atskirų kūrinio dalių analizė straipsnio autorei leido atskleisti L. Karsavino meilės metafiziką.

Atsivėrus archyvams ir pradėjus organizuoti L. Karsavino skaitymus[27], tapo įmanoma nuodugniau tirti įvairius mokslininko gyvenimo etapus, diskutuoti L. Karsavino darbuose iškeltais klausimais bei temomis, publikuoti dar neskelbtus jo tekstus.[28]

Taigi L. Karsavino biografijos ir veiklos Lietuvoje tyrimai dar tik prasideda. Jo mokslinio palikimo tyrinėjimai dar gana fragmentiški, į autorių akiratį paprastai patenka tik palyginti nedidelė jo lietuviškojo laikotarpio darbų dalis, be to, šis paveldas tiriamas izoliuotai, nelyginant jo su kitų ano meto Rusijos ir Vakarų Europos mąstytojų palikimu. Kad ir kaip paradoksalu, didžiausias mokslininko darbas (ir didžiausias lietuviškai parašytas kūrinys) *Europos kultūros istorija* iki šiol lieka vienas mažiausiai ištirtų, jau nekalbant apie nepublikuotus tekstus, saugomus M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje, Vilniuje. Mažai tyrinėti ir ankstyvieji L. Karsavino darbai medievistikos srityje. Objekty-

[26] Ten pat.

[27] Pirmieji L.Karsavino skaitymai – *Levas Karsavinas – istorikas, filosofas, teologas* (Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Vilnius, 1991 m. balandis), antrieji – *Levas Karsavinas – Vakarų Europos kultūros istorikas ir filosofas* (Vilniaus universitetas, Vilnius, 1997 m. gruodis), tretieji – *Krikščionybė ir kultūra: L. P. Karsavino koncepcija ir interpretacijos* (Vilniaus universitetas, Vilnius, 2000 m. vasaris), ketvirtieji – *Levo Karsavino paveldas ir Europos kultūros savimonė* (Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetai, Vilnius, Kaunas, 2002 m. gruodis), penktieji – *Universalioji asmenybė Europos kultūros kontekstuose* (Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2007 m. gruodis).

[28] Žr.: *L. Karsavino archyvas*, Vilnius, t. I–II, 2002–2003; *Контексты Льва Карсавина*, Vilnius, 2004; *Universalioji asmenybė Europos kultūros kontekstuose*, Kaunas, 2008.

viau apžvelgti mokslininko biografiją taps įmanoma nuodugniau ištyrus Lietuvos ir Rusijos archyvuose saugomą medžiagą.[29]

Jaunas nepriklausomos Lietuvos universitetas (1920 m. Kaune buvo atidaryti Aukštieji kursai, 1922 m. pertvarkyti į universitetą) negalėjo išsiversti vien su savo personalu. Susidariusios kultūrinės sąlygos ankstesniais laikais neleido išugdyti pakankamai aukštojo mokslo dėstytojų, tad imta kviestis mokslininkų iš svetur – iš Vakarų Europos ir Rusijos. Mokslininkai buvo kviečiami laikinai pagal kontraktą, jiems iškelta sąlyga per tam tikrą laiką (paprastai per trejus metus) išmokti lietuviškai skaityti paskaitas. Ne vienas profesorius, išmokęs kalbą ir likęs nuolatiniu dėstytoju, sutapo su akademine visuomene ir kraštu bei savo mokslo darbais pasitarnavo mūsų kultūrai. Prisiminkime Juozą Eretą, Alfredą Senną, R. Schmittleiną, Vosylių Sezemaną ir kitus. Greta šių įžymybių minimas ir L. Karsavinas.

Kalbėdami apie L. Karsaviną galime vartoti T. Raudeliūno terminą „ribinė figūra".[30] Taip vadiname žmogų, kuris gyveno Rusijoje, Vakarų Europoje, Lietuvoje, rašė rusų, lietuvių, vokiečių, prancūzų, italų kalbomis, tyrinėjo Europos kultūrą ir katalikybę, o pats visą gyvenimą buvo praktikuojantis stačiatikis. Taigi „ribinė figūra" – visais požiūriais universali asmenybė. Pažinę tokį žmogų galėsime lengviau palyginti ir įvertinti kelias

[29] Tarp pastarojo meto L. Karsavinui skirtų Rusijos autorių darbų paminėtini: Митько, А. Е. *Место этики в философии всеединства Л. П. Карсавина*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук, Москва, 1998; Мелих, Ю. Б. *Персонализм Л. П. Карсавина и европейская философия*, Москва, 2003; Кравцова, О. Б. *Научные и метафизические основания философии Л. П. Карсавина*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук, Москва, 2005.

[30] Raudeliūnas, T. L. Karsavinas ir Lietuva. *Kultūros barai*, 1990, nr. 12, p. 50.

kultūras. L. Karsavino „ribiškumas" – ne vien geografinis, bet ir kultūrinis, nes mokslininkas domėjosi istorijos filosofija, o į filosofiją žvelgė istoriškai.

Šaltinius, kuriuose minima mokslininko veikla Vytauto Didžiojo universitete, galime suskirstyti į keletą grupių: pirmąją sudaro VDU ir Vilniaus universiteto dokumentacija – fakulteto posėdžių protokolai, pareiškimai, anketos, įvairūs VDU organizacijų raštai, paskaitų tvarkaraščiai; antrąją – korespondencija: laiškai kolegoms, visuomenės veikėjams, L. Karsavinui adresuoti laiškai; trečioji – atsiliepimai tarpukario spaudoje, atsiminimai. Atskirai grupuojami L. Karsavino baudžiamosios bylos dokumentai.

Dokumentai informuoja apie L. Karsavino darbą fakultete, jo santykius su universiteto vadovybe, kolegomis, studentais. Vilniaus universiteto raštai paaiškina, kuo skyrėsi pirmasis ir antrasis gyvenimo dešimtmečiai Lietuvoje. Iš laiškų geriau pažįstame L. Karsaviną kaip žmogų, atsiskleidžia savitos jo savybės. Vinco Krėvės-Mickevičiaus laiškas L. Karsavinui ir sutartis nušviečia mokslininko atvykimą į Kauną. Mstislavo Dobužinskio laiškai atskleidžia į Lietuvą atvykusių inteligentų nuotaikas, o L. Karsavino laiškas J. Jakštui – santykius su jaunaisiais mokslininkais. Įdomus laiškas A. Jakštui-Dambrauskui: tekstas L. Karsaviną parodo kaip kūrybišką asmenybę. I. Jonyno korespondencija supažindina su Visuotinės istorijos katedros darbu 4-ojo dešimtmečio pradžioje. Amžininkų atsiliepimai spaudoje, jų prisiminimai atskleidžia L. Karsavino gyvenimo aplinką. 1927–1928 m. straipsniai laikraščiuose *Rytas*, *Lietuva*, *Lietuvis* rodo, kaip visuomenė sutiko ir vertino L. Karsaviną.

Juozo Jakšto, A. Bendinsko, A. J. Greimo, Juozo Blekaičio, Broniaus Railos, Danutės Jodelienės, Stasio Šalkauskio, Zigmo Toliušio, Petro Visvydo, R. Šaltenio, Aleksandro Vanejevo, V. Užkalnio ir kitų atsiminimai atskleidžia įvairius mokslininko gyvenimo etapus, parodo, kokią įtaką L. Karsavinas darė žmonėms, su kuriais bendravo.[31]

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centre esanti L. Karsavino baudžiamoji byla parodo mokslininko santykius su sovietine santvarka. Tardymo protokolai liudija, kad šis žmogus neįtiko Lietuvos TSR valdžiai. Tardytojus itin domino eurazietiška veikla, nes jos tikslas, kaip teigiama kaltinamojoje išvadoje, buvo „nuversti sovietinę santvarką". Byloje randame daug įdomių faktų ir dokumentų, tačiau šią medžiagą derėtų vertinti labai atsargiai, nes jos atsiradimo aplinkybės specifinės. L. Karsavinas buvo priverstas prisipažinti vykdęs nebūtas akcijas, pvz., teigiama, kad jis paskaitose skleidęs antisovietinę propagandą ir buvo įpareigotas platinti nelegalią literatūrą.

[31] Žr.: Jakštas, J. Mano istorijos mokslo kelias, Vilnius, 1992; *Egzodo rašytojai*, Vilnius, 1996; *L. Karsavino skaitymai*, Vilnius, 1991, LNB fonoteka.

I DALIS

MOKSLININKO BIOGRAFIOS BRUOŽAI

Studijų metai. Darbas Rusijoje ir Vakarų Europoje

Duomenų apie L. Karsavino vaikystę, jo studijas Peterburgo universitete savo memuaruose (juos cituoja V. Užkalnis) pateikia mokslininko sesuo Tamara Karsavina, nemažai jų yra Peterburgo archyvuose. Remdamasi šiais pasakojimais S. Klementjeva perskaitė pranešimą L. Karsavinui skirtoje konferencijoje, 1991 m. vykusioje Vilniuje.[32] Verti dėmesio profesoriaus Vladimiro Šilkarskio atsiminimai, paskelbti spaudoje vykstant diskusijai dėl L. Karsavino atvykimo į Kauną.[33]

Levas (Leonas) Karsavinas gimė 1882 m. Sankt Peterburge, žymaus Marijos Teatro baleto šokėjo Platono Karsavino ir bajorų kilmės Chomiakovos-Karsavinos šeimoje. Jo sesuo pasaulinio garso balerina Tamara Karsavina buvo trejais metais jaunesnė. Savo memuaruose, išleistuose 1931 m. Paryžiuje, ji rašo, kad brolis nuo pat jaunų dienų daug skaitė, o intelektinius sugebėjimus paveldėjo iš motinos, kuri su pasididžiavimu pasakodavusi apie savo dėdę A. Chomiakovą ir tikėjusi, kad sūnus bus panašus į

[32] Клементьева, С. *Жизнь Л. Карсавина в Петербурге и его труды по истории.* L. Karsavinui skirta konferencija Vilniuje, 1991 04 25–26, LNB fonoteka.
[33] Šilkarskis, V. Kas yra profesorius L. Karsavinas. *Lietuvis*, 1927 11 17.

jį. Didžiąją vasaros atostogų dalį L. Karsavinas praleisdavo prie knygų, rūpinosi sesers lavinimu, duodavo jai skaityti V. Solovjovo ir kitų filosofų veikalų. Brolį mėgo gimnazistai, pas jį rinkdavosi ir norintys pasirengti egzaminams.

1901 m. L. Karsavinas aukso medaliu baigė 5-ąją Peterburgo gimnaziją ir tais pačiais metais įstojo į tenykščio universiteto Istorijos-filologijos fakultetą. Jis gavo aukščiausius lotynų, graikų, prancūzų kalbų pažymius. Kadangi kilęs iš neturtingos šeimos, buvo atleistas nuo mokesčio už mokslą. L. Karsavinas lankė antikinės istorijos ir literatūros, meno istorijos, filosofijos, senųjų kalbų paskaitas. Svarbiausia jo studijų dalis buvo praktiniai viduramžių istorijos seminarai, kuriems vadovavo prof. Ivanas Grevsas. Šis žmogus buvo labai svarbus tolesniam L. Karsavino gyvenimui. I. Grevsas domėjosi vėlyvąja antika, šv. Augustino, Boecijaus, Pranciškaus Asyžiečio, Dantės kūryba, viduramžių Italijos miestų kultūra.

Savo atsiminimuose šių seminarų dalyviai pabrėžia ypatingą jų atmosferą. I. Grevso mokykloje daug dėmesio buvo skiriama šaltinio struktūrai, teksto kalbai. Studentai gilinosi į šaltinius ir tuo pat metu klausėsi specialių kursų, kurie leido patirti tiesioginį sąlytį su tiriamąja kultūra. Ko gero, būtent tokį „įsigyvenimą" turėjo galvoje L. Karsavinas, kai vėliau rašė apie istorikų darbo metodus. I. Grevsas stengėsi, kad jo mokiniai išvystų viduramžių paminklus, aplankytų tas vietas, kur vyko juos dominantys įvykiai. Su daugeliu mokinių I. Grevsas artimai bendravo, o L. Karsaviną laikė vienu geriausių.

1906 m. L. Karsavinas baigė universitetą ir buvo paliktas Visuotinės istorijos katedroje. Jis buvo pripažintas perspektyviu

mokslininku ir turėjo galimybę nuvykti į Italiją. Per pusantro mėnesio trukusią kelionę L. Karsavinas su žmona (juodu susituokė 1904 m.) aplankė Veneciją, Paduvą ir kitus miestus. Labiausiai L. Karsaviną sudomino Florencija – ten jis išbuvo ilgiausiai, nes ruošėsi tirti šio miesto viduramžių aukštuomenės gyvenimą. Didelį įspūdį L. Karsavinui padarė Florencijos architektūra. Laiške I. Grevsui jis rašė: „Šiandien kaip niekad anksčiau man krito į akis šių gatvių praeitis (...). Kartais atrodo, kad dabartiniai florenciečiai ne visiškai pasikeitė, o tik nustūmė į pakraštį senuosius miesto gyventojus (...). Juk turėtų kažkas likti gyventojų papročiuose, kaip išliko pastatų sienose.“[34]

Susidomėjęs šv. Pranciškumi Asyžiečiu, L. Karsavinas aplankė jo kelionių vietas ir skaitė jo veikalus. 1906 m. rugpjūčio pradžioje L. Karsavinas sugrįžo į Rusiją. Šeima gyveno kukliai – apie tai byloja dažnai keičiami butai, nes buvo ieškoma pigesnio ir patogesnio. Mokslininkas dėstė istoriją Imperatoriškojoje ir privačioje Prokofjevo moterų gimnazijose. 1907 m. L. Karsavinas kartu su kitais jaunaisiais mokslininkais keliavo po Italiją ir Vokietiją. Tada jis susidomėjo pranciškonais, o sugrįžęs ėmė studijuoti šaltinius apie ankstyvąją jų veiklą. 1908-aisiais Peterburgo universitetas L. Karsaviną apdovanojo aukso medaliu už diplominį darbą *Sidonius Apollinaris – V amžiaus kultūros atstovas.* Tais pačiais metais išspausdinta šio darbo santrauka *Iš žlungančios Romos imperijos dvasinės kultūros istorijos.*[35] L. Karsavinas aptarė vyskupo ir poeto Sidonijaus Apolinaro asmenybę, supažindino su jo idėjomis, vertino šį žmogų kaip pa-

[34] Клементьева, С. Ten pat.

[35] Карсавин, Л. *Из истории падающей Римской Империи*, Санкт-Петербург, 1908.

skutinės romėnų intelektualų kartos atstovą, siekusį, kad antikinės ir krikščioniškosios vertybės sustabdytų barbarų antplūdį. Apie šį L. Karsavino darbą rašė VDU profesorius V. Šilkarskis, prisimindamas savo studijas Maskvoje 1908 metais:

„Apie tą kūrinį tuoj ėmė kalbėti kaip apie niekados nebuvusį reiškinį tarp studentų darbų, rašomų aukso medaliui gauti (...). Autoriaus studento L. Karsavino vardas jau tada tapo žinomas ne tik Petrapilio, bet ir Maskvos universitete, kur aš kaip tik tada mokiausi. Po pirmojo darbo sekė eilė žymių tyrinėjimų iš pranciškonų ordino istorijos (...). Labai gerai atsimenu, su kokiu giliu dėmesiu Maskvos visuotinės istorijos profesoriai sutiko jauno mokslininko darbus. Jie visi pastebėjo ir išsemiantį pirmųjų šaltinių žinojimą, kuriems Karsavinas pritaikė griežtus grynai filosofinio teksto tyrimo metodus, ir mokėjimą išskirti sudėtingoje medžiagoje esminius ir tipinguosius bruožus, ir istorinio horizonto platumą, ir, pagaliau, puikų literatūrinį dėstymą.“[36]

Aukštuosiuose moterų kursuose 1908 m. L. Karsavinas pradėjo skaityti paskaitas apie viduramžių religinio gyvenimo raidą, parengtas pagal savarankišką planą. Tuo pat metu laiške I. Grevsui jis suformulavo istorijos studijavimo principą: išilginis metodas leidžia nustatyti istorinį priežastingumą, o skersinis, arba epochos nagrinėjimas įvairiais aspektais, padeda ištirti įvairių srovių tarpusavio sąveiką. Sėkmingai tirti šias sroves galima tik tada, kai atsižvelgiama į tai, kaip jos pasireiškia asmenybėje. Tai buvo netradicinis požiūris į istoriją. Taip pradinis L. Karsavino kūrybos etapas leido formuotis jo interesų ratui. Sėkmingai iš-

[36] Šilkarskis, V. Kas yra profesorius L. Karsavinas. *Lietuvis*, 1927 11 17.

laikęs magistro egzaminą, 1910 m. L. Karsavinas kartu su šeima dvejiem metams išvyko į užsienį rengti disertacijos. Jo tyrimo objektas – XII–XIII a. Italijos religinis gyvenimas. Norint atskleisti tokią temą, reikėjo ištirti daugybę šaltinių. L. Karsavinas dirbo Romos ir Florencijos archyvuose, rašė darbą apie viduramžių vienuolijų istoriją. 1912 m. pavasarį sugrįžo į Rusiją, ten gavo privataus docento pareigas universitete ir skaitė paskaitas apie XII–XIII a. erezijas. 1912 m. buvo išspausdintas L. Karsavino darbas *Viduramžių vienuolijos.* Autorius vienuolijas laikė bandymu įgyvendinti krikščioniškąjį idealą. Pirmąsias aktyviai veikiančias bendruomenes keičia uždaros asketišką gyvenimą propaguojančios organizacijos. Vėliau vienuolijos pasaulėja, nes neįmanoma išvengti sąlyčio su aplinka.

1913 m. gegužę L. Karsavinas apsigynė magistro disertaciją *XII–XIII amžių religinio gyvenimo apybraižos, daugiausia Italijoje.*[37] Buvo tiriamos eretiškos sektos, ankstyvieji pranciškonai ir religinės pasauliečių organizacijos. Mokslininkus, kurie vertino L. Karsavino darbą, sudomino jo tyrimų metodika; jie pažymėjo, kad religingumo sąvoką autorius supranta ne kaip pasaulėžiūrą, o kaip pasaulėjautą.

Apgynus disertaciją mokslinė veikla tapo intensyvesnė. 1913–1914 m. L. Karsavinas tapo Istorijos-filosofijos instituto profesoriumi, vėliau – inspektoriumi, skaitė viduramžių istorijos paskaitas, vedė seminarus. Aukštuosiuose moterų kursuose skaitė paskaitas apie popiežių istoriją, vedė frankų monarchų istorijos seminarus. Tuo pat metu dirbo gimnazijose, 1918 m.

[37] Карсавин, Л. *Очерки средневековой религиозности XII–XIII в., преимущественно в Италии*, Санкт-Петербург, 1915.

dalyvavo Istorikų bendrijos suvažiavime. Dar prieš disertacijos gynimą pradėjo rinkti medžiagą struktūriškai sudėtingesniam veikalui, skirtam statistinei viduramžių analizei. Toks įtemptas darbas vargindavo ir nuvildavo. „Kartais man atrodo, kad reikia dėti tašką savo planams ir svajonėms" – rašė L. Karsavinas laiške I. Grevsui.[38]

1916 m. pradžioje L. Karsavinas baigė rengti daktaro disertaciją, kovo 27-ąją įvyko jai skirtas disputas, kuriame buvo karštai ginčijamasi. L. Karsavinas tyrė XII–XIII a. religinį fondą, stengėsi nustatyti jo plėtros tendencijas. Ypatingą dėmesį jis skyrė XIII a. inteligentijai, kuri, jo nuomone, sujungė elitinę ir liaudies kultūras. L. Karsavinas rėmėsi gausia Italijos ir Prancūzijos archyvuose aptikta medžiaga – kronikomis, inkvizicijos aktais, pamokslų pavyzdžių rinkiniais, buitine literatūra. Skeptikai kritikavo L. Karsaviną už „neistoriškumą". Mokslininkas iš tiesų nepaisė tradicinio istorinio tyrimo rėmų ir atsiskleidė kaip istoriosofas.[39]

Nuo 1919 m. L. Karsavinas dalyvavo Laisvosios filosofų sąjungos veikloje, 1921-aisiais skaitė pranešimą apie dvasios laisvę, kuris buvo išspausdintas žurnale *Мысль*. Šią veiklą ir kai kuriuos darbus, pirmiausia *Istorijos teoriją*, pastebėjo bolševikų valdžia. A. Boicovo nuomone, dėl pastarojo straipsnio L. Karsavinas ir buvo išsiųstas iš Rusijos.[40]

Yra žinoma, kad Leninas, Trockis ir kiti bolševikų vadai stengėsi susipažinti su nemarksistine literatūra. Nuo 1922 m.

[38] Клементьева, С. *Жизнь Л. Карсавина в Петербурге*, LNB fonoteka.

[39] Ten pat.

[40] Бойцов, А. *Большевистский отпор буржуазному профессору-обскуранту*. L. Karsavinui skirta konferencija, Vilnius, 1991 04 25–26, LNB fonoteka.

pradėtas leisti žurnalas *Под знаменем марксизма*, kurio trečiajame numeryje buvo išspausdintas Lenino straipsnis *Apie kovingojo materializmo reikšmę*. Ten skambėjo šūkis kovoti su „diplomuotais klerikalizmo liokajais". Žurnale pasirodė straipsnių, kuriuose buvo triuškinamas ir L. Karsavinas. Tais pačiais metais kartu su Nikolajumi Berdiajevu, Semionu Franku, Nikolajumi Loskiu, Vasilijumi Zenkovskiu, Piotru Struve ir kitais inteligentais specialiu Lenino dekretu L. Karsavinas buvo išsiųstas už Rusijos ribų. Iš pradžių apsigyveno Vokietijoje, vėliau persikėlė į Prancūziją.

1926–1927 metus galima pavadinti eurazietišku L. Karsavino gyvenimo laikotarpiu. Euraziečių sąjūdis kilo kaip iš Rusijos emigravusių inteligentų, didikų ir aukštųjų karininkų judėjimas. Euraziečiai nemanė, kad Rusija turi sekti Vakarais. Jų nuomone, du šimtmečius po Petro I trukęs Rusijos europinimas pasiekė kulminaciją – bolševikų perversmą. Euraziečiams tai leido kritikuoti „bedievišką" naująją valdžią ir teigti, kad visuomenės gyvenimas neįmanomas be tvirto ryšio su pravoslavų bažnyčia. 1922 m. Prahos deklaracija nustatė galutinį sąjūdžio tikslą sukurti Euraziją kaip kultūrinę visumą, kurioje Rytų Europos tautos galėtų savarankiškai lygiateisiškai vystytis.[41] Kaip judėjimas euraziečiai egzistavo nuo 1919 m., tačiau kaip organizacija galutinai susiformavo tik 1926-aisiais, kai Pirmajame suvažiavime buvo išrinkta valdyba, suformuluoti nuostatai ir veiksmų programa. Antrajame suvažiavime buvo nustatytos praktinės užduotys – leisti ir SSRS teritorijoje bei kitur platinti agitacinę literatūrą. L. Karsavinas praktine veikla neužsiėmė – euraziečiams

[41] Ten pat.

jis tebuvo reikalingas kaip teoretikas, galintis sustiprinti ideologinius sąjūdžio pamatus. Pati organizacija nebuvo vieninga, jos veiklą stabdė prieštaravimai tarp dešiniojo ir kairiojo sparnų.

Gyvendamas Paryžiuje L. Karsavinas dėstė Rusų dvasinėje akademijoje. Iš jo laiško prelatui Adomui Jakštui-Dambrauskui galima suprasti, kokie buvo jo santykiai su šios akademijos profesoriais ir stačiatikių bažnyčia. L. Karsavinas buvo laisvamanis religijotyrininkas, todėl reikšdamasis spaudoje ir pedagoginiame darbe dažnai susidurdavo su konservatyviųjų nuostatų atstovais – tėvu Sergejumi Bulgakovu ir kitais, kurie kaltino mokslininką, neva jis platina erezijas. Apibendrinant šį L. Karsavino gyvenimo laikotarpį galima padaryti išvadą, kad Rusijoje ir Vakarų Europoje subrendo originalus, plataus akiračio mokslininkas, siekęs istorijos, filosofijos ir teologijos sintezės.

Kelias į Lietuvą

Dirbdamas Prancūzijoje L. Karsavinas gavo pasiūlymą dėstyti Oksforde (kvietimą parūpino Londone nuolat gyvenęs jo bendramintis eurazietis kunigaikštis prof. Dmitrijus Svetopolkas Mirskis). Nors šeima pageidavo, šio pasiūlymo L. Karsavinas nepriėmė, motyvuodamas tuo, kad Oksfordas turi nemažai savų profesorių. Netrukus jis gavo Lietuvos universiteto kvietimą ir jį priėmė, tikėdamasis Kaune būti geografiškai arčiau Rusijos. Humanitarinių mokslų fakultetas, stokodamas visuotinės istorijos specialistų, svarstė kelias kandidatūras. 1923–1927 m. Kaune dirbęs taip pat Paryžiuje gyvenęs rusų emigrantas visuotinės is-

torijos dėstytojas Pavelas Gronskis buvo priverstas pasitraukti, nes per penkerius metus neišmoko lietuvių kalbos – o tai buvo jo darbo sutarties pratęsimo sąlyga. Svarstyta Latvijoje gyvenusio profesoriaus Viperio kandidatūra. „Pirmiausia Humanitarų istorijos skyrius savo posėdyje, kuriame dalyvavo profesoriai Yčas, Janulaitis ir Krėvė-Mickevičius, buvo svarstęs kelias kandidatūras istorijos katedroj. Apsistojo prie Viperio vardo. Paskui fakulteto posėdyje buvo pranešta, kad Viperis rašęs negalįs šiemet atvykti. Čia pat pasiūlyta (neistorininkų) profesoriaus Karsavino kandidatūra."[42] Kas buvo šie „neistorininkai?" Į klausimą atsako pats L. Karsavinas: „Aš spėju, kad dirbti 1928 metais Kauno universitete kaip istorijos profesorių mane rekomendavo tuo metu tame universitete dirbantis filosofijos profesorius Vasilijus Emiljevičius Sezemanas, su kuriuo aš palaikiau artimus draugiškus santykius dar nuo darbo Peterburgo universitete bei gyvenimo užsienyje laikų (...). Pats Sezemanas man apie tai nesakė, bet tai mano asmeninė nuomonė, ir aš tuo tikiu, nes Sezemanas pažinojo mane geriau nei bet kas kitas ir tik jis galėjo mane rekomenduoti dirbti Kauno universitete."[43] V. Sezemanas pranešė L. Karsavinui, kad svarstoma jo kandidatūra. L. Karsavinas laišku jam atsakė sutinkąs atvykti į Lietuvą. Antrasis „neistorininkas" buvo L. Karsavino gerbėjas Izidorius Tamošaitis, kuris atitinkamai paveikė fakulteto Tarybą.[44]

L. Karsavino laiškas V. Sezemanui buvo neoficialus sutikimas. Remdamasis šiuo laišku bei 1927 m. lapkričio 15 d. Hu-

[42] Akademinis gyvenimas. *Lietuva*, 1927 12 13.

[43] L. Karsavino baudžiamoji byla. LYA. f. K-1ap. 58 b. P-11972BB L. 192

[44] Jakštas, J. L. Karsavinas istorikas-filosofas ir *Europos kultūros istorijos* autorius. Iš *L. Karsavinas. Europos kultūros istorija*, Vilnius, 1991, t. I, p. 8.

manitarinių mokslų fakulteto posėdžio balsavimo rezultatais, V. Krėvė-Mickevičius 1927 m. lapkričio 21 ir gruodžio 9 d. parašė L. Karsavinui į Paryžių laiškus, kuriuose aptariamos techninės priėmimo į darbą detalės.[45] Prie pirmojo laiško buvo pridėtas oficialus sutarties tekstas:[46]

> *3/XI/27 m. Kaunas, lapkričio mėn. 25 d.*
> *Lietuvos Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Dekanas ord. profesorius V. Krėvė-Mickevičius iš vienos pusės ir profesorius L. Karsavinas iš kitos pusės daro sekančią sutartį:*
>
> *Humanitarinių mokslų fakultetas paveda Leonui Karsavinui Ordinarinio profesoriaus teisėmis visuotinos istorijos Naujųjų Amžių katedrą. Profesorius Leonas Karsavinas privalo dėstyti visus tai katedrai priklausančius mokslo dalykus ir atlikti pratybos darbus, kuriuos paves jam Humanitarinių mokslų fakultetas. Pirmaisiais penkeriais metais prof. L. Karsavinas dėsto fakulteto jam pavestus dalykus ir atlieka pratybos darbus rusų kalba. Po penkerių metų po pasirašymo dienos prof. L. Karsavinas turi dėstyti ir pratybos darbus atlikti lietuvių kalba. Prof. L. Karsavinas pasižada prisilaikyti visų Lietuvos Universiteto statuto ir reguliaminų taisyklių, Universiteto gyvenimą normuojančių. Prof. L. Karsavinas naudojasi visomis teisėmis, Lietuvos Universiteto aukštesnio mokslo personalui priklausančiomis valstybinės tarnybos ir pensijos žvilgsniu. Šioji sutartis daroma neribotam laikui. Valstybinės tarnybos laikas prof. L. Karsavinui skaitomas nuo pradėjimo dienos eiti pareigas.*

[45] V. Krėvės laiškai L.Karsavinui. 1927, LNB RS, f. 56–9.
[46] V. Krėvės ir L. Karsavino sutartis 1927 11 03. LCVA, f. 631, ap. 3, b. 314, l. 3b.

Pastaba 1: Jeigu prof. L. Karsavinas iš vienos pusės arba Humanitarinių mokslų fakultetas surastų tinkamu nutraukti šią sutartį, tai gali padaryti šios žiemos semestrui 1928 m. pasibaigus, raštu kits kitam apie tai pranešus. Tuomet prof. L. Karsavinas, gavęs atlyginimą iki 1928 m. rugsėjo 1 d., jokių kitų pretenzijų universitetui nereiškia.

Pastaba 2: Jeigu po penkerių metų prof. L. Karsavinas negalėtų dėstyti pavestų jam dalykų ir atlikti pratybos darbus lietuvių kalba ir Fakultetas negalėtų jam išrūpinti prailginimo dėstyti lietuvių kalba, šioji sutartis nustoja galios. (...)

7. *Jeigu prof. L. Karsavinas panorėtų apleisti universitetą kitomis aplinkybėmis negu pirmoje ir antroje pastabose nurodyta, jis turi apie tai pranešti Fakulteto Dekanui ne vėliau kaip šeši mėnesiai prieš išstojimo dieną. Apleisti Universitetą gali tik semestrui pasibaigus.*
8. *Persikraustymo iš Paryžiaus reikalui prof. L. Karsavinas gauna pašalpos 1200 litų.*

   Pastaba: Jeigu prof. L. Karsavinas pats norėtų pasitraukti iš Lietuvos Universiteto, vieną semestrą tik jame išbuvęs, tuomet turi du trečdalius pašalpos grąžinti Universitetui.
9. *Apleidžiant savo noru arba dėl nurodytų 6 paragrafo pastabose priežasčių Lietuvos Universitetą, prof. L. Karsavinas negali reikšti Universitetui jokių piniginių ar kitos rūšies pretenzijų.*
10. *Ši sutartis įgyja galios tik Švietimo ministeriui patvirtinus.*

(par.) Prof. V. Krėvė-Mickevičius

Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas

(par.) Prof. Dr. Leonas Karsavinas

Švietimo ministro K. Šakenio nurodymu lietuvių kalbos mokymosi laikas buvo sutrumpintas iki trejų metų.

Kauno universitete baimintasi, kad L. Karsavino, kaip euraziečio, veikla, slavofiliškos, prorusiškos jo pažiūros Lietuvai gali būti žalingos. Tokį pavojų jautė ir M. Riomeris: „Karsavino angažavimasis į mūsų Universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą kai kuriems profesoriams nepatiko, sukėlė jų protestus ir kritiką spaudoje. Žinoma, pirmiausia protestavo Janulaitis, apskritai priešingas rusų kultūros įtakai ir rusų angažavimuisi į Lietuvą. (...) Nežinau, ar L. Karsavinas bus teigiamas mūsų bendradarbis. Skleis jis rusiškojo-bizantiškojo misticizmo didelę įtaką. Tų rusiškų įtakų mums per akis. Geriau mums kurį laiką nuo jų atsipalaiduoti ir veikiau priartėti prie Vakarų.“[47] A. Janulaitis siūlė Humanitarinių mokslų Tarybai susilaikyti nuo galutinio sprendimo, „tą klausimą dar leisti istorijos skyriui apsvarstyti“. Tačiau filosofai ir filologai jo siūlymą atmetė ir priėmė pasiūlytą L. Karsavino kandidatūrą. Istorikai J. Yčas ir A. Janulaitis nuo balsavimo susilaikė.[48] Skeptiškai buvo nusiteikęs ir Zigmas Toliušis: „Turiu prisipažinti, kad aš kreivai žiūrėjau į pakviestuosius profesorius svetimtaučius. Taip žiūrėjau ne vienas aš, o dauguma mūsų visuomenės. Visi mes norėjome, kad mūsų universitete profesoriais būtų lietuviai (...). Daugelis taip ir neišmoko lietuviškai.“[49]

1927 m. pabaigoje nesantaika dėl L. Karsavino atvykimo į Kauną kilo už universiteto sienų. Dienraščių puslapiuose vieni

[47] Riomeris, M. Dienoraštis: Ištraukos. *Kultūros barai*, Vilnius, 1990, p. 60.
[48] Akademinis gyvenimas... Ten pat.
[49] Toliušis, Z. *Mano amžininkai: Atsiminimai apie L. Karsaviną*, LNB RS, f. 66–6, p. 96–98.

autoriai įrodinėjo, kad sprendimas pakviesti L. Karsaviną buvo klaidingas, nes jis pakenksiąs tautiniams lietuvių interesams, o kiti kaltino taip manančius „per dideliu jautrumu".

Dienraštyje *Lietuva* išspausdintame anonimiminiame straipsnyje piktintasi, kodėl L. Karsavinui sudaromos tokios palankios sąlygos: „... yra sudaroma sutartis, jog jis per penkerius metus galėsiąs skaityti rusų kalba, o jei šeštuosius metus jis dar nebūsiąs pramokęs pakankamai lietuvių kalbos ir dėl to pasitrauksiąs, tai jam dar būsią išmokėta alga už visą pusmetį." Straipsnyje tvirtinta, kad universiteto studentai nesuprasią rusiškai skaitomų paskaitų: „Mūsų gimnazijose dabar rusų kalbos nemokoma, ir jas išėję abiturientai jau nemoka ne tik suprasti, bet ir paskaityti rusiškai. Ir šiems studentams yra kviečiamas profesorius, kuris savo kursą dėstys rusų kalba." Apgailestauta, kad nebuvo surastas lietuvis kandidatas: „Girdėti, kad nedaug ir tepaisyta, ar nesirastų lietuvio kandidato. Lietuviai įprastai čia nustumti į užpakalį." Kitame *Lietuvos* straipsnyje pažymėta, kad L. Karsavinas buvo pakviestas prieš VDU istorikų valią.[50]

Laikraštyje *Lietuvis* taip pat pasirodė anoniminis straipsnis, kuriame paneigti visi oficiozo nuogąstavimai. Straipsnio autorius nurodė, kodėl buvo pakviestas L. Karsavinas: „Viena – kad jis yra šiandien įžymiausias rusų istorikas, o antra, kad turbūt Humanitarinių mokslų fakultetas ir daug apie lietuvius paisydamas ir visai nenorėdamas jų į užpakalį nustumti (...), lietuvio nerado." Anonimas parėmė VDU istorikus, kurie neparodė L. Karsavinui priešiškumo, ir padarė išvadą, kad oficiozas *Lie-*

[50] Akademinis gyvenimas... Ten pat.

tuva, skelbdamas netiesą, „pradėjo nešvarią akciją prieš prof. L. Karsaviną“.[51]

1927 m. gruodžio 18 d. *Lietuvoje* vėl pasirodė platus straipsnis, kuriame mėginta išaiškinti situaciją. Gindami dienraščio autoritetą, „autoritetingi žmonės“ išsamiai atpasakojo Humanitarinių mokslų fakulteto posėdį, kuriame buvo nuspręsta pakviesti L. Karsaviną. Straipsnyje kartojami ankstesnieji nuogąstavimai, šalia „mokslinių kvalifikacijų“ keliamas tautiškumo argumentas. L. Karsavinas pristatomas kaip žmogus, „kuris kaip tik yra linkęs plėsti savo rusiškąjį nusistatymą“, pabrėžiama, kad Humanitarinių mokslų fakulteto patriotų „aktingumas yra tikrai nustumtas į užpakalį“, nes šalia jų dirba daug nelietuvių, svetimšalių, kuriems aktualus tik savas „patriotizmas“.[52] *Rytas* išspausdino prelato A. Jakšto-Dambrausko straipsnį, kuriame priekaištaujama dėl L. Karsavino pakvietimo. Autoriaus nuomone, L. Karsavinas – kraštutinis stačiatikis. Prelatas pamini keletą jo darbų: *Bažnyčios Šventieji tėvai ir mokytojai*, įvadą į A. Chomiakovo veikalą *Apie Bažnyčią*, istorinius veikalus *Giordano Bruno*, *Istorijos filosofija* – visus juos laiko tendencingais, nes patrologijos srityje autoriui terūpinti religija, be to, L. Karsavino darbai nieko nepasako apie jį kaip apie istoriką. Ypač griežtai A. Jakštas kritikavo L. Karsavino įvadą į A. Chomiakovo veikalą, kuriame mokslininkas katalikų bažnyčią neatsargiai pavadino eretiška ir atskalūniška.[53]

Profesorius V. Šilkarskis, L. Karsaviną pažinojęs dar 1908 m., kai buvo Maskvos universiteto studentas, nutarė atsakyti A. Jakštui-Dambrauskui – 1927 m. gruodžio 17 d. *Lietuvyje* išspausdi-

[51] Nemeškinas. Ar tik ne perdėtas jautrumas. *Lietuvis*, 1927 12 07.
[52] Akademinis gyvenimas. *Lietuva*, 1927 12 18.
[53] Jakštas-Dambrauskas, A. Kas yra prof. L. Karsavinas. *Rytas*, 1927 12 13.

no atvirą laišką. Jis pabrėžė, kad A. Jakštas labai neobjektyviai vertina L. Karsavino kūrybą, nes L. Karsavinas buvo populiarus Rusijos aukštosiose mokyklose. Neva prelatas prisideda prie *Lietuvos* anonimų, kuriems visai nerūpi nei patriotizmas, nei Lietuvos jaunimas, nes jie „atstovauja „Lietuvos“ inteligentijos daliai, įgijusiai visą savo gudrybę iš ateistiškų ir materialistiškų brošiūrėlių“.[54] V. Šilkarskis siūlė A. Jakštui susipažinti su L. Karsavino darbais ir pakeisti savo nuomonę.

Tuomet A. Jakštas *Ryte* paskelbė dar vieną straipsnį. Anot prelato, V. Šilkarskis teįrodęs du faktus: pirma – jaunystėje L. Karsavinas domėjosi istorija, antra – Peterburgo universitetas pakvietė jį dėstyti istoriją. Straipsnyje tvirtinama, kad L. Karsavinas, įsigilinęs į patrologiją, apleido istorijos mokslą; kraštutinis stačiatikis paskaitose tendencingai pateiksiąs medžiagą. Tačiau A. Jakštas jau nerašė, kad reikia atšaukti L. Karsavino kvietimą į universitetą, ir susitaikė su jo atvykimu, o straipsnio pabaigoje išsakė savo nuomonę apie polemikos spaudoje naudą: „Profesoriai ir studentai gaus pilnesnį vaizdą apie naujai pakviestąjį ir sugebės kritiškai jį vertinti, o ir patsai prof. Karsavinas iš tos polemikos geriau pamatys, kokie jam daromi priekaištai, ir todėl galės jų rūpestingiau pasisaugoti.“[55]

Ši diskusija Lietuvos spaudoje vyko 1927 m. gruodį, kol L. Karsavinas dar nebuvo atvykęs. Pirmosiomis 1928-ųjų dienomis jis gavo V. Šilkarskio laišką, kuriame šis profesorius pakvietė jį atvažiuoti ir apsistoti jo bute. L. Karsavinas pasinaudojo pasiūlymu, „nes tuo metu Kaune buvo butų krizė“.[56]

[54] Šilkarskis, V. Kas yra profesorius L.Karsavinas. *Lietuvis*, 1927 11 17.
[55] Jakštas-Dambrauskas, A. Dar dėl prof. L. Karsavino. *Rytas*, 1927 12 22.
[56] L. Karsavino baudžiamoji byla. LYA. Ten pat.

Diskusija spaudoje atskleidė pačios visuomenės problemas: būtinybę saugoti tautiškumą, atmesti spekuliavimą gražiomis idėjomis, parodė mokslininkų stoką, išryškino jaunimo išsilavinimo, konfesinių santykių gerinimo svarbą – tai buvo aktualu XX a. trečiojo dešimtmečio Lietuvai.

Sausio 26 d. L. Karsavinas skaitė parodomąją paskaitą. Mokslininkas prisistatė Lietuvos visuomenei, o kartu išdėstė savą požiūrį į istoriją. M. Riomerio teigimu, L. Karsavino paskaita sudomino visuomenę. „Dalyvavo daug profesorių, daug studentų, ypač žydų, ir visa rusų kolonija. Dalyvavo taip pat ponia prezidentienė Smetonienė su savo adjutantu."[57] L. Karsavinas parodė puikų dėstymo meną. Šia paskaita prasidėjo pirmasis L. Karsavino gyvenimo etapas Lietuvoje. Jo pabaiga galima laikyti 1930–1932 metus, kai 1930 m. Klamare dėl vidinių prieštaravimų oficialiai buvo likviduotas euraziečių judėjimas, 1931 m. pasirodė pirmasis jo studijos *Europos kultūros istorija* tomas, 1932–1933 m. jo vadovaujamoje Visuotinės istorijos katedroje įvyko svarbių permainų, nes atėjo naujų bendradarbių.

Lietuvos valdžia aiškiai suvokė, jog trūksta mokslinių kadrų, todėl pritarė, kad į universitetą atvyktų įvairių tautybių bei politinių įsitikinimų, tarp jų ir rusų emigrantų, nepaisant kai kurių profesorių prieštaravimų (A. Janulaičio, M. Riomerio ir kitų). Pažymėtina, kad prezidentas Antanas Smetona tiesiogiai palaikė kiek vėliau (1933 m.) į Lietuvą iš Čekoslovakijos atvykusį žinomą LDK teisės ekspertą profesorių Ivaną Lappo.[58] Prezidento ir valdžioje esančių tautininkų nuostata L. Karsavino kandidatūros

[57] Riomeris, M. Dienoraštis: Ištraukos. *Kultūros barai*, Vilnius, 1990, nr. 12, p. 60.

[58] Ragauskas, A. Istorikas Ivanas Lappo (1869–1944). *Lietuvos istorijos metraštis*. Vilnius, 1993, Vilnius, 1994, p. 81–91.

atžvilgiu taip pat buvo palanki – apie tai byloja tautininkų oficioze *Vairas* išspausdinti L. Karsavino straipsniai, draugiški jo ryšiai su I. Tamošaičiu, J. Tumu-Vaižgantu, V. Krėve-Mickevičiumi ir kitais tautininkams artimais asmenimis. Tačiau sovietinių diplomatų Lietuvos aukštiems pareigūnams nuolat daromos pastabos dėl komunistų persekiojimų ir neva SSRS atžvilgiu priešiškai nusiteikusių rusų inteligentų įdarbinimo Kaune reikalavo papildomo „pasiteisinimo". Eilinėje ataskaitoje apie savo 1932 m. birželio 11 d. vykusį pokalbį su prezidentu SSRS įgaliotasis atstovas Lietuvoje Michailas Karskis rašė, kad A. Smetona „pareiškė apie savo neigiamą požiūrį į rusų emigraciją. Tiesa, Lietuvoje susirado darbą keli emigrantai – tai universiteto profesorius L. Karsavinas, baleto aktoriai Nemčinova, Zverevas ir kai kurie kiti. Priimti juos į tarnybą lietuviai buvo priversti, nes jie neturėjo atitinkamos specialybės ir kvalifikacijos žmonių, tačiau jis davė nurodymą sekti, kad jie neužsiimtų jokia politine veikla ir būtų lojalūs".[59]

Pradėjusiam dirbti Kaune L. Karsavinui reikėjo paneigti mitą apie save kaip apie „kraštutinį stačiatikį", kuris tendencingai dėsto istoriją, pažeidinėja katalikų teises, žaloja jaunimo sąmonę. Norėdamas palaikyti gerus santykius su katalikiškosios visuomenės lyderiu prelatu profesoriumi A. Jakštu-Dambrausku, L. Karsavinas kalbėjosi apie tai su J. Tumu-Vaižgantu. Tačiau prelatas pirmasis parašė jam laišką. Turbūt V. Šilkarskio paragintas, A. Jakštas artimiau susipažino su L. Karsavino darbais ir gerai juos įvertino. A. Jakšto-Dambrausko susidomėjimą filosofinėmis jo koncepcijomis galima aiškinti ne vien noru duoti atkirtį „kraštutiniam stačiatikiui", bet ir tuo, kad pats prelatas, kaip ir

[59] SSRS įgaliotojo atstovo Lietuvoje M. Karskio 1932 06 12 dienoraštis. RF UPA, f. 0151, ap. 21, b. 3, p. 154.

L. Karsavinas, buvo rusų filosofo V. Solovjovo gerbėjas: „Būdamas 1880–1881 m. m. Peterburgo universiteto Fizikos-Matematikos fakulteto studentas, aš turėjau laimės klausyti visų fakultetų studentams skaitytų V. Solovjovo filosofijos lekcijų. Vėliau studijuodamas jo geniališkus raštus, aš stiprinau jais savo katalikiškus įsitikinimus. Jo veikalai yra man nušvietę pagrindinius religijos ir krikščioniškojo gyvenimo klausimus. Taigi galiu tarti, kad joks katalikų apologetas, joks kitas krikščionis filosofas nėra mano dvasiai suteikęs tiek šviesos, kiek V. Solovjovas."[60] Tikriausiai V. Solovjovas padėjo A. Jakštui ir L. Karsavinui suprasti vienas kitą.

1928 m. kovo 29 d. L. Karsavinas parašė prelatui atsakymą, iš kurio matyti, kad rengėsi jį aplankyti, bet nebuvo tikras, ar vizitas būtų jam malonus. Atsižvelgdamas į A. Jakštą pasiekusius gandus ir tą įkarštį, su kuriuo prelatas reagavo į jo kandidatūrą universitete, L. Karsavinas teigė: „Patikėkite, kad aš labai gerai suprantu Jūsų paskatas ir kaip kataliko, ir kaip lietuvio." Atsiprašydamas už kai kuriuos per daug drąsius savo pasisakymus, jis prašė „priskirti tai nepatogiam temperamentui ir išorinėms aplinkybėms".

L. Karsavinas A. Jakštui išdėstė savo pažiūras į bažnytinę stačiatikių santvarką ir lygino ją su katalikiškąja: „Katalikui ir katalikybei egzistuoja laisvė, o man jos nėra, ir tai nereiškia, kad jos nėra krikščionybėj, nes yra du skirtingi religiniai tipai, vienodai vertingi ir reikalingi vientisoje krikščionybėje, bet vienas su kitu nesutampantys."[61]

[60] Samulionis, P. A. Jakšto gyvenimas ir asmuo. *Židinys*, 1930, nr. 7–12, p. 276.
[61] L. Karsavino laiškas A. Jakštui-Dambrauskui, 1928 03 29. VUB RS, f. l, p. 506.

Laiške aptariama nelengva stačiatikių religijos tyrinėtojų (tarp jų ir paties L. Karsavino) padėtis: laisvos minties reiškėjas stačiatikių pasaulyje labai dažnai apkaltinamas erezija, kėsinimusi į patį bažnyčios mokymą. „Šis kaltinimas katalikui yra neįsivaizduojamas ir siaubingas. Stačiatikiui jis savaime suprantamas.“[62]

L. Karsavinas atvirai pasakojo apie savo ieškojimus, neslėpė savų religijos tyrinėjimo problemų ir abejonių, ko niekad nepadarytų dogmatizuoti linkęs „kraštutinis stačiatikis“: „Aš ieškau stačiatikių tiesos, ją surandu, bet žinau, kad visa tai – mano individualūs ieškojimai. Žinoma, aš sutinku atsisakyti visko, kas nesutampa su Bažnyčios mokymu, ir tikrai žinau, kad kur nors klystu ir esu ribotas. Bet kur? Ir kas man tai nurodys? Neklystančios institucijos pas mus nėra (...).“[63]

Laiško pabaigoje L. Karsavinas užsiminė apie galimybę bendrauti ne tik su stačiatikių, bet ir su kitų konfesijų kunigais, kurie galėtų pareikšti savo nuomonę apie jo darbus, o pirmiausia – su pačiu prelatu. „Ir jeigu Jūs taip atidžiai pažvelgėte į mano darbus, aš esu tikras, kad neatsisakysite su manimi pasikalbėti, reikliai kritikuodamas mano pažiūras.“[64] Ko gero, toks pokalbis įvyko.

1928 m. L. Karsavinas dar dėstė rusiškai, tačiau nuo pat pirmųjų dienų pradėjo mokytis lietuvių kalbos. Amžininkams padarė didelį įspūdį tai, kaip greitai ją išmoko. Profesoriaus S. Šalkauskio sūnėnas prisimena, kad pirmąsyk aplankęs Šal-

[62] Ten pat.

[63] Ten pat.

[64] Jodelienė, D. *Prisiminimai* apie L. Karsaviną. LNB fonoteka.

kauskių šeimą L. Karsavinas kalbėjo rusiškai, jau po poros savaičių mėgino bendrauti lietuvių kalba, o dar po kelių savaičių jam visiškai neprireikė rusų kalbos.[65] D. Jodelienė persakė savo pokalbį su Mykolu Biržiška, kai jis prisiminė L. Karsavino „iškrėstą pokštą“: „Kai baigėsi 1928 metų pavasario semestras ir turėjo prasidėti antrojo semestro pirmoji paskaita, L. Karsavinas maloniai paprašė M. Biržišką, A. Salį, P. Joniką, P. Skardžių, J. Puziną ateiti į jo paskaitą ir visų nustebimui pradėjo ją skaityti gražia lietuvių kalba.“[66] J. Jakšto teigimu, L. Karsavinas rusų kalba dėstė apie porą metų, o vėliau – tik lietuviškai. „Išmoktą lietuvių kalbą nesiliovė tobulinęs ir ją pasisavino iki tokio laipsnio, kad rašė mokslo veikalus ir viename literatų būrelyje skaitė savo sulietuvintą Hegelio sunkaus filosofinio teksto ištrauką.“[67] L. Karsavinu gėrėjosi Mstislavas Dobužinskis, taip pat atvykęs į Lietuvą iš Paryžiaus. Iš jo laiškų žmonai, mokslininko seseriai Tamarai Karsavinai ir kitiems asmenims galima spręsti, kaip naujai į Lietuvą atvykę kitataučiai inteligentai susipažindavo su neįprasta aplinka ir kaip juos veikė kalbos barjeras: „Aš labai liūdžiu be Paryžiaus ir vis dar negaliu priprasti prie Kauno. Svarbiausia, kad visi draugai Paryžiuje (...). Su Levu Platonovičiumi mes kažkodėl baisiai retai susitinkame, aš pats negaliu paaiškinti, kodėl, o jis juk (...) vienas iš petrapiliečių – jau vien tai man brangu, nekalbant apie tai, kad jis Jūsų brolis. (...) Jis turi du privalumus: yra lingvistas ir taip įvaldė kalbą, kad pataiso lietuvius, ir antras – jis filosofas ir gali filosofiškai žvelgti į mūsų tikrovę! Aš ne lingvistas ir labai sunkiai mokausi kalbos – ir todėl negaliu

[65] Šalkauskis, S. *Prisiminimai* apie L. Karsaviną. LNB fonoteka.
[66] Jodelienė, D. *Prisiminimai* apie L. Karsaviną. Ten pat.
[67] Jakštas, J. *Istorijos skyrius.* Lietuvos universitetas, 1579–1803–1922, Čikaga, 1972, p. 414.

patekti į vietinę dirvą, o lieku nuošaly, kas šiaip jau nelabai „pavyksta“, o filosofas aš prastas ir per daug viską pastebiu (...). Provincija vis dėlto kartais labai veikia nervus! Čia paprasčiausiai nuobodu.“[68]

Be abejo, šis vienišumo jausmas buvo pažįstamas ir ką tik atvykusiam L. Karsavinui (šeima iš pradžių buvo atsisakiusi palikti Paryžių; tad atostogų ir švenčių metu L. Karsavinas vykdavo į Prancūziją). M. Dobužinskio paminėti mokslininko pranašumai iš tikrųjų buvo labai naudingi.

Pedagoginė ir visuomeninė veikla

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete buvo trys skyriai: Filosofijos ir pedagogikos, Filologijos ir istorijos. Kiekvienas jų turėjo po kelias katedras. Istorijos skyrių sudarė Lietuvos istorijos ir Visuotinės istorijos katedros. Visuotinės istorijos katedrai nuo 1928 m. vadovavo L. Karsavinas.

1932 m. katedra studijoms pateikė šiuos pagrindinius dalykus: Lietuvos istoriją, prūsų žemės istoriją, lenkų tautos istoriją, rusų tautos istoriją, latvių tautos istoriją, lietuvių meno istoriją. Be to, buvo dėstomos rusų ir lenkų kalbos. Visuotinės istorijos katedroje pirmaisiais metais buvo mokoma šių pagrindinių dalykų: senovės Rytų istorijos, senovės graikų istorijos, Romos istorijos, viduramžių istorijos, naujųjų amžių istorijos, XIX a. istorijos. Dar buvo siūloma studijuoti vokiečių ir prancūzų kalbas. Kiekvienas studentas istorikas privalėjo studijuoti abiejų kate-

[68] M. Dobužinskio laiškai. LNB RS, f. 30, ap. 1, nr. 2618.

drų disciplinas. Taip pat reikėjo pasirinkti papildomų dalykų, kurie nepriklausė istorijai.[69]

Apie VDU dėstytojų darbą galima spręsti iš fakultetų veiklos apžvalgos: „Humanitarinių mokslų fakulteto mokslo personalo darbas eina keliomis sritimis. Pirmiausia jam tenka susirūpinti žinių teikimu savo klausytojams. Todėl paskaitų ruošimas ir jų skaitymas užima jiems gal daugiausia laiko (...). Tiktai bendrieji pagrindiniai dalykų kursai kartojasi, visi gi kiti, t. y. specialūs, kone visų dėstytojų skaitomi vis nauji, ir juos reikia visai naujai ruošti. Jie turi dažnai didesnės reikšmės negu pagrindiniai, nes jais klausytojai įvedami į mokslą ir jo tyrimų metodus. Ir pagrindinių kursų paruošimai kiekvieną kartą vis nauja medžiaga papildomi ir perdirbami naujai."[70]

Panašiai dirbo L. Karsavinas: turėjo kelis pagrindinius kursus (viduramžių istoriją, XIX a. istoriją, naujųjų amžių istoriją ir istorijos seminarą), o šalia buvo pagalbiniai, epizodiniai, kursai. Šie (bent jau L. Karsavino katedroje) kartais galėjo būti netgi svarbesni, nes buvo skirti kokiai nors vienai valstybei (pvz., senovės Graikijai, Anglijai, Prancūzijai, JAV), atskirai istorijos epochai (renesansui, reformacijai) ar reiškiniui (revoliucijai). Bendrieji dalykai šiuo atveju dažnai būdavo įvadiniai. Žinoma, šie specialūs kursai reikalavo papildomo laiko ir pastangų, nes reikėjo kaupti bei apmąstyti naują medžiagą.

L. Karsavinas kaip medievistas buvo pasirengęs skaityti viduramžių istorijos paskaitas, tačiau jas jau skaitė profesorius J. Yčas. Dekanas V. Krėvė-Mickevičius paaiškino L. Karsavinui,

[69] VDU antrųjų 5-rių metų apyskaita (1927 02 16–1932 02 16). Kaunas, 1932.
[70] Fakultetų veikimo nuo 1932 02 16 iki 1937 02 16 apžvalga. Humanitarinių mokslų fakultetas. *VDU žinios*, 1937, nr. 1–5, p. 45.

kad du gretimi kursai nepageidautini, todėl pasiūlė jam parengti kokį nors specialų viduramžių kursą.[71] 1928 m. pavasarį tokio specialaus kurso L. Karsavinas neskaitė. Tuo metu jis dėstė naujųjų amžių istoriją. L. Karsavino pasiūlyti dalykai: renesanso ir reformacijos gadynė (XV–XVII a.), XVIII–XIX a. istorija: revoliucija ir imperija, istorijos mokslo teorija, naujųjų amžių istorijos seminaras, naujųjų amžių istorijos proseminaras. Dėstydamas istorijos mokslo teoriją, L. Karsavinas rėmėsi Peterburge išleistu savo vadovėliu *Istorijos teorija* ir jo vertimu į lietuvių kalbą.

1928 m. rudens semestrui L. Karsavinas parengė naujus dalykus: Romos imperijos istoriją, revoliuciją ir imperiją, valstybės teoriją. Be to, tęsė 1928 m. pavasario semestre pradėtą dėstyti renesanso ir reformacijos kursą bei naujųjų amžių seminarą. Taigi per gana trumpą laiką buvo parengti keli nauji dalykai. L. Karsavino interesų sritis buvo labai plati, apėmė epochas nuo antikos iki naujųjų amžių. Antikos istorijai buvo skirtos 1929–1930 m. skaitytos Senovės Graikijos paskaitos, 1929–1930, 1934, 1936, 1937 m. dėstyti Romos istorijos kursai bei surengti seminarai. Labiausiai mokslininką domino vėlyvoji Romos imperija, kai buvo pereinama į viduramžių epochą.

1931 m. mirus J. Yčui, L. Karsavinas perėmė viduramžių istorijos kursą ir su nedidelėmis pertraukomis paskaitas skaitė iki 1939 m. rudens. Be minėtų paskaitų, mokslininkas dėstė daug papildomų kursų. 1939 m. rudenį jis skaitė paskaitas apie dvasinę viduramžių kultūrą, 1928–1930 m. vedė naujųjų laikų istorijos seminarus, o nuo 1931 m. dėstė naujųjų amžių istoriją. Domėjosi jis ir XIX amžiumi. Naujiesiems amžiams buvo skirta nemažai

[71] V. Krėvės laiškai L. Karsavinui, 1927 01 04. LNB RS, f. 56–9.

epizodinių kursų: renesansas ir reformacija (1928 m.), XVIII–XIX a. revoliucija ir imperija (1928–1929 m.), XVI–XVII a. Europos istorija (1929 m.), naujųjų amžių Europos istorija (1930 m.). Viduramžių ir naujųjų laikų kursai buvo susiję su kitais: anglų kultūros istorija (1929 m.), anglų tautos istorija (1931 m.), prancūzų tautos istorija (1938 m.), JAV istorija (1939 m.). L. Karsavinas stengėsi, kad klausytojai plačiai pažvelgtų į pasaulio istoriją bei kultūrą. Tam buvo skirtos įvadinės visuotinės istorijos paskaitos (1937–1939 m.), specialūs Europos kultūros istorijos ir Europos istorijos kursai. Jam rūpėjo ne tik chronologinė istorinių įvykių eiga, bet ir pats istorijos mokslas kaip tyrimo objektas. Jis manė, kad istorikas privalo naudotis įvairiais tyrimo metodais, laisvai operuoti universaliomis sąvokomis „valstybė“, „visuomenė“, „kultūra“, „civilizacija“, nes tik taip galima įžvelgti daugybės įvairių įvykių dėsningumą: „Istorikas, pažįstąs istorinį išsivystymą ir jame pažįstąs to išsivystymo subjektą, pats yra to subjekto individuacija.“[72] Šį požiūrį L. Karsavinas diegė studentams dėstydamas istorijos mokslo teoriją (1928 m.), valstybės teorijas (1929, 1930, 1932 m.), visuomenės ir valstybės mokslą (1935–1939 m.), istorijos teoriją ir metodologiją (1930 m.) bei istorijos metodologiją ir istoriosofiją (1932, 1934–1935 m.).[73]

Daugelis buvusių L. Karsavino paskaitų klausytojų jas vertina kaip ryškų studijų tarpsnį. Įstojęs į VDU A. J. Greimas pagrindine specialybe pasirinko teisę, bet lankė ir istorijos paskaitas: „Netyčia pakliuvęs pas L. Karsaviną, susižavėjau jo gražia, kultūringa kalba – nežinojau, kad įmanoma taip gražiai lietuviškai

[72] Karsavinas, L. *Istorijos teorija*, Kaunas, 1929.
[73] VDU paskaitų tvarkaraščiai. Kaunas, 1928–1939.

kalbėti apie protingus dalykus – susižavėjau, beveik nieko nesuprasdamas, jo ištariamų idėjų gražumu. Netyčia įsimylėjau Viduramžius, o vėliau net tapau šiokiu tokiu medievistu." A. J. Greimas stebėjosi L. Karsavino kalba ir nuoširdumu: „Jo lietuvių kalba buvo puiki: jo klausydamas supratau, kad lietuvių kalba gali būti drauge ir rafinuota, kultūringa (...). Tai pats nuoširdžiausias ir elegantiškiausias mokslininkas, kurį kada nors esu sutikęs: tokiu būdu turbūt susidaro idealios figūros, kurios vėliau padeda pasirinkti gyvenimo kelius. Šalia L. Karsavino tik vieną žmogų teko dar sutikti taip gražiai ir kultūringai kalbantį, bet tai jau kitos imperijos augintinis – Adornas."[74]

Savo autobiografijose puikų dėstytoją prisimena buvę Vytauto Didžiojo universiteto studentai rašytojai J. Blekaitis („Žaviuosi L. Karsavino istorijos paskaitomis...")[75], B. Raila („Mano mėgstamiausi ar intelektualiai mane labiau veikę profesoriai buvo Mykolas Biržiška, Juozas Tumas-Vaižgantas, Balys Sruoga, Levas Karsavinas, Vladas Dubas (ypač!), Juozas Balčikonis, Mykolas Riomeris")[76], P. Visvydas („Buvo gera klausytis tylia ironija perpintų Levo Karsavino paskaitų")[77].

Su pasigėrėjimu apie L. Karsavino paskaitas rašo Vincas Trumpa: „Ketverius metus klausius jo paskaitų ir dalyvavus jo vadovaujamuose seminaruose, nesvyruojant galima tvirtinti, kad L. Karsavinas buvo neeilinis profesorius. Vėliau turėjus progos klausytis ne vieno Vakarų Europos ir Amerikos didžiųjų universitetų istorijos profesorių, L. Karsaviną drąsiai galima įri-

[74] Greimas, A. J. Autobiografija. Iš *Egzodo rašytojai*, p. 266.
[75] Blekaitis, J. Autobiografija. Ten pat, p. 164.
[76] Raila, B. Autobiografija. Ten pat, p. 639.
[77] Visvydas, P. Autobiografija. Ten pat, p. 834.

L. KARSAVINO DĖSTYTI KURSAI	1928 P R	1929 P R	1930 P R	1931 P R	1932 P R	1933 P R	1934 P R	1935 P R	1936 P R	1937 P R	1938 P R	1939 P R
Graikų istorija			X	X								X
Romos istorija		X	X			XX		X	X			
Romos imperijos istorija	X											
Renesansas ir reformacija	XX											
Europos XVI–XVII a. istorija		XX										
Viduramžių istorija				XX	XX	XX	XX	XX	X	X		X
Dvasinė viduramžių kultūra												X
XVII–XIX amžių istorija: revoliucija ir imperija	XX	X										
Specialusis Europos istorijos kursas											X	X
XIX–XX amžių istorija		X	X X	X X	X X	X X	X X		X X	X	X	X X
Anglijos istorija, anglų tautos istorija				X		X X	X X	X	X	X		
Anglų kultūros istorija	X	X										
Prancūzų tautos istorija											X	X
JAV istorija												X
Naujųjų amžių istorija				X X	X X	X X		X X	X X	X	X	X X
Naujųjų amžių Europos istorija			X									
Visuotinė istorija										X	X	
Istorijos mokslo teorija	X											
Valstybės teorija. Visuomenės ir valstybės mokslas	X		X		X			X	X	X	X	
Istorijos teorija metodologija			X									
Istorijos metodologija ir istoriosofija				X				XX				
Graikų istorijos seminaras		X										
Senovės istorijos seminaras			X									
Romos istorijos seminaras		X										
Europos istorijos seminaras			X									
Istorijos seminaras				XX	XX	XX		XX	XX	X	X	XX
Visuotinės istorijos seminaras											X	X
Naujųjų amžių istorijos proseminaras	X											
Naujųjų amžių istorijos seminaras	XX	XX	X									

kiuoti į jų eilę (...). Pastebėjau, kad į prof. Karsavino paskaitas taip pat dažnai atklysdavo kitų fakultetų studentai. Nors savo paskaitose, kaip ir savo daugiatomėje „Europos kultūros istorijoje", L. Karsavinas mėgdavo pažerti daugybę smulkių faktų, vardų ir datų, bet jo paskaitos nebuvo sausos. Jis jas pamargindavo vienu kitu, kartais ir rieboku, anekdotu. Jis ypač gerai ir vaizdingai sugebėdavo apibūdinti istorinius asmenis: karalius, karo vadus, mokslininkus, rašytojus. Šalia jų didybės jis su pasimėgavimu iškeldavo vieną kitą silpnesnę ar net komišką jų pusę."[78] L. Karsaviną kaip puikų dėstytoją prisiminė A. Bendinskas, S. Pinkus, D. Jodelienė. Jo paskaitų Vilniaus universitete klausydavosi perpildytos auditorijos.

Kaip ir V. Trumpa, S. Pinkus pastebi, kad klysta tie, „kurie Karsaviną laiko sausu scholastiku: profesorius buvo gyvo temperamento, pajuokauti mėgdavęs žmogus".[79] L. Karsavinas skaitė paskaitas ir studentams filologams. Vytautas Kubilius rašo, kad „savo istorijos paskaitose literatūros kūrinius interpretavo kaip Europos dvasinio bendrumo išraišką plačiame kultūros kontekste, cituodamas iš atminties itališkus, prancūziškus, angliškus tekstus".[80]

Paskaitos buvo tik viena iš dviejų profesoriaus dėstymo formų. Didelę reikšmę L. Karsavinas teikė seminarams, kurių metu vykdavo dėstytojo ir studentų dialogas. Pagrindinį visuotinės istorijos seminarą jis vedė nuo 1931 m. beveik visą laiką, kol dirbo Vytauto Didžiojo universitete. Taip pat buvo atskiroms epo-

[78] Trumpa, V. L. Karsavinas istorikas-filosofas ir žmogus. Iš *L. Karsavinas. Europos kultūros istorija*, Vilnius, 1994, t. 2, p. 6.
[79] Pinkus, S. *Prisiminimai* apie L. Karsaviną, LNB fonoteka.
[80] Kubilius, V. Literatūros mokslas Vytauto Didžiojo universitete. Iš *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis*, Kaunas, 1993, p. 152.

choms skirti seminarai: senovės istorijos seminaras (1930 m.), naujųjų amžių istorijos seminaras (1928–1930 m.), Europos istorijos seminaras (1930 m.).

Susipažinęs su Peterburgo, Maskvos, o ypač Berlyno, Paryžiaus aukštųjų mokyklų darbu, L. Karsavinas Lietuvos universitete stengėsi taikyti panašias formas. Kaip ir kiti VDU dėstytojai, profesorius keleriopą prasmę teikė seminarui: „Humanitarinių mokslų fakultetas seminaru visuomet vadino 1) pratybų rūšį, 2) katedrų arba katedrų grupės biblioteką. Steigdamas seminarą, jis skirdavo jam 1) patalpas, 2) lėšas knygoms ir inventoriui pirkti, 3) vedėją – profesorių, kuris turėjo tvarkyti bei saugoti susidariusį tuo būdu seminaro turtą, papildinėti biblioteką ir prižiūrėti, kad visi, kas naudojasi biblioteka, pildytų nustatytas taisykles, 4) vedėjo pasiūlymu – bibliotekininką.“[81]

Taigi L. Karsavinui biblioteka buvo seminaro pagrindas. Ji priklausė tik konkrečiam seminarui, buvo rūpestingai prižiūrima ir papildoma nauja literatūra. S. Pinkaus teigimu, profesorius turėjo fenomenalią atmintį, galėjo greitai rasti iš daugybės knygų tinkamą ir atversti joje reikalingą puslapį.[82]

Sėkmingo darbo sąlyga L. Karsavinui buvo psichologinis dėstytojo ir studentų nusiteikimas. Seminarų metu turėjo būti kuo mažiau oficialumo. Profesorius nemėgo ilgų, nuobodžių posėdžių. „Mūsų fakultetų katedrų skyrių susirinkimai sušaukiami labai retai ir tik konkrečiais bei specialiais klausimais (tvarkaraščio, dėstymo programos nustatymui ir pan.), dienotvarkė ir privalomumas per daug juos varžo, kad galėtų iš čia augti nuola-

[81] Pareiškimas VU Humanitarinių mokslų fakulteto seminaro reikalų išrinktajai 1941 10 04 komisijai! VUB RS, f. 138-3, l. 3.

[82] Pinkus S. ... Ten pat.

tinis mokslo personalo bendravimas su studentais. Kaip tik seminaras vienija visus gyvu bendru darbu ir sudaro galimybę nieko nevaržomo bendravimo tiek profesoriams, tiek studentams, čia galima duoti studentams konkrečių bei smulkių patarimų visais juos dominančiais klausimais – kaip skaityti tą ar kitą šaltinį, tą ar kitą knygą, kokias knygas ir kaip skaityti, kaip orientuotis klausimo literatūroje, naudotis informaciniais veikalais, šaltinių leidiniais ir laisvai pasikeisti mintimis su kolegomis."[83]

L. Karsavinas ryžtingai gynė seminaro autonomiją. Jo nuomone, seminaro vadovas turi formuoti biblioteką, o aukštosios mokyklos vadovybė privalo rūpintis seminaru.

Su profesoriaus vedamu seminaru buvo susijusi „pagalbinių" istorijos mokslų raida (pats L. Karsavinas manė, kad „pagalbinis" ar „padedamasis" yra netikslūs pavadinimai, nes šie mokslai istorikui svarbiausi). L. Karsavinas vadovavo Visuotinės istorijos katedrai ir nebuvo Lietuvos istorijos specialistas, bet jam rūpėjo, kuria kryptimi tiriama Lietuvos praeitis, kokie yra šaltiniai ir kaip jais naudojamasi. Jis pabrėžė „padedamųjų" mokslų, ypač paleografijos, svarbą.[84] L. Karsavinas konstatavo, kad kurį laiką VDU neturėjo šios srities specialistų, nors Lietuvai jau seniai reikėjo tirti senuosius rusų, lotynų, lenkų, vokiečių raštus. Jis papasakojo, kaip buvo renkami su Lietuvos istorija susiję originalūs dokumentai ar jų fotokopijos. Buvo sukaupta dokumentų fotokopijų kolekcija apie Lietuvos kunigaikščius Zigmantą, Švitrigailą, Kazimierą, Aleksandrą, taip pat Radvilų korespondencijos su Habsburgais dalis. Ypač vertingos buvo Vytauto doku-

[83] Pareiškimas VU Humanitarinių mokslų fakulteto seminaro reikalų išrinktajai 1941 10 04 komisijai. VUB RS, f. 138–3, l. 4.

[84] Karsavinas, L. Lietuvos paleografijos reikalu. *VDU žinios*, 1936, nr. 1, p. 9.

mentų fotokopijos, atrinktos iš Varšuvos, Krokuvos, Vilniaus, Rygos, Karaliaučiaus ir Vienos archyvų. Iš viso turėta apie 1000 nuotraukų.[85]

Tiek Vytauto Didžiojo, tiek Vilniaus universitetuose L. Karsavinui ir kitiems dėstytojams iškildavo sunkumų, nes seminarams trūko tinkamų patalpų. Planuodamas 1937 m. darbą, profesorius pažymėjo, kad istorijos seminarui būtina turėti daugiau lėšų knygoms ir kitiems leidiniams pirkti. „Asignuojamų 3000 litų per metus (be to, skiriamų Visuotinei istorijai, Lietuvos istorijai, Meno istorijai bei Padedamiesiems mokslams) neužtenka ir reikalingiausiems vadovėliams pirkti.“ L. Karsavinas pageidavo, kad jo katedros personalas gautų lėšų komandiruotėms į užsienį, kur galėtų ne tik pasitobulinti, bet ir įsigyti seminarui reikalingos literatūros: „Iš studentų negalima reikalauti, kad jie susipažintų su mokslo literatūra ir šaltiniais“, jeigu jų nėra universiteto bibliotekoje. „Seminaro biblioteką reikia ne tiek papildinėti, kiek tiesiogiai steigti (...). Norint Visuotinės istorijos ir Meno istorijos skyrius sutvarkyti, reikėtų dar, be 3000 litų, papildomai duoti bent 20 000 litų nors dviejų-trijų metų būvyje“,[86] – informavo L. Karsavinas dekaną. Tos pačios problemos išliko ir vėliau: „Iki šiol universiteto biblioteka tebeguli įgrūsta į buvusios spaustuvės tamsų rūsį ir, kaip matyti iš Universiteto rektoriaus pranešimo š. m. vasario 16 d., artimesnėj ateity net nenumatoma pasirūpinti jai tinkamesne patalpa.“[87]

[85] Ten pat, p. 10.
[86] VDU Humanitarinių mokslų fakulteto 5-rių metų darbo planas. Humanitarinių mokslų fakulteto dekanui Visuotinės istorijos katedros vedėjo L. Karsavino pareiškimas. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 11151, l. 11.
[87] Pareiškimas VU Humanitarinių mokslų fakulteto seminaro reikalų išrinktajai 1941 10 04 komisijai. VUB RS, f. 168–3.

Tačiau materialinės problemos neatsiliepė nei L. Karsavino, nei jo kolegų seminarų darbams. Profesoriaus vadovaujamoje Visuotinės istorijos katedroje Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė vedė egiptologijos, Rytų šalių istorijos seminarus, Paulius Galaunė – Lietuvos meno istorijos seminarą.

Atsiskaitymo sistema Vytauto Didžiojo universitete nebuvo labai griežta. „Humanitarinių mokslų fakultete nebuvo reikalaujama būtinai lankyti paskaitas. Semestro pabaigoje užskaitas dažniausiai duodavo irgi veltui. Kursą išklausius nereikalaudavo tuoj pat laikyti egzaminus. Šita liberali, gali sakyti, palaida sistema dažnai neišeidavo studentams į naudą“ – rašė V. Trumpa.[88] Iš atsiminimų galime spręsti, kad netgi per egzaminus L. Karsavinas vengdavo oficialumo. R. Šaltenis prisimena, kaip laikė vokiečių istorijos egzaminą: „Istorijos seminare už ilgo stalo sėdi trys profesoriai egzaminatoriai: Jonynas, Karsavinas ir Šapoka. Kitoje pusėje prieš juos sėdi trys egzaminuojami studentai. Kiekviena pora tarpusavy kalbasi pusbalsiu, kad nekliudytų kaimynams. Daugiau kalba studentai, atsakinėdami į ištrauktus bilietus, bet štai Karsavino poroje daugiau kalba pats profesorius negu mano kaimynė.“[89] Egzamino metu L. Karsavinas dėstė „kažkokią istorinę-filosofinę teoriją“, o pagal oficialiąsias taisykles galėjo tik pateikti studentei klausimus ir išklausyti jos atsakymus.

Kai 1949 m. sovietų pareigūnai L. Karsaviną suėmė, be kitų kaltinimų, minima, kad, dėstydamas Vytauto Didžiojo universitete istoriją, jis sąmoningai iškreipdavo faktus, stengėsi kurstyti

[88] Trumpa, V. L. Karsavinas istorikas-filosofas ir žmogus, p. 7.

[89] Šaltenis, R. Vivat, professores! Istorikai. *Šiaurės Atėnai*, 1992 05 15.

studentų priešiškumą Sovietų Sąjungai. Profesorius buvo priverstas pasirašyti tokius žodžius:

„Taip, Lietuvoje buržuazinės santvarkos laikotarpiu aš, dėstydamas Kauno universitete istoriją, kai kuriose savo paskaitose, daugiausia iš valstybės istorijos, leisdavau sau žvelgti į valstybę iš marksizmui-leninizmui svetimų reakcingai idealistinių pozicijų. Valstybės esme aš laikiau ne klasių kovą, o tautos valią, kuri yra vykdoma per prieštaravimus ir socialių asmenų kovą. Tuo pat metu aš nevengdavau įvairių sovietų valdžiai priešiškų prasimanymų."[90]

Taigi L. Karsavinas buvo kaltinamas dėl savo mokslinių įsitikinimų, kurie buvo paversti politiniais. Žinoma, jo valstybės teorija rėmėsi skirtingais pamatais nei marksizmas. Tačiau nei tarpukario spaudoje, nei vėlesniuose atsiminimuose L. Karsavinas niekad nebuvo pristatytas kaip žmogus, skleidęs antisovietinę ar kitokią propagandą.

Profesorius ir jaunieji istorikai

4-ojo dešimtmečio pradžioje L. Karsavino vadovaujamai Visuotinės istorijos katedrai trūko žmonių. Kaip matyti iš I. Jonyno laiško A. Šapokai, katedra kurį laiką labai sunkiai vertėsi: „Gyvename sunkų ekonominį krizį. Kalbama, kad nuo ateinančio mėnesio būsiančios sumažintos algos 30 procentų (...). Mirus prof. J. Yčui, tenka beveik iš naujo organizuoti istorijos skyrių mūsų fakultete. Dabar esame trise – prof. Karsavinas, p. Arcima-

[90] L. Karsavino baudžiamoji byla. Ten pat. L. 198.

vičienė ir aš, arba, panaudojus prof. Karsavino atsiliepimą – tik dviese. Taip dalykai tęstis negali. Mums yra reikalingas vienas profesorius Lietuvos istorijai, du profesoriai visuotinei istorijai, jei neskaityti p. Arcimavičienės, ir vienas asistentas Lietuvos istorijai."[91]

Jau buvo išaugusi naujoji istorikų karta, kuri galėjo papildyti universiteto istorijos dėstytojų gretas. „Kandidatų yra nemaža."[92] I. Jonyno nuomone, būtiniausia sąlyga – mokėti lietuvių kalbą. Tinkamiausi kandidatai, jo manymu, buvo A. Šapoka, J. Jakštas ir J. Dumčius.

Taigi mirus J. Yčui L. Karsavinas turėjo rūpintis ne vien Visuotinės istorijos katedra, bet ir visu Istorijos skyriumi. Minėtos problemos 1932 m. buvo nuolat sprendžiamos istorikų susirinkimuose, svarstoma, kaip išplėsti kolektyvą. Savo planus bei pageidavimus I. Jonynas, L. Karsavinas, V. Biržiška ir A. Janulaitis referavo 1932 m. gegužės 30 d. pranešime Humanitarinių mokslų fakulteto Tarybai. Buvo konstatuota, kad akademikas M. Liubavskis negalės užimti laisvos Lietuvos istorijos katedros vedėjo vietos, todėl pasiūlyta priimti vilnietį Henriką Lovmianskį, kuris galėtų greitai išmokti lietuvių kalbą. Kalbėta, kad į katedrą reikia kviesti jaunų istorikų, pertvarkyti dėstymą, koreguoti senovės istorijos kursą.

Iš pranešimo: „Susirinkusieji yra nusistatę pradėti istorijos vadovėlių leidimą, tiek originaliai parašytų, tiek verstųjų leidinių. Numatyta išleisti iš Lietuvos, Rusijos, Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos, Prūsų, Latvių, Ukrainos ir Čekijos istorijos vadovėlius.

[91] Jonynas, I. Laiškas A.Šapokai. *Istorijos baruose*, Vilnius, 1984, p. 254.
[92] Ten pat.

Artimiausiu metu numatoma išleisti iš Lietuvos istorijos – prof. M. Liubavskio „Очерк по истории Литовского государства" antrąją dalį, iš Rusijos istorijos – Jefimenkos „Учебник Русской истории", iš kitų kraštų istorijos – surinkti žinių apie tinkamiausius universiteto studentams vadovėlius ir jų sąrašą sudaryti vėliau. Vadovėlių apimtis – maždaug 250–300 psl."[93]

Kai neatvyko H. Lovmianskis, buvo nutarta, kad tinkamiausias kandidatas – I. Jonynas. L. Karsavino, A. Janulaičio ir V. Biržiškos pasiūlymu 1932 m. docentas I. Jonynas tapo ekstraordinariniu profesoriumi ir pradėjo eiti Lietuvos istorijos katedros vedėjo pareigas.[94]

Kaip ir kiti VDU profesoriai, L. Karsavinas suprato, kad pagrindinė naujosios istorikų kartos užduotis – parašyti tokią Lietuvos istoriją, kuri nebūtų tendencingai iškraipoma, kaip ligi tol darė lenkų, rusų, vokiečių autoriai. Šią mintį mokslininkas iškėlė kalbėdamas apie paleografijos svarbą.[95] Reikėjo, kad jaunieji istorikai galėtų susipažinti su Vokietijos, Lenkijos archyvų medžiaga, gautų konkrečių vyresniųjų kolegų patarimų.

Iš L. Karsavino ir jo bendradarbių rašytų pareiškimų Humanitarinių mokslų fakulteto vadovybei, laiškų bei atsiminimų galima spręsti, kad jauniesiems istorikams buvo skiriama nemažai dėmesio. 1930 m. vasario 5 d. J. Yčas, I. Jonynas ir L. Karsavinas fakulteto vadovybės paprašė skirti lėšų ką tik Istorijos skyrių baigusios Vandos Daugirdaitės-Sruogienės kelionei į

[93] VDU Humanitarinių mokslų fakulteto Tarybai. Pranešimas apie istorikų susirinkimus ir jų planus 1932 05 30. LCVA, f. 631, ap. 13, b. 42, l. 36–38.

[94] VDU Humanitarinių mokslų fakulteto Tarybai M. ir V. Biržiškų, A. Janulaičio ir L. Karsavino pasiūlymas pakelti doc. I. Jonyną ekstraordinariniu profesoriumi, 1932. MAB RS, f. 267, b. 2648, l. 1.

[95] Karsavinas, L. Lietuvos paleografijos reikalu. *VDU žinios*, 1936, nr. 1, p. 9.

užsienį. Argumentuota tuo, kad priešdiplominis straipsnis įvertintas „labai gerai", pagirta jos „pavyzdinga medžiaga iš vieno žemaičių dvarelio, sutvarkyta to dvarelio praeičiai nušviesti (...)." Buvo pažymėta, kad ji moka prancūzų, vokiečių ir kitas užsienio kalbas, kurios leis pritapti „prie istorijos profesūros užsienio universitetuose".[96] I. Lukšaitės teigimu, rašydama Lietuvos istorijos vadovėlį, V. Daugirdaitė-Sruogienė naudojosi L. Karsavino ir kitų mokslininkų patarimais.[97]

J. Jakštas savo mokslinės veiklos pradžioje gaudavo nemažai L. Karsavino nurodymų. Jis rengėsi užsienyje studijuoti Lietuvos santykius su vokiečių ordinu Gedimino ir Vytauto valdymo laikais, ištirti Gedimino laiškus, tik nežinojo, kur vykti. Kadangi jis gerai mokėjo vokiečių kalbą, profesorius L. Karsavinas patarė rinktis Berlyną. Kai J. Jakštas prisipažino daugiau besidomintis viduramžių istorija, L. Karsavinas parašė rekomendacinį laišką įžymiajam Berlyno universiteto medievistui profesoriui Albertui Brockmannui.[98] J. Jakšto disertacijos tema buvo artima L. Karsavinui, nes jis pats pradėjo mokslinę veiklą tyrinėdamas dvasinį viduramžių gyvenimą. Tad būdamas komandiruotėje ir rengdamas darbą jaunasis mokslininkas susirašinėjo su L. Karsavinu. Atsiliepime apie disertaciją L. Karsavinas pabrėžė, kad „kiekvienas toks darbas yra per daug individualus dalykas, kad būtų jam naudingi pašaliečio patarimai", ir pageidavo: „Viena tebijau, kad dėl bendrųjų idėjų neniekintum konkrečios sveikos realybės, visokių reikšmingų smulkmenų." Profesorius doktorantui patarė

[96] L. Karsavino, J. Yčo ir I. Jonyno pareiškimas Humanitarinių mokslų fakulteto dekanui dėl V. Daugirdaitės-Sruogienės kelionės į užsienį, 1930 02 05. LCVA, f. 631, ap. 13, b. 42, l. 95.

[97] Lukšaitė, I. V. Daugirdaitė-Sruogienė ir jos „Lietuvos istorija". Iš *V. Daugirdaitė-Sruogienė. Lietuvos istorija*, Vilnius, 1990, p. 415.

[98] Jakštas, J. *Mano istorijos mokslo kelias*, Vilnius, 1992, p. 18.

skaityti ir grožinę literatūrą, nes kartais „istorikui aprašytojai daugiau duoda nei filosofuojantys ir sistematikai".[99]

J. Jakšto disertaciją „Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V a." daktaro laipsniui gauti dekano V. Krėvės-Mickevičiaus ir oponentų prof. L. Karsavino ir I. Jonyno siūlymu priėmė Humanitarinių mokslų fakulteto Taryba 1938 m. gegužės 13 d.[100] Vytauto Didžiojo universitete pradėjęs skaityti istorijos dėstymo metodikos paskaitas, J. Jakštas turėjo įgyti patirties mokykloje, ir čia vėlgi visas duris padėjo atverti L. Karsavinas.

Kai būdavo ginamos Lietuvos istorijos disertacijos, profesorius jas recenzuodavo. 1936 m. gegužės 29 d. Humanitarinių mokslų fakulteto Tarybos išrinktos komisijos vardu L. Karsavinas pranešė, kad priimtas Jono Matuso habilitacijos darbas „Švitrigaila". Fakulteto Taryba sutiko su šiuo pasiūlymu ir leido J. Matusui skaityti habilitacinę paskaitą, kad galėtų siekti privatdocento teisių.

Tą pačią dieną vyr. asistentas A. Šapoka fakulteto Tarybai įteikė disertaciją „Lietuva Reformų ir Seimo metu", prašydamas, kad būtų leista ją ginti istorijos daktaro laipsniui gauti. Komisija, kurią sudarė I. Jonynas, L. Karsavinas ir V. Krėvė-Mickevičius, su šiuo darbu susipažino ir jį teigiamai įvertino.[101]

I. Jonynas, L. Karsavinas ir M. Biržiška 1938 m. recenzavo A. Šapokos habilitacinį darbą „1655 m. Kėdainių sutartis arba švedai Lietuvoje 1655–1666 m.", pabrėždami, kad autorius, nau-

[99] L. Karsavino laiškas J. Jakštui, 1934. LNB RS, f. 56–18.

[100] VDU Humanitarinių mokslų fakulteto posėdžio protokolas Nr. 217. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 1100, l. 347, 350.

[101] VDU Humanitarinių mokslų fakulteto posėdžio protokolas Nr. 194. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 997, l. 7.

dodamasis Švedijos archyvų medžiaga, nagrinėja palyginti mažai tyrinėtą Lietuvos istorijos laikotarpį. Nurodomi tokie darbo trūkumai: pirmajame skyriuje pasitaiko pasikartojimų, nepateiktas aiškus karo vaizdas, nepakankamai aptarti Lietuvos ir Lenkijos santykiai XVII a. pirmojoje pusėje, XVII a. tragedijai nesuteiktas atitinkamas fonas „ir tvirtas pagrindas". Neanalizuojami Lietuvos ir švedų valdomos Livonijos santykiai XVII a. pirmojoje pusėje ir nenurodyta, kaip jie buvo paveikę „Lietuvos gravitavimą Švedijos link". Be to, pastebima, kad kūrinys amorfiškas, pasitaiko iškraipytų vardų. Nepaisant šių trūkumų, veikalas rekomenduotas habilitacijai.[102]

L. Karsavinas rūpinosi, kad būtų keliama jo vadovaujamos Visuotinės istorijos katedros darbuotojų kvalifikacija, organizuodavo jų išvykas į užsienį tobulintis. 1937 m. gruodžio 3 d. fakulteto Tarybai jis pasiūlė „komandiruoti Kalėdų atostogų metu vyr. asistentą Antaną Vasiliauską į Karaliaučių archyvuose esantiems XV a. dokumentams patyrinėti ir jų nuotraukoms padaryti, iš kurių galėtų susidaryti mūsų istorijos seminaro paleografijos albumas". Fakultetas pritarė pasiūlymui ir pavedė dekanui „parūpinti tam reikalui lėšų". Tame pačiame posėdyje L. Karsavinas fakulteto Tarybai rekomendavo „komandiruoti privat. doc. Mariją Arcimavičienę į Italiją; mokslo reikalais jos pačios lėšomis Kalėdų atostogų metu ir išrūpinti jai tarnybinį pasą".[103] L. Karsavinas parėmė M. Arcimavičienės prašymą komandiruoti ją „vasaros atostogų metu į Vokietiją mokslo reikalais ir į Tarptautinį orientalistų kongresą Briuselyje rugsėjo 5–10 d. jos

[102] Ten pat.
[103] VDU Humanitarinių mokslų fakulteto posėdžio protokolas Nr. 210. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 9961, l. 7.

pačios lėšomis".[104] Taryba patenkino šį prašymą ir padėjo gauti pigesnę vizą.

1938 m. vasario 25 d. L. Karsavinas raštu paprašė fakulteto Tarybos komandiruoti docentą Jurgį Baltrušaitį į Paryžių, nes šio universiteto Meno ir archeologijos institutas jį kvietė skaityti dvi meno istorijos paskaitas. Taryba J. Baltrušaičiui 1938 m. kovo 21–balandžio 5 d. nutarė suteikti atostogas, kurių metu jis galėtų ten nuvykti.[105] 1938 m. kovo 1 d. L. Karsavino sudarytas penkerių metų darbo planas (atsakymas į pateiktą anketą) leidžia spręsti apie jo ir kolegų ketinimus, taip pat parodo Visuotinės istorijos katedros veiksmų kryptį.[106]

Savo kolegas L. Karsavinas vertindavo pagal nuveiktus darbus. Taip buvo ir tuomet, kai 1937 m. gruodžio 17 d. įvyko nelauktas (ir, kaip byloja dokumentai, didžiajai Humanitarinių mokslų fakulteto Tarybos daliai nemalonus) įvykis – Švietimo ministerija nepatvirtino ilgamečio dekano V. Krėvės-Mickevičiaus kitai kadencijai, o fakulteto Tarybai buvo įsakyta iki 1937 m. gruodžio 22 d. išsirinkti naują kandidatą. Fakulteto Tarybos narių grupė parengė pareiškimą, kuriame sakoma, kad beveik dvylika metų sėkmingai vadovavęs fakulteto darbui V. Krėvė-Mickevičius visuomet stengėsi palaikyti draugiškus santykius su kolegomis ir „didžiai pakėlė mokslinę bei pedagoginę fakulteto reikšmę", tad šis sprendimas yra nepelnyta skriauda tiek jam asmeniškai, tiek

[104] VDU Humanitarinių mokslų fakulteto posėdžio protokolas Nr. 218. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 1100, l. 332.

[105] VDU Humanitarinių mokslų fakulteto posėdžio protokolas Nr. 218. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 1101, l. 183.

[106] VDU Humanitarinių mokslų fakulteto 5-rių metų darbo planas. Humanitarinių mokslų fakulteto dekanui Visuotinės istorijos katedros vedėjo L. Karsavino pareiškimas. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 11151, l. 11.

visam fakultetui. Reikalauta paaiškinti šio sprendimo motyvus. Nenorėdamas sutrukdyti normalios mokslo ir mokymo eigos, fakultetas sutiko išrinkti naują dekaną, bet kartu pareiškė pasitikėjimą prof. V. Krėve-Mickevičiumi.[107] Šį pareiškimą pasirašė ir L. Karsavinas.

Iš P. Orintaitės atsiminimų sužinome, kad L. Karsavinas palaikė draugiškus ryšius su savo kolegomis V. Krėve-Mickevičiumi, Vincu Mykolaičiu-Putinu ir kitais. Jie bendraudavo ir universitete, ir už jo ribų – „Metropolio" restorane vykdavo neoficialūs susitikimai, kur vakariniai pokalbiai neretai peraugdavo į filosofines diskusijas.[108]

1936 m. pradėtas leisti naujas Humanitarinio fakulteto Istorijos skyriaus tęstinis leidinys „Senovė", kurio redaktoriumi tapo L. Karsavinas. 1936–1938 m. išėjo keturi tomai. Redaktorius sudarė galimybių reikštis jauniesiems istorikams, ir ne vien jiems. Tokius leidinius turėjo ir kiti fakulteto skyriai: filosofai – *Eranus*, kalbininkai – *Archivum Philologicum*, literatai – *Darbus ir Dienas*, etnografai ir folkloristai – *Mūsų tautosaką*. Istorikų leidinyje buvo rašoma įvairiomis Lietuvos ir visuotinės istorijos temomis. Pirmojo tomo išleidimo proga V. Trumpa rašė: „Gaila, kad pirmasis tomas – be prakalbos. Visai aišku, kad „Senovė" užsiims tikru mokslu, o ne jo populiarizacija ir didaktika, kad jai rūpės objektyvi tiesa ir ji nepasiduos tai madingai srovei, kuri net aukštos kultūros valstybėse mokslą padarė apriorinių premisų advokatu, mokslininkus – jų premisų vergais. Ypač tokio

[107] VDU Humanitarinių mokslų fakulteto posėdžio protokolas Nr. 212. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 996, l. 1–2.

[108] Orintaitė, P. Vakaras Metropolyje. Iš *Ką laumės lėmė: Atsiminimai; Lieplotų meldynuose. Apybraižos*, Vilnius, 1993.

pavojaus esama istorikams, kurių išvados panaudojamos politiniam nusistatymui motyvuoti. Su malonumu konstatuojame, kad „Senovė“ pasižymi blaivumu, ramiu klausimo gvildenimu, neaistringu šaltumu, kaip ir tinka tikram mokslo leidiniui.“[109]

Draugijų bei sąjungų dalyvis

1929 m. kovo 18 d. įkurta Lietuvos istorikų draugija (LID). Didžiąją jos narių dalį sudarė VDU istorikai. Pirmininku buvo išrinktas A. Janulaitis. Numatyta rengti istorikų suvažiavimus, skaityti paskaitas, palaikyti ryšius su užsienio organizacijomis. 1929 m. birželio 8 d. į Lietuvos istorikų draugiją įstojo ir L. Karsavinas.[110]

Kaip matyti iš LID ir Humanitarinių mokslų fakulteto posėdžių protokolų, aktyviausiai draugijoje dirbo prof. A. Janulaitis, I. Jonynas, Z. Ivinskis, važinėjo į tarptautinius istorikų kongresus (1931 m. Budapešte, 1937 m. Rygoje, 1938 m. Ciūriche). L. Karsavinas dalyvavo daugelyje LID posėdžių, tvarkė einamuosius reikalus. 1936 m., kai buvo ruošiamasi Baltijos šalių istorikų kongresui Rygoje, į Lietuvą atvyko Latvijos istorijos instituto vicedirektorius profesorius F. Balodis. Latvijos pasiuntinybėje 1936 m. gruodžio 22 d. įvyko jo pasitarimas su Lietuvos istorikais, kuriame dalyvavo M. Biržiška, I. Jonynas, L. Karsavinas, V. Nagevičius ir J. Puzinas.

[109] Trumpa, V. Recenzija į „Senovę“. *Vairas*, 1936, nr. 1–4, p. 454.

[110] L. Karsavino pareiškimas dėl įstojimo į Lietuvos istorikų draugiją. MAB RS, f. 267, b. 2816; Lietuvos istorijos draugijos narių sąrašas. MAB RS, f. 267–2834; Lietuvos istorijos draugijos posėdžių protokolai, 1929–1940. MAB RS, f. 267–2834; VDU Humanitarinių mokslų fakulteto posėdžio protokolas Nr. 218. LCVA, f. 631, ap. 12, b. 1100, l. 335. Ragauskas, A. VDU mokslininkai istorijos mokslo kongresuose. VDU-LKMA-70, Kaunas, 1993, p. 169–177.

1937 m. Balio Sruogos pastangomis Vytauto Didžiojo universitete buvo įkurta akademinė Teatro studija, kuriai vadovavo A. Jakševičius. 1939 m. kovo 19 d. buvo surengtas parodomasis spektaklis. Studija organizavo paskaitas, seminarus, į kuriuos buvo kviečiami rašytojai, aktoriai. Paskaitas skaitė L. Karsavinas, P. Skardžius, R. Juknevičius, H. Kačinskas, B. Sruoga.[111] L. Karsavinas neatsitiktinai domėjosi teatru, vaidyba – juk jo tėvas ir sesuo buvo baleto artistai. Dar gyvendamas Vakarų Europoje, jis kartą pabandė būti statistu kino studijoje, o režisierius tuojau pasiūlė jam filosofijos profesoriaus vaidmenį (profesorišką L. Karsavino išvaizdą pažymi daugelis jo amžininkų).

L. Karsavinas dalyvavo VDU studentų gyvenime. 1927 m. balandžio 7 d. buvo įregistruotas Studentų rusų susivienijimas[112], kuriam priklausė įvairių pažiūrų studentai; kasmet susirinkdavo apie 30–60 narių. 1928 m. susivienijimas, matyt, ne be L. Karsavino pagalbos įsigijo biblioteką „Pašvaistė", kuri turėjo viešąjį abonementą, nuolat papildomą naujais leidiniais. Profesorius buvo išrinktas šios organizacijos garbės nariu. Susivienijimo nariai 1930 m. gruodžio 20 d. dalyvavo Baltijos valstybių Rusų studentų suvažiavime Rygoje. L. Karsavinas šios organizacijos nariams 1931 m. spalio 1 d. skaitė paskaitą „Meilė ir mirtis". 4-ojo dešimtmečio pradžioje įsteigusi rusų studentų korporacijas – vyrų „Rulthenia" ir moterų „Filiae Ruthenia", – 1938 m. universiteto vadovybė L. Karsaviną paskyrė korporacijos „Ruthenia" globėju.[113]

[111] Daugirdaitė-Sruogienė, V. Teatrologija Lietuvoje. Iš *Lietuvos universitetas 1569–1803–1922*, Čikaga, 1972, p. 751.
[112] VDU studentų draugiją liečiantys dokumentai. LCVA, f. 636L, ap. 2639, l. 38a, 38b.
[113] VDU studentų organizacijų globėjai. *Studentų dienos*, 1938 03 23.

Skirtingi dešimtmečiai

1939 m. Lietuvai atgavus Vilnių, į sostinę persikėlė keli VDU fakultetai, tarp jų ir Humanitarinių mokslų fakultetas. 1940 m. birželio 15 d. sovietų okupacija sutapo su mokslo metų pabaiga. Po studentų vasaros atostogų imta ardyti europietišką mokslo sistemą ir kurti sovietinę.[114] Vytauto Didžiojo universiteto pavadinimas buvo pakeistas Kauno universitetu, panaikinta jo autonomija, uždraustos studentų korporacijos, uždaryti Teologijos-filosofijos ir Humanitarinių mokslų fakultetų leidiniai (uždrausta ir L. Karsavino redaguojama *Senovė*).[115] 1940 m. profesorius persikėlė į Vilnių ir ten vadovavo Visuotinės istorijos katedrai. J. Jakštas teigia, jog L. Karsavinas „tuojau galėjo pajusti esąs tik toleruojamas, bet nepageidaujamas universiteto dėstytojas".[116]

L. Karsavino baudžiamosios bylos dokumentai rodo, kad jau nuo 1940 m. jis buvo sekamas.[117] Mokslininkas tuometinei valdžiai atrodė nepatikimas – juk kadaise jį pats Leninas išsiuntė iš Sovietų Rusijos. L. Karsavinas tai suprato ir ėmė slėpti savo parašytas knygas kaip pavojingas skaityti. Nesiėmė jokio Europos istorijos kurso, nes manė, kad „galima įkliūti". Skaitė Egipto, Rytų istorijos paskaitas, kurios neatrodė pavojingos.[118] Pagal sovietinius standartus buvo imta pertvarkyti Lietuvos mokslo įstaigas. Kai kūrėsi Lietuvos mokslų akademija, humanitarinių

[114] Tupčiauskas, A. Paskutinis VDU gyvavimo dešimtmetis (1940–1950). VDU-LKMA-70. Kaunas, 1993, p. 54.

[115] Ten pat.

[116] Jakštas, J. L. Karsavinas istorikas-filosofas... p. 25.

[117] L. Karsavino baudžiamoji byla. Ten pat. L. 8–15.

[118] Jakštas J. ... p. 25.

mokslų akademiku buvo pasiūlyta rinkti ir L. Karsaviną, tačiau jis nebuvo išrinktas.[119]

Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriumi paskirtas V. Biržiška seminarų vedėjams pasiūlė perduoti savo bibliotekas. L. Karsavinas prieš savo valią pasirašė perdavimo aktą.[120] Vėliau, kaip rodo jo 1941 m. spalio 4 d. ir 1945 m. sausio 16 d. raštai universiteto vadovybei, jis bandė atgauti seminaro biblioteką. Pirmąjį savo prašymą profesorius motyvavo tuo, kad taip sutvarkyti visi Europos universitetai: „Kad bus įvykdyta prof. V. Biržiškos pasiūlytoji reforma, tai Vilniaus universitetas bus pirma pasauly išimtis, nes ir Lietuvoje Kauno universitetas tebesilaikė europietiškos tvarkos." V. Biržiška „griežtai atsisakė sutikti su tuo, kad seminaro knygos būtų tvarkomos tematine tvarka, o būtinai nori sutvarkyti jas pagal formatą".[121]

Naujojo universiteto bibliotekos direktoriaus J. Baldžiaus atsakymas rodo, kad L. Karsavino santykiai su vadovybe buvo šalti, profesorius tiktai „toleruojamas". J. Baldžius teigė, kad karo metu, kai vokiečiai per tris dienas įsakė ištuštinti Istorijos seminaro patalpas, visos knygos buvo perkeltos į Centrinę biblioteką, tačiau „iš perkėlimo eigos matyti, kad prof. L. Karsavinas nesidomėjo ir nežinojo, kaip ir kur Istorijos seminaro knygos ir turtas atsidūrė". Garbaus amžiaus, silpnos sveikatos žmogui J. Baldžius prikaišiojo, kad jis nedalyvavo talkoje, kai 1944 m. Vilnių tris paras iš eilės šturmavo sovietų kariuomenė ir per apšaudymus liepsnų židinius gesino netgi rektorius, o

[119] Tupčiauskas, A. Paskutinis VDU gyvavimo dešimtmetis... p. 56.
[120] L. Karsavino pareiškimas VU Humanitarinių mokslų fakulteto seminaro reikalų išrinktajai komisijai, 1941 10 04. VUB RS, f. 138–3, l. 2.
[121] Ten pat, l. 4, 6.

L. Karsavino nebuvo.[122] Kaip žinia, profesorius buvo silpnos širdies ir sirgo tuberkulioze.[123]

Pokarinė Vilniaus universiteto vadovybė laikė abejotinais L. Karsavino daktaro laipsnį ir profesoriaus vardą, kurie buvo gauti dar 1916 m. Peterburge. 1946 m. pavasarį Istorijos-filologijos fakulteto dekano K. Korsako įsakymu buvo paskirta komisija L. Karsavino mokslinei veiklai įvertinti.[124] Komisijos, kurią sudarė I. Jonynas, V. Sezemanas ir B. Untulis, įvertinimas buvo labai palankus. Ji glaustai aprašė L. Karsavino gyvenimą, apibūdino jo darbus[125]. Tačiau Lietuvos TSR švietimo ministrui pasiūlius, galutinį sprendimą dėl L. Karsavino mokslinių titulų pripažinimo universiteto mokslinė taryba atidėjo vėlesniam laikui, „kol bus išleistas atskiras potvarkis dėl daktaro laipsnio suteikimo“.[126]

L. Karsavinui teko sutikti kurį laiką dirbti be daktaro laipsnio. „Tikiuos, kad ilgametis mano darbas Lietuvos universitete gali būti pakankamas pagrindas mano prašymui patenkinti (...). O mano prašymo motyvas yra tas, kad į pripažinimą manęs profesorium be mokslo laipsnio aš žiūriu kaip į įžeidimą ir man pačiam, ir buvusiems mano mokytojams Leningrado profesoriams, kurie suteikė man mokslinius magistro (atitinka dabarties daktarą) ir daktaro laipsnius.“[127]

[122] 1945 01 20 VU centrinės bibliotekos direktoriaus prof. J. Baldžiaus raštas Istorijos-filologijos fakulteto dekanui dėl prof. L. Karsavino pareiškimo. VUB RS, f. 138–4, l. 5.
[123] Pinkus, S. Ten pat.
[124] Istorijos-filologijos fakulteto dekano įsakymas dėl komisijos paskyrimo L. Karsavino moksliniams darbams įvertinti. VUB RS, f. 138–1, l. 2.
[125] Pranešimas apie prof. L. Karsavino mokslinę veiklą ir jo darbus. VUB RS, f. 138–1, l. 5–8.
[126] L. Karsavino pareiškimas VU Istorijos-filologijos fakulteto dekanui dėl profesoriaus vardo ir daktaro laipsnio pripažinimo. VUBRS, f. 138–1, l. 1.
[127] Ten pat.

Sutvarkyti šių reikalų L. Karsavinas 1948 m. nuvyko į Maskvą. Apie šią kelionę papasakojo kartu su juo važiavęs anuomet jaunas studentas S. Pinkus. L. Karsavinas aplankė savo seną bičiulį Komiteto menų reikalams prie SSRS Ministrų Tarybos pirmininką Polikarpą Ivanovičių Lebedevą, kitus pažįstamus, kreipėsi į Aukščiausiąją atestacijos komisiją. Maskvoje išbuvęs porą savaičių, L. Karsavinas sugrįžo į Vilnių. Netrukus iš Maskvos jam atsiuntė daktaro ir profesoriaus diplomus. Tuomet Vilniaus universitetas vėl kvietė jį profesoriauti ir netgi siūlė tapti Lietuvos TSR mokslų akademijos akademiku, tačiau L. Karsavinas atsisakė, motyvuodamas, kad nenori turėti nieko bendra su tais, kurie viską sprendžia balsų dauguma, nes jo pavardė išliktų tokių sprendimų protokoluose. Atsisakė ir skaityti paskaitas.[128]

Nuo 1944 m. L. Karsavinas dirbo Vilniaus dailės muziejuje – iš pradžių ėjo antraeiles pareigas, o nuo 1947 m. buvo direktorius. Poliglotas ir nepaprastai išsilavinęs žmogus labai paveikė kolektyvą. Jis rengdavo seminarus: muziejaus darbuotojai turėdavo skaityti pranešimus, po kurių vykdavo diskusijos. Paties profesoriaus pranešimai būdavo tikra šventė. S. Pinkus prisimena, kaip L. Karsavinas kelias valandas kalbėjo apie Jimenezo paveikslą „Šv. Magdalena" (XVII a.), deklamavo itališkai, ispaniškai.[129]

Vilniaus dailės muziejuje L. Karsavinas dirbo iki arešto 1949 m. liepos 9 d. Dar anksčiau, 1948-aisiais, buvo suimta jo duktė Irina, kurią apkaltino bendradarbiavimu su anglų žvalgyba. Šio absurdiško kaltinimo dingstis buvo ta, kad nepriklausomos Lietuvos laikais ji dirbo sekretore Didžiosios Britanijos

[128] Pinkus, S. *Prisiminimai apie L. Karsaviną*, LNB fonoteka.
[129] Ten pat.

pasiuntinybėje. Pas tėvą lankydavosi įtartini asmenys, kurie prisistatydavo žurnalistais. Profesorius neatsargiai kritikuodavo sovietų valdžią.[130] Suimant L. Karsaviną jo bute padaryta krata, buvo atimti kai kurie daiktai (euraziečių jam rašyti laiškai, užsienio žurnalai), didžioji jo asmeninio fondo dalis sunaikinta. Tardymas vyko nuo 1949 m. liepos 9 iki lapkričio 19 d. Labiausiai tardytojus domino eurazietiškoji veikla.

Taip prasidėjo paskutinis, liūdniausias mokslininko gyvenimo etapas. L. Karsavinas buvo nuteistas kalėti 10 metų ir išsiųstas į Abezės lagerį šiaurės Komijoje. 1952 m. jis mirė.

L. Karsavino gyvenimas Vilniuje ir Kaune skyrėsi. Vilniuje jį supo visai kitokia, svetima aplinka. Kaune jis laisvai kūrė, planavo savo darbą, bendravo su kolegomis, o Vilniaus universitetas jam kaip žmogui ir mokslininkui buvo priešiškas. Tiesa, Vilniuje L. Karsaviną pripažino ir vertino tiek VDU dėstytojai, tiek studentai. Mokslininkas siekė, kad jo mokiniai naujai pažvelgtų į pasaulį, „iš vidaus" pažintų žmonijos kultūrą.

Taigi L. Karsavinas atvyko į Lietuvą jau būdamas brandus mokslininkas – medievistas ir filosofas. Jo atvykimas sukėlė Lietuvos visuomenės diskusijas, kuriose naujai peržvelgtos senos problemos – santykiai su kitataučiais, įvairių konfesijų prieštaravimai, jaunimo auklėjimo spragos. Tokią įvairovę lėmė daugiaplanė L. Karsavino asmenybė, plati interesų ir sugebėjimų skalė.

Mokslininkas ugdė ir rėmė jaunuosius Lietuvos istorikus. Nors L. Karsavinas nesukūrė savos istorijos mokyklos, bet loginiai jo metodo nurodymai veikė ir naująją mokslininkų kartą, ir studen-

[130] L. Karsavino baudžiamoji byla... Ten pat.

tus. Ateities kartoms L. Karsavinas paliko savo mokslinius darbus, kurių dalis parašyta Lietuvoje. Čia, jo žodžiais tariant, buvo galima iš tiesų atsiduoti mokslui. L. Karsavino veikalų negalima griežtai skirstyti nei į istorinius, nei į filosofinius ar teologinius, nes buvo siekiama šių mokslų sintezės. Lietuviškąjį kūrybos palikimą vainikuoja *Europos kultūros istorija*, kurioje tūkstantmetę kultūrą mėginta atskleisti per dvasinį daugelio tautų gyvenimą. Toks veikalas buvo naujas ir Lietuvoje, ir Europoje.

II DALIS

FILOSOFINIŲ IR ISTORINIŲ PAŽIŪRŲ FORMAVIMOSI YPATUMAI

Nepaisant pastaraisiais dešimtmečiais išaugusio susidomėjimo L. Karsavino darbais, jo religinių, filosofinių, istorinių pažiūrų formavimosi ypatumai ir biografija dar nepakankamai aptarti. Juk filosofinės ir teologinės mokslininko pažiūros paprastai tiriamos išleidžiant iš akių istorinius jo darbus; be to, jos nelyginamos su amžininkų pažiūromis, tad skaitytojas gauna neobjektyvų, padriką vaizdą apie jį kaip istoriką, filosofą, teologą. Tai – neabejotinai originalus mąstytojas, verčiantis tapti savarankiškais mąstytojais ir šių laikų tyrinėtojus, vertinančius mokslinį jo palikimą. Taigi sunkumų kyla siekiant visapusiškai įvertinti naujomis istoriosofinėmis, teologinėmis teorijomis bei sąvokomis humanitarinius mokslus praturtinusio mąstytojo pažiūrų sistemą.

Turėtina omenyje, jog L. Karsavinas formavosi pirmiausia kaip istorikas medievistas, tad pradinė jo akademinių interesų sritis – vėlyvųjų viduramžių Vakarų Europos dvasinė kultūra. Ankstyvuosiuose mąstytojo darbuose pateiktos teorinės nuostatos nebuvo statiškos, jos vėliau keitėsi, evoliucionavo. Apie tai byloja tiek grynai filosofinės apybraižos, tiek fundamentalūs kultūros istorijos darbai.

Šiame skyriuje siekėme pažvelgti į mąstytojo biografiją ir mokslines pažiūras kaip į visumą. Tai leidžia įvertinti L. Karsavino asmenybę, jo darbus kaip tam tikrą fenomeną, ne tik egzistavusį įvairių pasaulio kultūrų bei istorinių epochų sandūroje (tai tapo jo laime ir kartu tragedija), bet apėmusį ir filosofiškai apmąsčiusį šias istorines epochas bei pamatinius būties klausimus. Visakovienovės nuostata visuomet buvo artima L. Karsavinui kaip mokslininkui ir piliečiui, tad ir mokslininko kelias buvo glaudžiai susijęs su jo biografija.

Ankstyvųjų mąstytojo tekstų, Europos viduramžių kultūrai skirtų darbų analizė leidžia suvokti pradinių istorinių L. Karsavino nuostatų savitumą. Jų gretinimas su pažiūromis, išsakytomis jau pirmaisiais priverstinės emigracijos metais parašytuose istoriosofiniuose darbuose, leidžia atsekti mokslininko prioritetų kaitą. Tekstai, kuriuose vertinami konkretūs istoriniai įvykiai, pirmiausia 1917 m. rusų revoliucija, parodo, kaip L. Karsavinas taikė savo originalią metodologiją.

„Religinio fondo“ ir „vidutiniojo epochos žmogaus“ sąvokos

Pažymėtina, jog L. Karsavinas jau ankstyvuoju savo kūrybos laikotarpiu reiškėsi kaip teoretikas novatorius. Užsibrėžęs tikslą ištirti XII–XIII a. Italijos bei Prancūzijos religinį gyvenimą ir turėdamas galimybę tyrinėti atitinkamus šaltinius (viduramžių kronikas, literatūros kūrinius, korespondenciją ir kt.), jis suvokė naujos tyrimo metodologijos poreikį. Savo tyrimo objektą – vi-

duramžių visuomenės religingumą – mokslininkas vertino ne kaip procesą, o kaip tam tikrą statišką praėjusios epochos paveikslą. Todėl jis atsisakė remtis priežastingumo dėsniu kaip metodologiniu savo tyrimo pagrindu.

Šiam principui jis priešpastato bendrumo dėsnį, t. y. savo tikslą apibūdina kaip skirtingų kultūrų esminių bendrų savybių nustatymą. Tai pabrėžiama įvadinėje L. Karsavino disertacijos dalyje:

> „Aprašydamas epochos kultūrinę situaciją, istorikas anaiptol ne užrašinėja pavienius faktus į atskirus popierėlius tam, kad paskui pamauti jas ant kabliuko, vadinamo bendražmogiška vertybe. Jeigu jo faktai susieti tarpusavyje tokiu kabliuku, jam niekad nepavyks įvykdyti savo užduoties. Jis turi ieškoti vidinio tvarkančiojo prado pačiuose jo surinktuose faktuose, aptikti jų tikrą vidinį ryšį, kuris negali būti priežastiniu ryšiu jau todėl, kad jo užduotis yra grynai statistinė. Jis aprašo būklę, o ne vaizduoja raidos ir neieško genezės. Genezės paieškos – visiškai kita, ypatinga užduotis; ja vadovaujamasi, kai tiriamas karaliaus valdžios stiprėjimas Prancūzijoje, o ne tuomet, kai tiriamas Atgimimas. (...) Nei vertybės sąvoka, nei priežastinis ryšys negali būti kultūrinės statiškos istorijos konstruktyviuoju momentu. Išskyrus (...) bendrumo postulatą, mes nerandame nieko, kas sudarytų jo pagrindą ir kas tarnautų kaip pagrindas. (...) Bendrumo postulatas pasirodo esąs būtinas net tokiuose genetinės istorijos klausimuose, kaip klausimai apie asmenybės poveikį ir formavimąsi. Jis tampa dar svarbesnis ir būtinesnis, kai norima pavaizduoti kultūrinę (mūsų atveju religinę) tam tikro laikotarpio būklę.“[131]

[131] Карсавин, Л. *Основы средневековой религиозности в XII–XIII веках*, Москва, 2003, p. 28.

Bendrumo postulatas, pritaikytas Europos viduramžių dvasinės kultūros medžiagai, t. y. būtinybė rasti bendrą pagrindą nustatant šio tyrimo objektą, L. Karsaviną paskatino suformuluoti *religinio fondo* sąvoką. Ankstyvuosiuose mokslininko darbuose ji ir yra pagrindinė:

> „Aš jį apibūdinčiau, kaip esminę sąmonės formą, save atpažįstančią esant atitinkamoms sąlygoms, ar kaip tam tikros grupės atstovo religinės reakcijos, ar kaip jo religinių įgūdžių mąstymo, jausmo ir valios srityje visuma. Religinis fondas man atrodo kaip tam tikrų savybių tam tikroje proporcijoje ir tarpusavio sąryšyje visuma, ir kai kurios jų vienu ar kitu atveju tegali būti potencialiai galimos – siekti atsiradimo, bet nepasireikšti. Bet visa tai neatmeta individualiųjų savybių. Tik jos praturtina šį fondą, hipertrofuoja vienokias ar kitokias jo puses, ir priklauso jau ne fondui, bet individui. Religinis fondas reiškiasi kaip (...) tam tikra vienovė, kurioje pakanka nustatyti keletą elementų, kad jais remiantis ir iš jų su būtinumu ir tikrumu nustatyti visumą. (...) Žinoma, realaus tokio fondo nešėjas neegzistuoja, t. y. tokio žmogaus, kurio sąmonė ribojasi tik šio fondo rėmais, bet mes metodologiniais sumetimais tokį nešėją numatome, kai kalbame, pavyzdžiui, apie „epochos žmogų", „atgimimo žmogų", „humanistą" ir t. t."[132]

„Epochos žmogus" ar „vidutinis epochos žmogus" – taip pat L. Karsavino pradėtos vartoti sąvokos. Tai – apibendrinti nagrinėjamo laikotarpio atstovai. L. Karsavinas perspėja, kad šios jo įvedamos naujos sąvokos iš esmės neturi nieko bendra su asmenybės vaidmens istorijoje problemų kompleksu. Asmenybės

[132] Ten pat, p. 29.

vaidmens nustatymą jis laiko nesvarbiu tiriant religinį epochos gyvenimą. Asmenybė čia tėra įdomi tik tiek, kiek ji būdinga tai epochai, t. y. aktualus tik tipiškas jos turinys. Bendrasis religinis epochos fondas, kaip vidutinis epochos individas, anot L. Karsavino, nustatomas lyginant daugelį individualių savybių ir apibūdinant jų paplitimo laipsnį, bet dažnai tyrinėtojas tai nustato ir intuityviai:

> „Arčiau susipažinus su XII–XIII amžiais, pats savaime iškyla ir tampa akivaizdus šis bendras religinis fondas. (...) Iš tikro, argi neaišku, kaip grynosios bažnyčios poreikis reiškiasi visuose ortodoksiniuose ir eretiškuose sąjūdžiuose: ir siekiant ją reformuoti, ir jos neigime, ir atsisakant katalikybės, ir kararams kuriant bažnyčią (...) Ir tuo pat metu aiški įvairių idėjų santykinė jėga.“[133]

Kitaip tariant, L. Karsavinas į jį dominančią viduramžių visuomenę žvelgia ne tik istoriko, bet ir sociologo akimis. Šiuolaikiniai XX a. pradžios Europos istorijos teorijos tyrinėtojai pabrėžia, kad „istorikai pradėjo taikyti sociologinį tyrimo metodą net anksčiau, nei ši sąvoka buvo galutinai konceptualizuota teorinėje sociologijoje. Pradžią šiems darbams davė L. Karsavino darbai, skirti XII–XIII a. Italijos liaudies religingumui (1912 ir 1915 m.), J. Heizingo apie viduramžių simbolizmą (1919 m.) ir prancūziškoji mentaliteto istorija (A. Beras, M. Blokas, L. Febras), atsiradusi 1920–1930 metais (...)“.[134] Tai lėmė antropologinės krypties atsiradimą istorijos moksle. Vis dėlto verta pridurti, kad L. Karsavinas neatsisako pirmaisiais XX a. dešimtmečiais ir vė-

[133] Ten pat, p. 34.

[134] Савельева, И. М., Полетаев, А. В. *Знание о прошлом: теория и история*, т. 1, Санкт-Петербург, 2003, p. 115–116.

liau vyravusios pozityvistinės paradigmos, bet tarsi „talpina" ten antropologinės istorijos problematiką kaip išankstinę ar pagalbinę užduotį. Tai reiškė religinio gyvenimo panoramą sudarančių fenomenų ar vaizdinių paiešką. Kitaip tariant, anot L. Karsavino, istorinio kultūros reiškinio dinamikos tyrimas turi vykti tik po šio reiškinio statikos analizės. Vakarų Europos viduramžių religingumo atveju jo tyrimo objektai – „vidutinieji epochos atstovai" – buvo viduramžių inteligentai, klierikai, gavę išsilavinimą ir kartu nenutraukę ryšių tiek su žemaisiais visuomenės sluoksniais, tiek su elitu, pamokslininkai, agiografai, kronikininkai, traktatų autoriai, taip pat pasauliečiai – išsilavinę miestiečiai, riteriai, pirkliai, magnatai ir kai kurios kitos socialinės grupės:

> „Šis religingumas amžinai juda ir vystosi, bet įvairiomis kryptimis, kurias aš ir mėginau nustatyti. (...) Religingumas daugiaveidis, ir gyvuoja iš karto kelios jo sistemos, kurių viena uždengia kitą, tam, kad tuoj pat užleistų savo vietą kitai. Visos jos taip tarpusavyje susiję ir susipynę, kad tik dirbtinai vienpusis pavaizdavimas leidžia jas atpažinti ir priešpastatyti."[135]

Galima drąsiai teigti, kad autentiškų viduramžių religingumo šaltinių tyrimas, kai metafizinės, etinės, religinės pažiūros sudaro natūralią visumą, tiesiogiai paveikė paties L. Karsavino filosofinių pažiūrų, kurias jis išreiškė vėlesniuose savo darbuose, formavimąsi. Tiesioginis šių tekstų tyrimas nulėmė savitą mąstytojo pasaulėžiūrą.

[135] Карсавин, Л. *Основы средневековой религиозности в XII–XIII веках*, Москва, 2003, p. 181.

Visuotinė istorija kaip dvasinės kultūros istorija

Pirmiausia tai nuostata vertinti dvasinę, religijos istoriją kaip svarbesnę nei materialinė istorija; į ją žvelgti pro kultūros reiškinių prizmę ir kaip į kultūros reiškinį. Verta prisiminti, kad būtent viduramžių istorija krikščionių bažnyčią paverčia pagrindiniu L. Karsavino dėmesio objektu, kuris tarsi atkeliamas į XX amžių. Bet svarbiausia – jis pats kaip tyrinėtojas iš dalies tarsi susitapatina su viduramžių autoriumi, kuriam istorijos rašymas visai nebūtinai reiškia griežtą chronologinį dėstymą, pagrįstą priežastiniais ryšiais, materialiai traktuojamu klasių kovos dėsniu, juolab matematiniais apskaičiavimais, bet yra pirmiausia dvasinio gyvenimo nušvietimas, ir tai ne viso, o tik kai kurių jo apraiškų, kažkodėl jam pasirodžiusių vertomis dėmesio. Pavyzdžiui, *Istorijos filosofijoje* įrodoma, kad refomacijos epochos valstiečių karai negali būti tiriami remiantis priežastiniais ryšiais, nes yra tam tikrų gyventojų kategorijų kultūrinio gyvenimo dalis, jų dvasingumo išraiška:

„Tarkime, mes norime nustatyti Reformacijos epochos valstiečių karų Vokietijoje priežastis. Mes lengvai aptiksime juose religinį momentą ir gana natūraliai padarysime prielaidą jeigu ne apie lemiamą, tai apie nemenką jo poveikį įvykių eigai, t. y. pripažinsime jį viena priežasčių. (...) Be jo neįmanoma paaiškinti valstiečių reikalavimų motyvacijos. (...) Galima netgi, ir gana sėkmingai, XVI a. pradžios valstiečių sąjūdį vertinti kaip gyvenimo ir socialinių santykių apmąstymą iš naujojo religinio idealo taško. Juk šis apmąstymas neturi visas ir visada būti atpažįstamas, ir

> pripažindami, kad klasinis motyvas, likdamas neatpažintas, gali veikti ideologiją, neturime pagrindo neigti panašaus poveikio religinio motyvo atveju. Mūsų laikais, daugiausia istorikams-materialistams naudingų nuolatinių nuorodų į nesąmoningą psichinę veiklą sąlygomis, ignoruoti šią prielaidą tiesiog nepadoru. Susitelkdami ties gyvenimo religinio įsisąmoninimo procesu, tiksliau – ties religiniu-ideologiniu procesu jo nukreiptume į gyvenimą, mes įžvelgiame, jog jis atrodo mums kaip nenutrūkstamas srautas (...).[136]

Išties sausa, pozityvistinė ekonominių ir socialinių reiškinių analizė, priežasčių ir pasekmių grandinių ar ištisų „istorijos pastatų" kūrimas, remiantis autoritetingais XIX a. pabaigos – XX a. pradžios teoretikais, L. Karsavinui buvo svetimi. Apie tai byloja istoriniai jo darbai, taip pat pasisakymai teoriniuose veikaluose. Ankstyvuosiuose darbuose L. Karsavinas dar nepasisako prieš genetinę istoriją, bet tik „apsunkina" ją išankstinėmis užduotimis, kurias tegali spręsti antropologinė istorija, o *Istorijos filosofijoje* jis jau maksimaliai kategoriškas ir atviras:

> „Priežastinis aiškinimas istorijoje neįmanomas, ir jeigu jis yra būtina moksliškumo sąlyga, jeigu istorija jo siekia, ji nėra mokslas. Laimei, istorija priežasčių paieška ir neužsiima. Aš pats pagal specialybę istorikas, istoriją studijavau ilgai, atkakliai ir, atrodo, gana sėkmingai. Tačiau atvirai galiu pasakyti, kad mažiausiai dėmesio aš kreipiau į „faktus", „priežastis" ir „pasekmes", o jeigu ir vartojau terminą „priežastis", tai tik norėdamas išvengti nereikalingo daugiažodžiavimo. Aš siūlyčiau skaitytojui (...) paimti bet

[136] Карсавин, Л. *Философия истории*. Санкт-Петербург, 1993, p. 24–25.

> kurį klasikinį istorijos veikalą su specialiu tikslu – nustatyti, kiek kartų jo autorius naudoja terminą „priežastis“ ir ar jis siekia priežastinio istorijos vyksmo aiškinimo.“[137]

Atrodytų, čia akivaizdus prieštaravimas: viena vertus, L. Karsavinas, tirdamas rusų ir net Europos istoriografiją, vienas pirmųjų taiko naujus sociologinius metodus (nustatomas vienokių ar kitokių reiškinių ar požymių paplitimo laipsnis, postuluojamas ir nustatomas religinis fondas ir t. t.); kita vertus, vos ne demonstratyviai atmetamos jo amžininkų, žinomų teoretikų, nuostatos; dažnai jį (ir kaip universiteto lektorių) tenkina netgi tolimos praeities metodologiniai įrankiai (aprašomasis metodas, vaizdingas istorinių asmenybių pristatymas, įvairios metaforos ir kiti vaizdingo informacijos perteikimo būdai) – tos praeities, į kurią ir nukreiptas jo kaip istoriko žvilgsnis. Tačiau tai ne paradoksas, o tik jo regimybė. Ir jo sprendimo raktas – tas pats religinis fondas, tiksliau, funkcinis jo vaidmuo L. Karsavino darbuose. Nors, jo paties žodžiais tariant, religinis fondas apima minėtų dominančios epochos socialinių grupių, t. y. vidutinio sluoksnio, rašytinius šaltinius, akivaizdu, kad jo funkcinis vaidmuo kur kas didesnis, jis apima ir socialinę-ekonominę bei politinę sritis. Tai visiškai atitinka solovjovišką visakovienovės principą – visos žmogiškosios būties pusės yra vientisos, ir yra įvairių tikėjimo apraiškų:

> „Kaip aš galiu savyje, vieningame ir nedalomame, įžvelgti kažkokias dvi skirtingas esmes – religinę ir socialinę? Ir viena, ir kita – aš pats, pati mano asmenybė, visiškai nepanaši į tuščią er-

[137] Ten pat, p. 34.

> dvę, kurioje susiduria atomai. Socialinė ir religinė – skirtingos mano kokybės. Reikia paaiškinti, kokiu atžvilgiu jos skirtingos; bet nuo čia iki jų skirtingumo priežastinio ryšio nustatymo dar labai toli. Raudonos spalvos pojūtis skiriasi nuo varpų skambesio pojūčio, tačiau priežastiniais ryšiais jie tarpusavyje nesusiję, o jeigu ir veikia vienas kitą, tai kažkokia kita prasme, kurią dar reikia nustatyti."[138]

Taigi religinis fondas išsiplečia, įgydamas dominančios epochos istorijos mastą. Negana to, iš tyrinėtojo šis fondas reikalauja savo egzistavimo principus atitinkančios metodologijos. Taigi tyrinėtojas, mintimis nusikeldamas į praeitį, pats tarsi tampa savo istorijos herojų amžininku, organine religinio fondo dalimi ir su juo sudaro bendrą visumą. Akivaizdu, jog taip suvoktas religinis fondas jau įgyja visuotinės istorijos mastą, apimdamas ir pačius jos tyrinėtojus. Šis atstumo nebuvimas tarp tyrinėtojo ir jo objekto, tiesioginis tyrinėtojo „dalyvavimas" jį dominančioje epochoje natūraliai ir neišvengiamai įpareigoja taikyti tyrimo metodus, būdingus šiai epochai, o ne tik tuos, kurie naudojami naujausiais laikais. Ir pats L. Karsavinas, pažindamas Viduramžių epochos dvasią ir iš dalies taikydamas viduramžių istoriografijos metodus, tarsi susitapatina su viduramžių mąstytoju.[139] Taigi akivaizdu, jog L. Karsavinas religiniam fondui teikia dve-

[138] Ten pat, p. 27.

[139] Akivaizdu, jog būtent ši mokslininko savybė – jo pasinėrimas į tiriamą viduramžių epochą, taip pat mokslo darbuose naudojami viduramžiais taikyti istorinių įvykių perteikimo būdai, originalus savarankiškas mąstymas ir nutolimas nuo kasdienių smulkmenų pirmaisiais sovietų valdžios metais, Rusijoje vykstant organizuotai rusų inteligentų persekiojimo kampanijai, bolševikams suteikė pretekstą mokslininką pavadinti „viduramžių tamsybininku". Vėliau Lietuvos akademiniuose sluoksniuose, matyt, dėl tų pačių priežasčių L. Karsavinas sulaukė labiau paguodžiančio „viduramžių vaiduoklio" apibūdinimo.

jopą prasmę. Siaurąja prasme tai tam tikras dominančios istorinės epochos dvasinės kultūros rašytinių šaltinių rinkinys, o plačiąja prasme jis apima visas be išimties būties puses. Jos tyrinėtojas privalo „įsigyventi" į epochą, t. y. pasaulėjautos prasme tapti neatsiejama jos dalimi. Visuotinė istorija dabar jau tampa bažnyčios istorija:

> „Žmonijos istorija – ne kas kita kaip žemiškosios Kristaus Bažnyčios empirinis tapsmas ir žūtis (tenka kalbėti ir apie Bažnyčios mirtį, jeigu mirė Jėzus Kristus). Šiuo požiūriu žmonijos raidos apogėjus – krikščioniškoji religinė kultūra. Joje empiriškai ryškiausiai reiškiasi religinis gyvenimas, ir ji pati yra Visakovienovės formaliojo pastato didžiausia pilnatvė."[140]

Šis fundamentalus požiūris į istorijos mokslą ir tyrinėtojo uždavinys L. Karsavinui leido nuo istorijos teorijos ir istoriografijos problemų pereiti prie istorijos filosofijos ir metafizikos klausimų. Visakovienovės nuostata, pritaikyta istorijai, jo nuomone, istoriografijos srityje padeda iškilti virš bevaisių ginčų tarp idealizmo ir materializmo atstovų: „Dingsta pats ginčo objektas kaip fiktyvus."[141] Kitaip tariant, L. Karsavinas neskirsto istorijos reiškinių į socialinius-ekonominius ir dvasinius, nes mano, kad jie pavaldūs tiems patiems būties dėsniams. Vadinasi, ir dvasinės kultūros bei religinio gyvenimo jis nevertina kaip grynai idealaus ar materialaus reiškinio.

[140] Ten pat, p. 207.
[141] Ten pat, p. 208.

L. Karsavino istorinės pažiūros XX a. 3–4 dešimtmečiais

Reikšmingiausias L. Karsavino veiklos Kaune rezultatas – jo mokslo darbai. L. Karsavinas atvyko į Lietuvą jau būdamas susiformavęs mokslininkas. Svarbiausi Kaune publikuoti tekstai, leidžiantys spręsti apie istorines jo pažiūras, yra pirmoji jo veikalo *Istorijos teorija* dalis, kurioje autorius išreiškia savo, kaip istorijos tyrinėtojo, nuostatas, taip pat straipsniai *Istorijos mokslo krizė* ir *Europa ir Rusija. Eurazinės ideologijos apmatai.* Pirmajame aptariama bendra istorijos mokslo situacija XX a. pirmojoje pusėje, antrasis yra lyginamoji Vakarų ir Rytų civilizacijų analizė, kurioje autorius pateikia originalią Rusijos istorinio likimo koncepciją, išryškinančią ir kai kurias L. Karsavino, kaip istoriko, savybes.

Didžiausias veikalas – *Europos kultūros istorija* (1931–1936), parašytas lietuviškai.

Penki jos tomai skirti I–XVI amžių kultūrų kilmės ir raidos analizei. Parodoma, kaip kiekvienoje skirtingoje kultūroje reiškiasi dalis visos žmonijos kultūros, pabrėžiama, kad, kaip ir kituose istoriniuose reiškiniuose, joje nėra priežastingumo ryšių.

Europos kultūros istorijos pasirodymas buvo reikšmingas daugeliu požiūrių. Šis veikalas originalus tuo, kad į Europą žvelgiama įvairių amžių filosofų bei teologų akimis, pateikiamas dvasinis šio žemyno visuomenės gyvenimas. Dalis teksto tradiciškai yra istorinė: dėstomi istorijos faktai, bendrais bruožais apibūdinama epocha. Tačiau vietomis tekstas tampa filosofinis, teologinis, nors skaitytojas visada jaučia istorinį foną.

Lietuvoje pasirodė filosofiniai L. Karsavino apmąstymai *О личности* (1929), *Поэма о смерти* (*Eranus*, 1932). Profesorius rašė straipsnius *Lietuviškajai enciklopedijai* ir periodinei spaudai. Be abejonės, šie jo darbai labai reikšmingi filosofijai ir istorijos mokslui. Juose sukurtos koncepcijos neturi nei tautinių, nei stačiatikiškų, nei mistinių tendencijų.

1929 m. pasirodė L. Karsavino *Istorijos teorija*. Tai papildytas 1920 m. parašyto rusiško vadovėlio vertimas. Tačiau ši knyga ne tik vadovėlis – joje autorius išdėstė savo požiūrį į istorijos esmę, apibūdino istoriko darbo tikslus.

T. Raudeliūno nuomone, „savotiškas filosofo *opus magnum*, kuris turėjo būti lyg ir „testamentas“, – „Istorijos metafizika“; ji „praplečia erdvėje ir laike „Europos kultūros istoriją“ ir suteikia pastarajai fundamentalaus kultūros, filosofijos veikalo statusą“.[142] Kalbėdamas apie mokslo ateitį L. Karsavinas teigė: „Tolimesnis filosofijos išsivystymas priklauso nuo istorijos išsivystymo.“[143]. Kad būtų įmanoma išspręsti minėtas problemas, ir pats istorijos mokslas turi iš esmės pasikeisti, atsinaujinti. Apie tai L. Karsavinas rašė straipsnyje *Istorijos mokslo krizė*. Šiai krizei būdinga tai, kad istorikai tęsia savo darbą remdamiesi tradicijomis, bet jo neįprasmina, todėl nesvarsto rimtų problemų, o tik grimzta į smulkmeniškus tyrinėjimus. Profesorius siūlė atsisakyti dualistinio pažinimo būdo, būties dalijimo į subjektą ir objektą bei sukurti bendrą mokslo metodą, kuris nepaneigtų įvairovės, bet ją įprasmintų. Šis bendras metodas kurtinas dialektiškai, sujungus gamtos ir tiksliuosius mokslus su humanitariniais. Svarbiau-

[142] Raudeliūnas, T. L. Karsavinas ir Lietuva. *Kultūros barai*, 1990, nr. 12, p. 52.
[143] Karsavinas, L. *Istorijos teorija*, Kaunas, 1929, p. 54.

sia – teisingai suprasti praeities reiškinius. Konkretus istorijos procesas kartu su to proceso pažinimu (istorijos mokslu) sudaro istorinės plėtros subjektą.[144]

Be didelių veikalų, mokslininkas paskelbė vertingų straipsnių *Vaire* ir *Židinyje*. Jie skirti XX a. aktualijoms, pirmiausia įvykiams Rusijoje, kurie labai jaudino L. Karsaviną ir žadino istoriosofinius apmąstymus. Tuo aiškintinas ir jo dalyvavimas euraziečių judėjime. Straipsnyje *Europa ir Rusija. Eurazinės ideologijos apmatai* profesorius kaip tik ir supažindino Lietuvos skaitytojus su šio sąjūdžio nuostatomis. 1917 m. Rusijos įvykiams L. Karsavinas suteikė revoliucinę reikšmę, nors juos traktavo savotiškai: maištas panaikino Rusiją kaip Europos dalį, bet kartu išnyko ir naujųjų laikų blogybės, kurios atsirado Vakarų Europoje, o vėliau dėl Petro I reformų buvo primestos Rusijai. Jos santvarką autorius pavadino diktatūra, kuri, skirtingai nuo mongoliško eurazinio junginio, remiasi tautiniais pagrindais. Matyt, patikėjęs deklaruojama tautų laisve, naują tautų junginį jis įsivaizdavo kaip „simfoninę civilizaciją“, kurios pagrindas – ortodoksinė rusų kultūra.[145]

Panašias idėjas L. Karsavinas reiškia straipsnyje *Prie rusų revoliucijos pažinimo.* Revoliucija tiriama kaip fenomenas. Ji vadinama „augimo liga“, kai tauta persitvarko, atgimsta. Rusijoje nusistovėjo nauja valdymo forma, bet ji reikalauja ne komunistinės ideologijos, o visai kitokio turinio. Iš straipsnio *Europa ir Rusija* aiškėja, kad šis turinys yra religinis, – tai stačiatikių ortodoksija.

[144] Karsavinas, L. Istorijos mokslo krizė. *Vairas*, nr. 4, p. 10, 12.

[145] Karsavinas, L. Europa ir Rusija: eurazinės ideoogijos apmatai. *Židinys*, 1929, nr. 3, p. 241–250, nr. 4, p. 330–340.

Lygindamas rusų ir prancūzų revoliucijas L. Karsavinas atkreipia dėmesį į tai, kad prancūzų revoliucija buvo visuomeninio, o rusų – „daugiau politinio pobūdžio“, nors pataria paraleles tarp Rytų ir Vakarų brėžti atsargiai: „Demokratiškoji Europa – Prancūzų revoliucijos vaisius ir išdavinys. Todėl tegalima gretinti arba Prancūzijos revoliuciją su Rusijos, ir čia jokių pirmosios pranašumų nepastebėsime, arba demokratiškoji šių laikų Europa su tuo, ką subrandins galų gale Rusų revoliucija.“[146]

1930 m., kai buvo švenčiamas Vytauto Didžiojo jubiliejus, L. Karsavinas prisiminė vėlyvųjų viduramžių laikotarpį. Europos šalis jis sugretino su Vytauto Lietuva. XIV a. pabaigoje–XV a. pradžioje pasireiškė dvasinio gyvenimo krizė: „Vieninga viduramžių pasaulėžiūra suskilo į religinę pasaulėžiūrą ir mokslinę-pasaulietinę pasaulėžiūrą.“ Lūžis susilpnino visą Europą – ji neatlaikė rytiečių antplūdžio. Į Europą įsiveržė nekrikščioniška tauta – turkai, jie nugalėjo Bizantiją. Reikėjo apginti katalikų pasaulį. Šioje kovoje reikšmingos rytinės vokiečių imperijos sritys – Austrija, Vengrija. Rusija XIV a. atsikratė mongolų jungo, o žlugus Bizantijai ji tapo stačiatikybės centru. „Natūraliai iškilo klausimas apie dviejų krikščioniškųjų kultūrų sieną. Šis klausimo išsprendimas buvo glaudžiai susijęs su istoriškuoju Lietuvos ir Lenkijos likimu.“[147] Tai gana originalus požiūris į Lietuvą, kuris leidžia vertinti Abiejų Tautų Respubliką ne tik kaip stiprėjančiųjų imperijų interesų objektą, bet ir kaip tam tikrą visumą, kurioje vyko Vakarų ir Rytų kultūrų sintezė. L. Karsavinas Lietuvos periodikoje nagrinėjo įvairias temas, analizavo tiek amži-

[146] Karsavinas, L. Prie rusų revoliucijos pažinimo. *Vairas*, 1929, nr. 1, p. 27–38.
[147] Karsavinas, L. Europa Vytauto Didžiojo gadynėj. *Vairas*, 1930, nr. 11, p. 101–107.

nas filosofijos problemas, tiek jam artimus, jo paties išgyventus įvykius. Apžvelgdamas šiuos straipsnius T. Raudeliūnas padarė išvadą, kad didžioji jų dalis parašyta „eurazietiška dvasia".[148] Su tuo sunku sutikti, nes tikrai eurazietiškas yra tik vienas *(Europa ir Rusija. Eurazinės ideologijos apmatai)*. Eurazietiškų idėjų galime rasti ir straipsnyje *Prie Rusijos revoliucijos pažinimo*. Tačiau kituose straipsniuose nei ypatingas Rusijos vaidmuo, nei „eurazietiški daigai" nepropaguojami; mokslininko dėmesys nukreiptas į visai kitus dalykus.

Istorijos teorijos įvade L. Karsavinas pasisako prieš galutinių tiesų egzistavimą istorijos moksle. Istoriko darbas, taigi ir to darbo planas, autoriaus suprantamas kaip individualus kūrybos procesas, todėl *Istorijos teorijoje* daugiausia dėmesio ir skiriama subjektyviam istoriko santykiui su jo tiriamu istorijos procesu. Šis procesas („žmonija jos socialiam (t. y. visuomeniniame, politiškame, materialiai ir dvasiškai kultūriniame) išsivystyme"[149]) taip pat traktuojamas pritaikant subjektyvius kriterijus. Tuo būdu mokslinė istoriko veikla tampa santykiu tarp dviejų subjektų – tyrinėtojo ir istorijos subjekto. Iš esmės tai – XIX a. istorizmo paradigma. Tačiau įdomu tai, kaip L. Karsavinas struktūrizuoja istorijos procesą.

Jis kalba apie socialinius subjektus (kultūrų subjektus – indų, antikinį ir kt.) ir apie individuaciją kaip jų reiškimosi būdą. Didesni kultūros subjektai, anot autoriaus, susideda iš mažesnių (kaip pavyzdį jis pateikia Europos kultūros subjektą, kurį sudaro tautų subjektai), savo ruožtu šie dalijami į dar mažesnius

[148] Raudeliūnas, T. L. Karsavinas, euraziečiai ir Lietuva. *Regnum*, Vilnius, 1991, CVII–CVIII.
[149] Karsavinas, L. *Istorijos teorija*, Kaunas, 1929, p. 6.

(tautos – į socialines grupes); galutinė žmonijos individuacija yra individas, atskiras žmogus. „Istorijai suprasti reikia visai aiškiai įsivaizduoti (...) šitą išsivystymo subjektų jerarchiją.“[150] L. Karsavinas nesutinka individų laikyti vienintele realybe, o jų sudaromų bendrijų – fikcija, nes, jo nuomone, toks požiūris „būtinai veda prie tam tikro istorinio atomizmo, prie istorinio materializmo ir mechaniško istorijos aiškinimo, (...) prie blogos spiritualistiškos metafizikos“, kurios „vaisiu yra, pavyzdžiui, idėja bendros žmonių kultūros, kaip kažko abstrakčiai bendro, (...) nepripažįstančio tautinio savotiškumo (...). Tokia pažiūra veda prie tautiškumo paniekinimo, prie tautos ypatybių neigimo“.[151] Kiekvieną socialinį subjektą autorius laiko ne paprasta, bet „dauginga vienove“, kurioje yra vietos visoms ją sudarančių dalių ypatybėms. Toliau L. Karsavinas aptaria paties istoriko santykį su istorijos subjektu. Pritardamas W. Dilthey'ui, jis suasmenina istorijos subjektą ir kalba apie būtinumą šią praeities sielą pažinti tiesiogiai – tai ir yra pagrindinė istoriko užduotis: „Suprasti ir svetimos sielos išsivystymas ir socialiai psichinis išsivystymas galima tik susigyvenant arba įsigyvenant juose, įsijaučiant (Einfühlung). (...) Susigyvenimas guli istorinio galvojimo pagrinde. (...) Istorikui būtina premisa jo mokslui yra ne tiktai ir ne labiausiai jo subjektyvus patyrimas, o realus įsigilinimas į kitą sielos procesą, tikras susiliejimas su juo, vis tiek kaip tokį įsigyvenimą į svetimą individinę ir kolektyvią sielą išaiškintum. (...) Jeigu istorija, kaip mokslas, yra galima, tai patyrime mes turim tikrus kitų individų (asmenų ir kolektyvų) sielos proce-

[150] Ten pat, p. 10.
[151] Ten pat, p. 11.

sus ir tikrą socialiai psichinį procesą jo visumoje.“[152] Pažindamas kitą subjektą istorikas su juo iš dalies supanašėja, susitapatina.[153] Toks požiūris į istorijos mokslo užduotis paaiškina, kodėl nuo pat mokslinės L. Karsavino veiklos pradžios pagrindinis jo interesas buvo dvasinis visuomenės gyvenimas; kaip medievistas jis domėjosi daugiausia viduramžių Vakarų Europos (Prancūzijos, Italijos) bažnyčios, vienuolijų istorija.

Šis individualumo akcentavimas, jo nuomone, nepaneigia istorijos mokslo objektyvaus egzistavimo. Priešingai, istorijos darbų įvairovė ir konkretumas pasireiškia kaip tik per subjektyvius, vienas kitą papildančius tyrimus. Kiekviena subjektyvi nuomonė istorijai yra brangi; tai pasakytina ir apie laikui bėgant besikeičiančias istorines pažiūras, kurios anaiptol ne paneigia, o papildo viena kitą.[154] Istorijos subjekto, kaip „daugingos vienovės“, traktavimas L. Karsavinui leidžia kritikuoti pliuralistinį ir monistinį požiūrį į istoriją. Pirmojo atstovai, neigdami istorinio proceso vienovę, turi pasitenkinti įvairių veiksnių (socialinio, politinio, ekonominio ir kt.) rezultatų suma, o antrieji linkę laikyti kurį nors vieną iš tų veiksnių pagrindiniu ir iš jo išveda visus kitus (kaip peiktiną monistinės pažiūros pavyzdį autorius pateikia istorinį materializmą). Kaip abiejų šių pažiūrų alternatyvą L. Karsavinas iškelia konkrečios vienybės sąvoką: kiekvienu konkrečiu atveju istorikas privalo ne tik pripažinti istorijos proceso vientisumą, bet ir savarankiškai nustatyti, kuris veiksnys yra svarbiausias.[155] Autoriaus nuomone, daugiausia piktnaudžiauja-

[152] Ten pat, p. 17–18.
[153] Ten pat, p. 18–19.
[154] Ten pat, p. 19.
[155] Ten pat, p. 21.

ma asmenybės vaidmens istorijoje veiksniu. Autorius nurodo dvi išeitis: arba spręsti apie asmenį konkretaus istorijos proceso kontekste, arba „sąryšy su bendrai filosofiška būties problema".[156]

Artimu istorinių veiksnių problemai L. Karsavinas laiko istorijos periodizacijos klausimą. Jo netenkina tradicinis pasaulinės istorijos skirstymas į senuosius laikus, viduramžius ir naujuosius amžius. Tokią schemą jis vadina išorine ir jai priešpastato vidinę, arba natūralią: „Natūrali periodizacija susijusi su istorinių subjektų mokslu, kurie gimsta, pražysta ir žūsta."[157] Ši pažiūra L. Karsaviną suartina su lokalinių civilizacijų teorijų autoriais, kultūros gyvenimo ciklą laikiusiais vienintele priimtina periodizacija.

Kaip L. Karsavinas traktavo istoriko „įsigyvenimą" į tiriamąją epochą, paaiškėja iš jo požiūrio į šaltinius, kaip į vienintelę istorikui duotą praeities pažinimo priemonę. Dauguma šaltinių laikui bėgant yrą praradę kadaise turėtus vienybės ryšius, tad istoriko užduotis – atkurti tą vienybę. „Jeigu šaltinis yra praeities dalis, atitraukta nuo savo vienybės, bet rišanti ją su mumis, tai pažinti šaltinis yra ne kas kita, kaip pažinti pati praeitis. Per šaltinį, kaip praeities dalį, mes įsigyvename tos praeities vienybėje ir, pažindami dalį, joje pažįstame ir visą."[158] Šaltiniai leidžia arba tiesiogiai pažinti tiriamąjį praeities objektą, arba bent jau susidaryti tam tikrą praeities vaizdą, kurį vėliau bus galima papildyti remiantis naujais šaltiniais. Visas istoriko darbas su šaltiniais paremtas vienybės principu: šis principas leidžia jam pasitikėti šaltinio teikiama informacija ir priskirti šaltinį tiriamajai

[156] Ten pat, p. 25.
[157] Ten pat.
[158] Ten pat, p. 44.

epochai ar net kelioms epochoms.[159] Tyrinėtojo laukia papildomi sunkumai, kai autoriai sąmoningai ar nesąmoningai iškreipia arba tendencingai perduoda žinias, taip pat susidūrus su šaltinių grandine, iš kurių tiesiogiai yra duotas tik vienas. Tyrinėtojas privalo išaiškinti bendrąsias epochos ypatybes ir susidaryti „vidutiniojo žmogaus" – tipiško tos epochos atstovo – įvaizdį; tuomet jis pastebės daugiau individualių tiriamo teksto autoriaus savybių. „Mes aiškiname ir kritikuojame mus dominančius to paties matytojo atskirus pranešimus jo žinojimo sistemoje ir turinčią jį savyje grupės ar gadynės vienybę sąryšy su kitų šaltinių pranešimais."[160] Taigi nemažą vaidmenį, ypač kultūros istoriko darbe, L. Karsavino nuomone, vaidina „vidutinio epochos žmogaus" įvaizdis, padedantis pažinti jos dvasią. Šis įvaizdis ryškus paties L. Karsavino viduramžių Vakarų Europos kultūros istorijos darbuose. Kultūros filosofas Arūnas Sverdiolas šią „įsigyvenimo" koncepciją laiko artima hegelininiam istorinio proceso suvokimui: „įsigyvendamas" į šaltinius, tyrinėtojas pažįsta ne tik pačius senųjų raštų autorius, bet ir ištisas istorijos epochas, patį istorijos procesą.[161] Tuo būdu, anot L. Karsavino, vyksta istorijos subjekto savęs atpažinimas.[162]

Skirtingai nei kiti Lietuvos istorikai, L. Karsavinas genetinės istorijos paradigmą vertino kaip nepakankamą ir vienašališką dėl kelių priežasčių: pirma, dėl to, kad proceso užuomazga jam neatrodo esanti svarbesnė už jo pabaigą ir kiekvieną jo momentą; antra, vieno proceso genezės paieška dažnai trukdo surasti

[159] Ten pat, p. 44–45.
[160] Ten pat, p. 47.
[161] Sverdiolas, A. *Kultūros filosofija Lietuvoje*, Vilnius, 1983, p. 144.
[162] Karsavinas, L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929, p. 18–19.

kitų tuo pat metu vykstančių procesų priežastis; trečia – istorikui siekiant tobulo genezės vaizdo, kartais pasiduodama perdėtam abstrahavimui, todėl pats procesas primityvėja, kai kurios istorinei tiesai reikšmingos detalės atkrenta (ar yra sąmoningai atmetamos), taigi nusižengiama istorizmo principui. Kaip nevykusios genetinės istorijos pavyzdį jis pateikia bandymą surasti feodalizmo užuomazgą ūkio ar karinės santvarkos formose: nors paties feodalizmo, kaip proceso, tyrimas yra pagrįstas, tačiau „labai dažnai, kas laikoma priežastim, esti ne kas kita, kaip pats procesas arba tos ar kitos jo pusės, projektuojamas praeityje".[163] Genetinės istorijos metodų taikymą L. Karsavinas laikė tinkamiausiu teisinių institucijų raidos tyrimo atveju, kai tiksliai žinomos jų įsteigimo ir tolesnės veiklos datos.

Po šios genetinės istorijos principų kritikos seka paties L. Karsavino istorijos proceso reikšmės samprata. Jo nuomone, istorikas tik tuomet gali spręsti apie vientiso proceso reikšmę, kai jam „kažkokiu būdu jis žinomas visas, net dar neatėjęs jo galas".[164] Priešingu atveju yra didelis pavojus neteisingai įvertinti kurį nors šio proceso momentą. Istorinio proceso vystymosi tikslo L. Karsavinas nesutapatina su šio proceso pabaiga – tai dar viena aplinkybė, kurios neįvertino genetinės istorijos šalininkai, todėl jų darbuose ne visuomet surandami tikrieji to ar kito proceso tikslai bei prasmė.[165]

Istorijos proceso sąvokos analizė L. Karsaviną atveda į bendrą pažangos teorijos principų kritiką. Pagrindinis jos ramstis yra tobulumo idealas bei palaipsnis žmonijos tobulėjimas,

[163] Ten pat, p. 26.
[164] Ten pat, p. 27.
[165] Ten pat, p. 30.

t. y. šio idealo siekimas. Anot L. Karsavino, istorikas savo tyrimuose tik tuomet gali taikyti pažangos teoriją, jeigu jam yra žinomas pasaulinės istorijos tobulumo kriterijus, arba apogėjus. Tokiu apogėjumi L. Karsavinas siūlo laikyti bažnyčios skelbiamą vadinamąją „laikų pilnatvę", Kristaus gyvenimo žemėje laikotarpį:

„Laikas ligi Christaus yra žmonijos augimo gadynė, laikas po Christaus – jos kritimo gadynė."[166]

Toks kriterijus, anot autoriaus, nenuvertina kitų kultūrų ir epochų:

Kiekviena kultūra, kiekviena tauta, kiekvienas žmogus turi savo atskirą uždavinį, absoliučiai vertingą. (...) Tik pildo jie savo uždavinius mažiau ir blogiau, negu Christaus gadynė; ir ne todėl, kad kažkieno verčiami, o todėl, kad mažiau tesiekia savo tobulumą.[167]

Taigi tobulėjimas čia L. Karsavino vertinamas pagal moralumo kriterijų. Humanitariniuose moksluose (tarp jų ir istorijos) šis kriterijus jo laikomas pagrindiniu, nes tai – mokslai apie individus, ir priešpastatomas bendrųjų dėsnių kriterijus, galiojantis gamtos moksluose.[168] Čia istorijai L. Karsavinas tarsi suteikia absoliučios būties statusą. Istorija jo ontologizuojama kaip tikroji arba absoliuti būtis, tokiu būdu ir istorijos mokslas įgyja realų pagrindą. „Istorinės būties partikuliarizavimas, sugretinimas su absoliučia būtimi netikėtai suartina L. Karsaviną su S. Šalkauskiu. (...) Ir pastarajam buvo būdingas žmogiškosios kultūros partikuliarizavimas, jos gretinimas su dieviškąja kūryba. Kaip

[166] Ten pat, p. 38.
[167] Ten pat.
[168] Ten pat, p. 42.

ir S. Šalkauskis bei kaip juodviejų jaunystės didžiausias autoritetas V. Solovjovas, L.Karsavinas manė, kad toks absoliučios ir realios būties santykio svarstymas išvengia kantiškojo idealybės ir tikrovės, vertybės ir būties priešpriešinimo.“[169]

Vėliau L. Karsavino parašytas straipsnis *Istorijos mokslo krizė* papildo jo *Istorijos teoriją*: pastaroji buvo skirta daugiausia bendrosioms autoriaus nuostatoms, o minėtame straipsnyje pereinama prie moderniojo istorijos mokslo kritikos. Štai kaip L. Karsavinas jau straipsnio pradžioje apibūdino XX a. pirmojo trečdalio krizės situaciją istorijos moksle:

> „Iš esmės nugalėto pozityvizmo ir materializmo tendencijos, gana prašmatniai tarp savęs susipindamos, kryžiuojasi su senomis idealistinėmis tendencijomis ir su naujomis bepradedančiomis reikštis srovėmis. (...) Istorijos teoretikai skirstėsi į tarpusavy kovojančias ir neigiančias grupes. Savo mokslo tradicijose istorikai tęsia savo darbą, bet neįprasmina ir dėl to nesprendžia didelių uždavinių, bet grimzta detališkuose ir ypatinguose tyrinėjimuose ir techniniu dalinimu nori pateisinti jos menkumą.“[170]

Pagrindinis autoriaus kritikos objektas – nomotetinė ir ideografinė istorijos mokslo teorijos, atsiradusios dėl XIX a. pozityvizmo įtakos. Pirmoji istorijai siekė pritaikyti gamtos mokslų dėsnius, o antroji iškėlė vienintelio ir nesikartojančio mokslinio pažinimo šūkį bei vertingumą, kaip istorijos faktų atrankos kriterijų. L. Karsavino netenkina vertingumo kriterijus kaip per daug subjektyvus ir individualistinis požiūris, nepaliekan-

[169] Sverdiolas, A. Ten pat, p. 147.
[170] Karsavinas, L. Istorijos mokslo krizė. *Vairas*, 1934, nr. 4, p. 8.

tis vietos objektyviai panaudotos istorinės medžiagos reikšmei. Nomotetinę teoriją jis taip pat laiko nepakankama dėl to, kad tuomet istorikai panyra į smulkmenas. Šie kriziniai reiškiniai L. Karsavino suvokiami kaip bendrosios pasaulėžiūros filosofijos krizė.[171] Todėl ir jo siūlomas šios krizės įveikimo būdas yra filosofinis:

> „Visų pirma, reikia pamatuoti objektyvią realybę ir kartą visam laikui baigti nusitęsusį „filosofinį skandalą" – tiksliai apibrėžiant tą, kuo mes gyvename ir ko dalis mes esame (...). Apskritai, tai būtų ne kita kas, kaip supratimo atmetimas padalyti subjektu ir objektu, kaip žmogaus paties savęs pasaulyj pažinimo žinojimas. Tą ypač lengva pasiekti istorijoj, kur istorinį procesą pažįstą žmonės kartu yra to pažinimo, istorijos plėtojimosi subjektai."[172]

L. Karsavino siūlomas visakovienovės principas reiškia, pirma, nematerialios objektyvios realybės pripažinimą, antra, dekartiškos tradicijos atmetimą, pagal kurią materialūs kūnai buvo priešpastatomi nedalomai dvasiai. Jo nuomone, istorijos moksle vienybės principas pasiekiamas pasitelkus dialektinę analizę. Autoriaus dialektinės analizės centre – daugelio istorijos teoretikų (Wilhelmo Dilthey'o, Benedetto Croce's, Makso Weberio, E. Troeltscho ir kt.) gvildenama istorinio plėtojimosi tema. Čia L. Karsavinas pareiškia savo nuomonę:

> „Savo esmėje nepertraukiamas istorijos plėtojimasis, konkretinis – atskirti nuo dialektinio išsiplėtojimo, būtinai prileidžia be-

[171] Ten pat, p. 10–11.
[172] Ten pat, p. 11.

siplėtojančio subjekto būseną. Tas subjektas nėra kažkas, esąs už išsiplėtojimo ribų, ne jo „siela“, kuri galėtų egzistuoti ir nuo jo atskirai, bet pats plėtojimasis kaip įprasminta visuma ir vienuma. Aiškinti plėtojimosi subjektą kažkuo atskiru nuo jo plėtojimos reiškia aiškinti istorinį procesą gamtos mokslo metodais ir įkristi į nesuprantamą metafiziką.“[173]

Vienybės principas istorijos plėtojimąsi leidžia traktuoti kaip istorijos subjekto atributą, o istorijos subjektą – kaip „daugingos vienovės“ fenomeną, „kurio konkretūs pasireiškimai yra individualios asmenybės“.[174] Taigi istorijos proceso raidos pažinimo raktas, anot L. Karsavino, yra asmenybės raidos pažinimas. Štai kodėl L. Karsavinui atrodė aktualus naujojo asmenybės mokslo reikalavimas; tuo aiškintinas ir jo paties domėjimasis kultūros istorija bei filosofinėmis asmenybės problemomis.[175]

Išskirtinė L. Karsavino, kaip istorijos teoretiko, savybė – bendro pasaulinio istorijos proceso pripažinimas. Tuo principu remiasi ir jo istoriosofinė schema, kuria nusakomas istorinis Rusijos likimas (straipsnis *Europa ir Rusija. Eurazinės ideologijos apmatai*[176]). 1917 m. Rusijos įvykiams jis suteikia revoliucinę reikšmę, nors juos traktuoja originaliai: dėl šių įvykių Rusija išnyksta kaip Europos dalis, bet kartu išnyksta ir nuo Petro I laikų diegtos vakarietiškos blogybės. Sovietinės valstybės santvarką jis laiko diktatūra, nors nesutapatina šios valstybės su mongolišku euraziniu junginiu: laikinai patikėjęs sovietinės

[173] Ten pat, p. 12.
[174] Ten pat.
[175] Žr.: L. Karsavino darbą *Оличности*, Kaunas, 1929, taip pat: Raudeliūnas, T. Istorijos procesas ir jo subjektas „visuotinybės“ ontologijoje. *Problemos*, 1988, p. 68–70.
[176] Karsavinas, L. Europa ir Rusija. Eurazinės ideologijos apmatai. *Židinys*, 1929, nr. 3, p. 241–250, nr. 4, p. 330–340.

konstitucijos deklaruojama tautų laisve, jis įsivaizdavo laisvų tautų sąjungą, kurią pavadino „simfonine civilizacija", o jos pagrindu laikė ortodoksinę rusų kultūrą. Panašių minčių randame ir kitame jo straipsnyje – *Prie Rusų revoliucijos pažinimo*, kuriame revoliucija tiriama kaip fenomenas. Anot autoriaus, istorinė rusų revoliucijos reikšmė ta, kad ji „parbloškė didžiarusių autokratybę ir nacionalinį imperializmą. Į nacionalinės imperijos vietą ji iškėlė virštautinės federacijos ir Rytų Europos bei Azijos, vadinamosios „Eurazijos", kultūros pasaulio idėją". L. Karsavino nuomone, Rusijoje naujai atsiradusi valstybės valdymo forma reikalauja visai kitokios, nekomunistinės, ideologijos.[177]

Tačiau netrukus šios jo pažiūros pasikeitė. Straipsnyje *Valstybė ir demokratijos krizė*, parašytame 1934 m., autoriaus dėmesio centre – demokratijos prigimtis. L. Karsavinas ją laiko prieštaringa, nes ji remiasi valstybės biurokratija, kuri pati savaime nėra demokratiška, ir kariuomene.

Demokratija visiškai negali remtis vienintelės šalį valdančios partijos veikla: ji „suvienyti tautą mėgina prievarta, visiems brukdama savo ideologiją, kuri negali būti pripažinta neabejotina tiesa". L. Karsavinas numatė šios ideologijos žlugimą ateityje: „Išnyko Cromvelio „šventųjų" ir jakobinų ideologija, be abejo, išnyks ir komunistinė." Sovietinė konstitucija jau laikoma tuščia deklaracija. Čia nebesiūloma daugelio tautų „simfoninė" sąjunga po Rusijos sparnu, o siektinu pavyzdžiu po ilgokų apmąstymų pasirenkama Anglijos karalystė.[178] Tai bene vienintelis

[177] Karsavinas, L. Prie Rusų revoliucijos pažinimo. *Vairas*, 1929, nr. 1, p. 27–38.
[178] Karsavinas, L. Valstybė ir demokratijos krizė. *Židinys*, 1934, nr. 5–6, p. 433–450.

straipsnis nepriklausomos Lietuvos spaudoje, kur L. Karsavinas atvirai kritikavo sovietinę santvarką. Štai kodėl 1949 m. būtent šis straipsnis tapo patogiu pretekstu apkaltinti profesorių nelojalumu sovietams.[179]

Teorinės L. Karsavino nuostatos ir istoriosofinės koncepcijos gerokai skyrėsi nuo kitų Lietuvos istorikų. Istorijos mokslui jis pritaikė V. Solovjovo visakovienovės principą, leidusį kritikuoti pozityvistinę XX a. pradžios istoriografiją, taip pat ir moderniąsias istorijos koncepcijas (tarp jų – genetinės istorijos paradigmą, kuriai pritarė Z. Ivinskis, J. Jakštas ir kt.). Tuo pačiu principu grindžiami ir istoriosofiniai jo konstruktai, pirmiausia – „simfoninė valstybė". L. Karsavino straipsnių Lietuvos periodikoje apžvalga neleidžia sutikti su T. Raudeliūno nuomone, kad dauguma jų parašyti „eurazietiška dvasia".[180] Tikrai eurazietiškas tėra minėtas straipsnis *Europa ir Rusija. Eurazinės ideologijos apmatai*; paieškoję panašių idėjų rasime straipsnyje *Prie Rusų revoliucijos pažinimo*, tačiau pastarajame, kaip ir kituose tekstuose, nepropaguojamas nei ypatingas Rusijos vaidmuo, nei „eurazietiški daigai".

Perdėm kategoriškai skamba ir teiginys, neva *Europos kultūros istorija* „tiesiog persmelkta eurazietiško Vakarų civilizacijos

[179] Pažymėtina, kad privačiuose pokalbiuose 5-ojo dešimtmečio pabaigoje L. Karsavinas dar atviriau pasisakydavo apie sovietinę santvarką. Jeigu tikėtume baudžiamojoje byloje esančia mokslininko politinių pažiūrų charakteristika (1947 m.), savo pokalbyje su KGB agentu, prisistačiusiu žurnalistu, L. Karsavinas sakė: „Aš manau, kad jeigu prieš kelis metus sovietų valdžia buvusi Rusijai gėris, tai dabar ji žalinga. Sovietų valdžia labai išvystė liaudies švietimą, padarė milžinišką šuolį į priekį, bet ką reiškia technika be humanitarinių mokslų? Sovietų Sąjungoje kartu su milžiniška technine pažanga vyksta baisus humanitarinis regresas. Humanitariniai mokslai mirė SSRS. Filosofija virto komunizmo šventraščiu, istorija – mokykliniu primityvu, sociologija apskritai liovėsi egzistavusi. Taip gavosi todėl, kad sovietinė inteligentija, jaunimas tapo darbininkais, t. y. nemąstančiais žmogiškais vienetais." L. Karsavino baudžiamoji byla. LYA P-11972 TB. L 22.

[180] Raudeliūnas, T. L. Karsavinas, eurazіečiai ir Lietuva. *Regnum*, 1991, CVII–CVIII.

istorijos ir vaidmens regėjimo“[181]: neaišku, kokios L. Karsavino pažiūros ar (ir) jų raiškos būdai čia turimi omenyje, nes nėra atitinkamų konkrečių nuorodų į *Europos kultūros istorijos* tekstą. Lygiai taip pat sunku pritarti nuomonei, jog „Karsavinas Lietuvą traktavo kaip nepakankamai savo Eurazijos tapatybę supratusią, mažai ją išreiškusią tautą. Todėl jos švietimas Eurazijos dvasia buvo ne tik politinis, bet ir mistinis, mesianistinis veiksmas. Taigi galima manyti, jog Karsavinui Lietuva buvo Eurazijos ideologijos terpė.“[182] Pirma, nerandame paties L. Karsavino raštų, kur jis rūpimuoju požiūriu vienareikšmiai vertintų tarpukario Lietuvą ar Abiejų Tautų Respubliką; antra, net ir hipotetinis tokios mąstytojo nuostatos buvimas anaiptol neleistų teigti, jog Lietuvos (ar siauriau – tik Kauno, Vilniaus) visuomenę L. Karsavinas vertino kaip potencialiai imlią Eurazijos idėjoms: jo kaip lektoriaus epizodinis dalyvavimas V. Sezemano vadovautame filosofijos būrelyje, orientuotame į nedidelę studentijos dalį, ir pora minėtųjų straipsnių Lietuvos žurnaluose veikiau byloja priešingai; tuo labiau L. Karsavinas nelaikė savo darbo Lietuvoje kokia nors itin giliaprasme „misija“ (taip jis nevertinamas ir amžininkų prisiminimuose; istorijos mistifikatoriumi L. Karsavinas buvo paverstas 1922 metais bolševikų leninınkų užsakymu, o svarbią misiją atliekančiu euraziečiu – tik 1949-ųjų tardymo protololuose).

[181] G. Mažeikis. L. Karsavino istoriosofinis mesianizmas ir Eurazijos idėja. *Problemos*, T.73, 2008, p. 35.
[182] Ten pat, p.37

III DALIS

L. KARSAVINAS IR O. SPENGLERIS: DVI PRAĖJUSIO AMŽIAUS PIRMOSIOS PUSĖS KULTŪROLOGINĖS KONCEPCIJOS

Levas Karsavinas (1882–1952) ir Oswaldas Spengleris (1880–1936) – amžininkai, ir jų gyvenimai stebėtinai panašūs. Jie abu neabejotinai priskirtini paskutiniajai naujųjų laikų universaliųjų asmenybių kartai, kurių tragiški likimai kaip tik ženklino XX a. vidurio vertybių saulėlydį.[183] Gimnazijose ir universitetuose įgiję klasikinį humanitarinį išsilavinimą (L. Karsavinas – Sankt-Peterburge, O. Spengleris – Miunchene ir Berlyne), ankstyvuoju kūrybos laikotarpiu savo akademinius interesus jie siejo su an-

[183] XX a. vidurio ir antrosios pusės humanitarinės katastrofos kontekstai numato jau ne universaliųjų mąstytojų plejadas ar kartas, bet geriausiu atveju pavienius intelektualus, beprarandančius ir jau praradusius dialogo galimybę su „nedėkinga" aplinka, – jeigu tik jie nepajėgia išsižadėti savojo enciklopedinio universalumo, – taigi rašančius „į stalčių", tolimos ateities kartoms. XX a. pradžios mąstytojai šio atsakomojo ryšio bent tikėjosi ir iš dalies jo sulaukė. XX a. antrojoje pusėje Europoje įvyko esminiai istorinės sąmonės pokyčiai – ir ne vien todėl, kad pasauliniai karai milijonų žmonių akimis pavertė bet kokį platesnį pamąstymą apie žmonijos ateitį beprasmiu, bet ir dėl kitų aplinkybių – susikaupė daugybė naujos įvairiarūšės istorinės medžiagos, kurią buvo nelengva pritaikyti kokiai nors istoriosofinei schemai, be to, istorijos mokslas vis dažniau vien savo paties pastangomis pradėjo spręsti metodologines problemas. Taigi istorikai liovėsi filosofavę, o filosofai buvo priversti nutolti nuo istorijos. Universaliosios istoriosofinės schemos įgijo taikomąjį pobūdį, pavirto sociologinėmis teorijomis (kaip P. Sorokino atveju) ar marksistine ekonomikos teorija paremtomis trečiojo pasaulio kultūrų ekonomikos apžvalgomis (F. Braudelio darbai). A. Toynbee pokario laikotarpiu savo istoriosofinėms schemoms taip pat siekė suteikti labiau taikomąjį pobūdį.

tikine Europos kultūra ir filosofija. L. Karsavinas pirmąją savo mokslinę studiją paskyrė žlungančios Romos imperijos mąstytojo Sidonijaus Apolinaro pažiūroms, vėliau domėjosi viduramžių Italijos ir Prancūzijos visuomeniniais judėjimais ir jų ideologija; tam skirtos jo magistro ir daktaro disertacijos. O. Spengleris savo daktaro disertaciją skyrė Heraklito filosofijai. Galime daryti hipotetinę prielaidą, kad būtent senojo pasaulio kultūros pažinimas suteikė jiems platų akiratį ir ateityje paskatino imtis civilizacijų lyginamųjų studijų.

Ir O. Spengleris, ir L. Karsavinas be išlygų gali būti priskirti vadinamajam „monologiniam" mąstytojo tipui: dideliuose darbuose reikšdami savo pažiūras, jie ne itin mėgo ar nemokėjo polemizuoti su savo kritikais ir dėl to dažnai tapdavo tarsi izoliuoti. O. Spengleris buvo priverstas atlaikyti kritikos jūrą, jo *Europos saulėlydžio* pirmajam tomui vos išvydus pasaulį; L. Karsavinas, gyvendamas emigracijoje – Berlyne ir Paryžiuje, dėl savo požiūrio į krikščionybę irgi sulaukė kritikos. Ir abu nematė reikalo ar nesugebėjo deramai atsakyti šiems kritikams. Akivaizdu, kad kritika jiems atrodė nepakankama, o ir pats poleminis saviraiškos būdas nebuvo visiškai priimtinas.

Galiausiai abu tapo patogiais totalitarinių režimų taikiniais. O. Spengleris pateko į hitlerinio režimo nemalonę, 1933 m. pasirodžius jo darbui *Sprendimų metai*, kur autorius konservatyviai kritikavo nacių ideologiją ir politinę praktiką. Paskutiniaisiais gyvenimo metais jis buvo pamirštas ir mirė neturėdamas pragyvenimo šaltinio. L. Karsavinas bolševikų buvo apkaltintas kaip klasinis priešas, viduramžių tamsybininkas ir 1922 m. išsiųstas už Rusijos ribų kartu su kitais šalies inteligen-

tais.[184] Antrasis jo susidūrimas su sovietų valdžia buvo lemtingas – 1944 m. fronto linijai artėjant prie Vilniaus, jis atsisakė palikti Lietuvą ir kartu su kitais universiteto kolegomis pasitraukti į Vakarus. Paskui sovietų valdžios buvo persekiotas, po kiek laiko atleistas iš darbo, 1949 m. areštuotas ir ištremtas į Abezės lagerį Rusijos šiaurėje, kur 1952 m. mirė.

Po mirties abu autoriai paliko nebaigtus fundamentalius darbus, skirtus metafizikos klausimams.

O. Spenglerio darbo *Pirmapradžiai klausimai*[185] ištraukos pasaulį išvydo tik 1966 m., o L. Karsavino *Istorijos metafizika* nepublikuota iki šiol (veikalo rankraštis saugomas Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje).

Nepretenduodami į visapusišką ir išsamią analizę, O. Spenglerio ir L. Karsavino koncepcijas sugretinsime keliais aspektais. Pirmiausia mums rūpi jų išeities pozicijos – požiūris į istorijos mokslą: kodėl jau ankstyvuoju kūrybos laikotarpiu XX a. pradžios tradicinis istorizmas jiems atrodė nepakankamas ir kokius istorijos mokslo reformos būdus jie siūlė. Antra, svarbu nustatyti, kuo ypatingos jų kultūros koncepcijos, kokios patirtos įtakos, ką jos turi bendro ir kuo tarpusavyje skiriasi. Pagaliau svarbūs ir jų siūlyti praktiniai sprendimai, atsakymai į opius jų laikmečio iššūkius. Pažymėtina, kad jaunystėje abu

[184] L. Karsavinas atsidūrė Berlyne, rusų emigrantų stovykloje. XX a. 3-iojo dešimtmečio pradžia – O. Spenglerio populiarumo viršūnė, ypač Vokietijoje. Nors nėra duomenų apie tiesioginį L. Karsavino ir O. Spenglerio bendravimą (tuo metu O. Spengleris jau gyveno Miunchene), tačiau L. Karsavino *Istorijos filosofijos* išleidimo laikas ir vieta (Berlynas, 1923), keliamos problemos byloja, kad jie „alsavo vienu oru“. Galime teigti, jog būtent *Europos saulėlydžio* pasirodymas kartu su priverstine emigracija tiesiogiai paskatino ir L. Karsaviną dideliame veikale išsakyti savo pažiūras į žmonijos istoriją, kurios, žinoma, buvo subrandintos ankstesniais metais.

[185] Spengler, O. *Urfragen: Fragmente aus dem Nachlass*, München, 1966.

mąstytojus domino labiau teoriniai klausimai, ankstesnės istorinės epochos, o savo epochos politinėms aktualijoms skirti tekstai parašyti XX a. 3–4 dešimtmečiais, t. y. vėlyvuoju kūrybos laikotarpiu.

Istorijos mokslo reformos reikalavimas. Genetinės istorijos kritika

Abu aptariami autoriai suvokė, kad XX a. pradžioje, tiriant praeities kultūros reiškinius, nepakanka tradicinio istorijos mokslo („vėlyvojo pozityvizmo“) ir priežastinės (genetinės) istorijos.

O. Spengleris *Europos saulėlydyje* griežtai atsiribojo nuo istorikų pozityvistų ir nuo tiksliųjų mokslų dėsnių taikymo žmonijos istorijai.

> „(...) Pagaliau rasta toji priešybė, kuria remiantis tik ir buvo galima suvokti istorijos esmę – istorijos ir gamtos priešybė. (...) Žmogus, kaip pasaulio elementas ir reiškėjas, yra ne tik gamtos narys, bet ir istorijos – antrojo kosmoso, pasižyminčio kitokia tvarka ir kitokiu turiniu ir bet kokios metafizikos visiškai apleisto dėl pirmojo, – narys. (...) Šiandieninis istorikas, apgraibomis klajodamas per jutimiškai apčiuopiamus įvykius, per tai, kas yra tapę, jau tariasi užvaldęs istoriją, įvykių eigą, patį tapsmą – prietaras, būdingas visiems tik protinio pažinimo šalininkams, vengiantiems atidaus stebėjimo. (...) Kitais žodžiais tariant: istorija buvo regima kaip gamta, kaip fizikos objektas, ir taip buvo traktuojama. Iš čia kyla lemtinga klaida – kauzalumo, dėsnio, sistemos principams,

> tai yra sustingusios būties struktūrai, suteikiamas vyksmo aspektas. (...) Tuščiagarbiškumas vertė kopijuoti gamtotyrininkų įpročius."[186]

Čia turimi omenyje fizikų, chemikų ir kitų negyvosios gamtos tyrinėtojų naudojami metodai – jų taikymas žmonijos istorijai O. Spengleriui nepriimtinas. Tačiau jam atrodo tikslinga žmonijos istorijai taikyti biologijos mokslų dėsnius, nes gyvoji gamta „sustingusiam pasauliui" nepriklauso. Priežastingumas biologijos srityje visai kitoks nei klasikinės fizikos. O. Spenglerio siūlyta alternatyva – pasaulio kultūroms taikyti lyginamąjį morfologinį metodą; artimiausia jo paties užduotis – Vakarų Europos kultūros analizė.

L. Karsavinas apie tradicinio „rankiškojo" istorizmo ribotumą kalba jau savo disertacinio darbo *Viduramžių religingumo pagrindai XII–XIII a.* įvade. Čia jis pasisako prieš prancūzų autorių Ch. Langlouis ir Ch. Signoboso pasiūlytą istoriko darbo skirstymą į analizę ir sintezę kaip du nuoseklius etapus.

> „Langlouis, matyt, mano, kad faktus ar tekstus galima rinkti, klasifikuoti ir gretinti neapibendrinant ir nesintetinant. (...) Iš tikrųjų bet koks teksto skaitymas jau yra jo aiškinimas ir apibendrinimas, bet kuri klasifikacija ir bet koks sugretinimas – sintetinimo darbas. „Sintezė" kuriasi ir susidaro pati savaime „analitinio" darbo procese jau pirmomis jo akimirkomis. Jis egzistuoja kur kas anksčiau nei istorikas formaliai jo imasi, ir įtakoja analizę lygiai taip, kaip pats yra analizės įtakojamas. Istorijos darbas tuo ir sunkus, kad čia praktiškai neįmanomas parengiamųjų etapų

[186] Spengler, O. Europos saulėlydis. *Kultūra ir civilizacija*, Vilnius, 1999, p. 234.

> išskyrimas, ir visi rašiniai, turintys tikslą „surinkti" ir „klasifikuoti" medžiagą, jau yra sintezė, daugiau ar mažiau užmaskuota ir nesąmoninga."[187]

Sintezę L. Karsavinas laikė apskritai neįmanoma, kai disponuojama dideliu fragmentiškos medžiagos kiekiu. Kultūros istorikui šiuo atveju būtinas papildomas ramstis, palengvinantis tą individualią sintezę, ir tai yra „vidutinio žmogaus" sąvoka, leidžianti nustatyti būdingus epochos reiškinius. Ja L. Karsavinas ir rėmėsi tirdamas kasdienį religinį viduramžių Europos gyvenimą.

Savo ankstyvuoju kūrybos laikotarpiu L. Karsavinas formaliai dar neperžengia tradicinio istorizmo ribų; „vidutinis epochos žmogus" ir kitos jo siūlytos naujovės iš pradžių buvo skirtos tradicinei istorijos sampratai pakeisti ir kultūros istoriko darbui palengvinti. Tačiau vėlesniais metais savo *Istorijos filosofijoje*, taip pat Lietuvoje publikuotoje *Istorijos teorijoje* svarstydamas bendruosius istorijos teorijos klausimus, jis šią sampratą atmeta ir siūlo savąją. Štai kaip galima trumpai nusakyti jo siūlytą istorijos mokslo reformą:

1. Istoriko darbas neskirstytinas į parengiamąjį ir pagrindinį, nes sintezė ir analizė neatskiriami.
2. Taip pat pats istorijos procesas negali būti griežtai skirstomas į atskiras epochas, laikantis priežastinės (genetinės) istorijos postulatų.
3. Statiška ir dinamiška istorijos neprieštarauja viena kitai, bet viena kitą papildo.

[187] Карсавин, Л. *Основы средневековой религиозности в XII–XIII веках*, Санкт-Петербург, p. 16.

4. Nepriimtina genetinės istorijos paradigma kaip besiremianti pažangos teorija ir nuvertinanti kiekvieną konkretų istorijos momentą vardan vienintelio – apogėjaus. L. Karsavino nuomone, visi istorijos momentai vienodai vertingi kaip bendro istorijos subjekto saviraiškos dalys.

Taigi L. Karsavinui, kaip ir O. Spengleriui, svarbiausia yra intuityvusis istorijos reiškinių pažinimas. Bet kurią sintezę jis laikė individualaus istoriko reikalu, o kolektyvinius sintetinius darbus – beverčiais, nes juose „neįsigyvenama" į tyrimo objektą. Tai suartina L. Karsavino sampratą su O. Spenglerio klasikinio pasaulio istorijos periodizavimo kritika:

> „(...) Seka Senovė – Viduramžiai – Naujieji laikai pagaliau netenka poveikio. Nors kaip mokslinis pamatas ji buvo beviltiškai siaura ir lėkšta, vis tiktai ji buvo vienintelis dar nepraradęs filosofiškumo variantas, kuriuo naudojamės, norėdami suklasifikuoti mūsų rezultatus, ir jai už išlikimą turi dėkoti tai, kas mūsų vadinama ir tvarkoma kaip pasaulinė istorija; tačiau šimtmečių, neišyrančių nebent dėl šitos schemos, kiekis jau seniai išsekęs. Sparčiai gausėjant istorinės medžiagos, ypač tos, kuri palieka anapus šios tvarkos, vaizdinys pradeda virsti neįžvelgiamu chaosu."[188]

Šiai schemai O. Spengleris priešpastato chronologines tipologines žmonijos kultūrų schemas, kur kultūros tarpusavyje lyginamos kaip fenomenai, pabrėžiant tipiškus reiškinius, egzistuojančius kiekvienoje kultūroje jos gimimo, klestėjimo ir irimo fazėse.

[188] Spengler, O. Ten pat, p. 197.

Vis dėlto L. Karsavinas nevisiškai sutiko su neigiamu O. Spenglerio požiūriu į istorijos skirstymą į senuosius laikus, viduramžius ir naujuosius amžius:

> „Istorijos procesą įprasta skirstyti kultūromis, kas, kaip žinia, turi rimto pamato ir nė kiek ne prieštarauja visuotinės istorijos idėjai. Lygiai taip pat bet kokią kultūrą skirsto epochomis ar laikotarpiais. (...) Bendresniu požiūriu, visą Vakarų Europos istoriją priešpastato „senajai", kaip „viduriniąją, naująją ir naujausiąją". Tokiam periodizavimui dažnai prieštaraujama, ir, mano nuomone, ne visai teisingai. (...) Visuotinės istorijos, kuriai svarbu pabrėžti raidos vientisumą, požiūriu svarbu pažymėti kultūrų chronologinę seką ir todėl naudinga istorijos procesą skirstyti į senąją, viduriniąją ir naująją istoriją."[189]

Tradicinio „rankiškojo" istorizmo kritika O. Spenglerio ir L. Karsavino tekstuose turi nemažai bendrų savybių. Abu mąstytojai iš esmės pasisako prieš pozityvistinės mokyklos istorijos mokslui siūlytą metodologiją ir prieš genetinės (priežastinės) istorijos metodologijos universalumą.

Kultūros samprata

Kultūros sampratą L. Karsavinas pristato savo *Istorijos filosofijoje*. Kultūrai čia teikiama dvejopa prasmė:

> „Kultūra mes vadiname ir tam tikrą kurios nors individualybių raiškos sistemą: kalbame apie tautos kultūrą, net apie luomo kul-

[189] Карсавин, Л. *Философия истории*, Москва, 1993, p. 228–229.

> tūrą, ir pačią besireiškiančią individualybę, aukštesnę nei pati tauta. Pastaruoju atveju vartojame kultūros terminą, kai kalbame apie tam tikros epochos kultūrą, vienodai būdingos daugeliui jos tautų, apie europietišką, rusišką, antikinę, indų kultūras."[190]

Kultūros subjektas – žmonija, t. y. jai priskiriama individų visuma. Kultūrą L. Karsavinas traktuoja kaip „viršorganinę asmenybę". Kultūrų suasmeninimas – neabejotina hegelizmo įtaka abiem autoriams. L. Karsavinas bet kuriai kultūrai suteikia universalumo statusą ir pabrėžia jos siekį apimti visą pasaulį. Tai – esminis O. Spenglerio, nelaikiusio šios pretenzijos bendra visoms kultūroms, skirtumas. L. Karsavinas, kaip ir O. Spengleris, teigia, jog „kultūros viena kitai visiškai neprieinamos. Viena kokybė negali tapti kita".[191] Tačiau L. Karsavinas pakoreguoja O. Spenglerio formuluotę. Visų kultūrų subjektai L. Karsavino laikomi aukštesnio, juos visus apimančio subjekto dalimi. Kultūrai būdingos kitų kultūrų įtakos, „prisiminimai", „liekanos" ir t. t. Be to, viena kultūra gali būti prieinama kitos kultūros atstovui per „įsigyvenimą". Čia pabrėžiama inteligento, kaip universalios asmenybės, galimybė per „įsigyvenimą" pažinti daug kultūrų:

> „Man, kaip rusui ar europiečiui, neprieinama ir nesuprantama indiškoji kultūra. Bet aš ne tik rusas ar europietis. Aš galiu „virsti" indu ir tuo būdu pažinti jo saviraišką. Ir ne atsitiktina, o priešingai, labai prasminga tai, jog tarkime antiką studijuojąs žmogus, į ją „pasinerdamas", dažnai tampa mums nesuprantamas, stebina mus neįprasta minčių raiška, atrodo naivuoliu ar keistuoliu. Nepaisant viso kultūrų uždarumo, bet kurioje kultūrinėje epochoje

[190] Ten pat, p. 160.
[191] Ten pat, p. 161.

> įmanoma pažinti kitas [kultūras], bet ne todėl, kad tai kultūra, o todėl, kad ji ne tik šita kultūra."[192]

L. Karsavinas kalba apie kultūrų koegzistavimą, apie vienų kultūrų raidą kitų šešėlyje. Kita vertus, O. Spenglerio raštuose rasime užuominų apie inteligentų universalumą, kultūrų sąveiką ir vadinamąjį pseudomorfozės reiškinį – vienos, paprastai jaunesnės, kultūros vystymąsi, kai įtaką daro kita, senesnė, kultūra.

Tačiau L. Karsavinas vis dėlto pripažįsta virškultūrį individą – tai O. Spenglerio koncepcijoje nenumatyta, – ir čia galime kalbėti jau apie neakivaizdinės vokiškos ir rusiškos pravoslavų kultūrologinės „diskusijos" atvejį, kai visakovienovės principas, visuotinis subjektas L. Karsavino iškeliamas virš atskirų kultūrų subjektų. Taigi hegelizmo įtaka L. Karsavinui kitokia nei O. Spengleriui. L. Karsavinas nepritaria O. Spengleriui, kad ekspansyvumas kultūrai būdingas tik vėlyvojoje civilizacijos fazėje:

> „Nuo pat pradžių Roma kyla užkariavimų dėka. (...) Europos kultūra atsiskleidžia įsisavindama keltų, romėnų, germanų Europos gyventojus, pati nebūdama nei keltiška, nei romėniška, nei germaniška."[193]

Taip pat rusų mąstytojas nelinkęs per daug sureikšminti O. Spenglerio tezės apie vienų kultūrų pakeitimą kitomis:

[192] Ten pat, c. 162.
[193] Ten pat. Kita vertus, O. Spengleris nekalba apie senovės Romą kaip apie atskirą kultūrą, bet įtraukia ją į antikinę kultūrą kaip vėlyvąją šios antikinės kultūros fazę, kuriai būdingas ekspansyvumas.

> „Bet kuri istorinės būties akimirka yra savotiška kultūrų sąveika: visada viena kultūra vienu atžvilgiu save įtvirtina, įsisavindama kitas, kitu – žlunga, jų įsisavinama."[194]

Anot L. Karsavino, kultūras tarpusavyje ypač sieja filosofija, mokslas, religija. Tai artimiau A. Toynbee'o koncepcijai apie bažnyčią kaip kultūrą konservuojančią, erdvėje bei laike transportuojančią instituciją.

Kaip ir O. Spengleris, L. Karsavinas pripažįsta kultūroms būdingų fenomenų egzistavimą (antikinis fenomenas – skulptūra, Vakarų Europos – architektūra, muzika), tačiau nesutinka vien remiantis šiais fenomenais nustatyti reiškinio priklausymą konkrečiai kultūrai, – jį papildo kalba, etniniais požymiais, kraštovaizdžiu. Taigi O. Spenglerio tezė apie kultūrų uždarumą, nepažinumą, apskritai apie bendro pasaulio nebuvimą L. Karsavinui, V. Solovjovo visakovienovės teorijos šalininkui, nepriimtina. Kritikuodamas minėtąją tezę L. Karsavinas O. Spenglerio koncepciją laiko prieštaringa:

> „Spengleris – labai būdingas ir visai neatsitiktinis prieštaravimas – teigia, jog iš esmės „kultūros" absoliučiai svetimos viena kitai, netgi viena kitai nesuprantamos, ir tuo pat metu pripažįsta jas visas generuotomis tos pačios „visatos". „Pirminė siela", jo mąstoma kaip viso, kas buvo, yra ir bus potencija, nuosekliai ir tolydžiai aktualizuojasi atskirose kultūrinėse sielose, ir bet kuri jų įgyvendina visoms bendrą raidos dėsnį. Taigi pas Spenglerį yra ir substancijos vienovė (visa ko atsiradimas iš vienos sielos), ir raidos formų vienovė, kurias, žinoma, nuo turinio galima atskirti tik sąlygiškai (...)."[195]

[194] Ten pat.
[195] Ten pat, p. 96.

Žmonijos pasaulio vienovės įrodymas – jau paties O. Spenglerio postuluojamas universalusis skirtingų kultūrų raidos dėsningumas. Anot L. Karsavino, kultūrą geriausia pažinti tiriant jos religingumą. „Kultūra geriausiai pažįstama per jos religinę saviraišką, nes čia ji geriausiai aktualizuojasi: be religinės raiškos ji lieka netiksli, neišvystyta." Todėl L. Karsavinas labiausiai vertina pasaulines religines kultūras. Praeities tyrinėtojus jis linkęs grąžinti prie istorijos metafizikos.

Ar L. Karsavinas pagrįstai kritikavo O. Spenglerį? Ar galima sutikti, kad O. Spenglerio koncepcija yra prieštaringa sprendžiant žmonijos vienybės klausimą? Tai priekaištas O. Spengleriui, jau tapęs tradiciniu. Turėtina omenyje, kad O. Spenglerio kritiko L. Karsavino akimis minėtas vokiečių mąstytojo prieštaravimas – neabsoliutus, tariamas. Negana to, jo egzistavimas netgi būtinas kaip vienas pamatinių O. Spenglerio koncepcijos elementų, kaip vidinės dialektikos garantas. Be to, O. Spengleris kitaip nei L. Karsavinas traktuoja visuotinumo, universalumo sąvokas – kaip būdingas tik Vakarų kultūrai, siekiančiai save pažinti, visaip plėstis ir apimti visą pasaulį; tuo tarpu L. Karsavinas jas laiko pamatinėmis nepriklausomai nuo konkrečių kultūrų. Šias savižinos bei universalumo prerogatyvas jis atima iš Vakarų kultūros ir priskiria visoms pasaulio kultūroms. Antra vertus, L. Karsavinas universalumo prerogatyvą atima iš paties istoriko. O. Spenglerio istorikas yra universalus dėl savo priklausymo universalumo ir visuotinumo siekiančiai Vakarų kultūrai. Kitoks universalumas O. Spenglerio koncepcijai nebūdingas. Tuo tarpu L. Karsavinas pabrėžia, kad universalioji istorinė sąmonė būdinga visoms kultūroms, todėl kalba apie skirtingoms religinėms kultūroms priklausančius istorikus, galinčius palyginti bei pažinti įvairias kultūras.

XX a. iššūkiai ir sprendimų siūlymai. Rusija

Abu aptariami autoriai savo didžiausius bei žinomiausius darbus parašė XX a. 2–3 dešimtmečiais – pasaulinio karo ir tarpukario laikotarpiais. Apmąstydami politines aktualijas, jie daug reikšmės teikė Rusijai kaip atskiram pasauliui, turinčiam didelių vidinių raidos galimybių ir ateityje galinčiam pakeisti istorinį Europos likimą. Būtent jų požiūrių į Rusijos kultūrą palyginimas yra perspektyvus nustatant pamatinius jų kultūrologinių koncepcijų orientyrus.

O. Spengleris savo darbuose nemažai vietos skyrė rusų kultūrai kaip fenomenui. Vokiečių mąstytojas jį traktavo kaip puikų *istorinės pseudomorfozės* pavyzdį:

> „Istorine pseudomorfoze aš vadinu atvejus, kai svetima senoji kultūra veikia kraštą taip smarkiai, kad jaunoji kultūra, kuriai šis kraštas yra gimtasis, negali įkvėpti pilna krūtine ir ne tik ne pasiekia grynųjų savų formų, bet net nepasiekia tobulos savižinos laipsnio. Visa tai, kas kyla iš šios ankstyvojo dvasingumo gelmių, pripildo tuščias svetimo gyvenimo formas; atsidavę senių darbams, jauni jausmai sukaulėja, tai kur jau jiems išsitiesti visu savojo kūrybingumo ūgiu?! Milžiniško masto pasiekia tik neapykanta iš toli atėjusiai kultūrai.“[196]

Anot O. Spenglerio, nuo 1480 m., kai rusai nusimetė mongolų-totorių jungą, iki XVIII a. rusiškoji kultūra vystėsi natūraliai, tačiau jau XVII a. prasidėjo vakarietiškųjų ir rusiškųjų grupuočių tarpusavio kova. Ji baigėsi 1703 m., kai buvo įkurtas Sankt-Pe-

[196] Шпенглер, О. *Закат Европы*, т. 2, р. 193.

terburgas ir jauna primityvi rusiška siela pateko į Vakarų kultūros įtaką (pseudomorfozė). Pasekmė – neįveikiama praraja, susidariusi šalies viduje tarp vakarietiško visuomenės elito ir rusų liaudies, savyje saugojusios tradicinę rusų kultūrą.

> „Tautai, kurios paskirtis buvusi dar kelias kartas gyventi anapus istorijos, buvo primesta dirbtinė ir netikra istorija. (...) Buvo įkurdinti vėlyvieji menai ir mokslai, švietimas, socialinė etika, pasaulinės sostinės materializmas, nors šiuo priešlaikiniu metu religija – vienintelė kalba, kurios pagalba žmogus gali pažinti save ir pasaulį; ir krašte su jo pradine valstietija, kaip pūliniai, įsiveisė svetimo stiliaus miestai. (...) Visa tai, kas atsirasdavo aplinkui, nuo to laiko tikrojo rusiškumo buvo priimama kaip nuodas ir melas. Tikra apokaliptinė neapykanta nukreipiama prieš Europą.“[197]

XIX–XX a. Rusiją vidaus santvarkos požiūriu O. Spengleris tapatina su Karolio Didžiojo frankų valstybe: nėra kitų visuomenės sluoksnių, tik ponai ir jų valstiečiai. Tai, savaime suprantama, supaprastintas požiūris, tačiau O. Spengleriui svarbu parodyti, kad Rusija yra pasiekusi tik pradinę raidos fazę, – tai jauna, į ateitį nukreipta kultūra, kurios plėtrą stabdo žlungančios Vakarų kultūros gniaužtai.

Vakarietiško rusų elito atstovu O. Spengleris laiko Levą Tolstojų, jam priešpastatydamas Fiodorą Dostojevskį kaip tikrojo rusų religingumo atstovą:

> „Jeigu norite suprasti abu didžiuosius paseudomorfozės gynėjus ir aukas, tai Dostojevskis buvo valstietis, o Tolstojus – žmogus iš

[197] Ten pat, p. 198.

pasaulinės sostinės visuomenės. Vienas savo viduje niekad negalėjo atitrūkti nuo žemės, o kitas, nepaisant visų savo atkaklių pastangų, taip šios žemės ir nesurado. *Tolstojus – tai praeities Rusia, o Dostojevskis – ateities.* Tolstojus susijęs su Vakarais visa savo esme. Jis – didysis Petro dvasios reiškėjas, nežiūrint į tai, jog jis ją neigia. Tai yra visuomet vakarietiškas neigimas. (...) Tai Tolstojaus verdanti neapykanta byloja prieš Europą, nuo kurios jis neįstengia išsilaisvinti. Jis neapkenčia jos savyje, jis neapkenčia savęs. Tai paverčia Tolstoją bolševizmo tėvu. (...) Dostojevskiui tokia neapykanta nežinoma. Su ta pačia aistringa meile jis priima į save ir visa tai, kas vakarietiška. „Pas mane dvi tėvynės, Rusija ir Europa." Jam visa tai, ir Petro dvasia, ir revoliucija, jau nerealu. Jis žvelgia į visa tai iš *savo* ateities. Tolstojus – tai didis protas, „apšviestas" ir „socialiai kryptingas". Visa tai, ką jis mato aplinkui, įgyja vėlyvą, dideliam miestui ir Vakarams būdingą problemos formą. Kas yra problema, Dostojevskiui apskritai nėra žinoma. Tuo tarpu Tolstojus – įvykis Europos civilizacijos viduje. Jis stovi per vidurį, tarp Petro Didžiojo ir bolševizmo. Visi jie apskritai nemato rusų žemės. (...)"[198]

Bolševikų revoliucija O. Spenglerio taip pat vertinama iš istorinės pseudomorfozės pozicijų:

„Pradžia ir pabaiga čia sueina į viena. Dostojevskis – tai šventasis, o Tolstojus – viso labo revoliucionierius. Iš jo vieno, tikrojo Petro paveldėtojo, ir kila bolševizmas, – ne Petro dvasios priešstata, bet paskutinioji jos pasekmė, kraštutinis metafizinio prado slopinimas socialiniu, todėl – tik nauja pseudomorfozės forma. (...) Nes

[198] Ten pat, p. 199–200.

bolševikai nėra liaudis, ir net ne jo dalis. Jie – žemutinis „visuomenės“ sluoksnis, svetimas, vakarietiškas, kaip ir ji pati, tačiau jos nepripažintas ir todėl kupinas žemos neapykantos. Visa tai – iš didelių miestų, iš civilizacijos – socialinis politinis momentas, pažanga, inteligentija, visa rusų literatūra, iš pradžių svajojusi apie laisves ir pagerinimus romantiškąja dvasia, o po to – politine ekonomine. Nes visi jos „skaitytojai“ priklauso visuomenei. Tikrasis rusas seka Dostojevskiu, nors jis jo ir neskaito, nes – *taip pat ir todėl, kad* – skaityti jis nemoka. Jis pats – Dostojevskio dalis. (...) Tai, kas suteikė šiai revoliucijai jos mastą, buvo ne inteligentijos neapykanta. Tai buvo tauta, kuri *be neapykantos*, tik siekdama išsigydyti, sunaikino Vakarų pasaulį jo paties padugnių rankomis, o po to nukreips jo pėdomis ir juos pačius, – tuo pat keliu; tauta, nežinanti miestų, besiilginti savosios gyvenimo formos, savojo tikėjimo ir savosios būsimos istorijos. Tolstojaus krikščionybė tebuvo nesusipratimas. Jis kalbėjo apie Kristų, o turėjo omenyje Marksą. Dostojevskio krikščionybė priklauso žmonijos ateičiai.“[199]

Atkreiptinas dėmesys į tai, kaip O. Spengleris suvokia istorinę rusų revoliucijos reikšmę, – jos priežastimi bei varomąja jėga laiko ne bolševikus, o pačią rusų tautą, siekiančią išsilaisvinti iš pasenusios, jai svetimos ir apskritai nepriimtinos Vakarų kultūros įtakos. Ši kultūra ilgą laiką neleido rusų kultūrai natūraliai vystytis, tačiau (čia reikšmingas Fiodoro Dostojevskio pavyzdys) ji vertinama kaip jauna, dvasinga ir turinti istorinę ateitį.

Prie rusiškojo pasaulio O. Spengleris sugrįžta *Sprendimų metuose* (1933). Čia jis savo gyvenamą laikmetį vertina kaip pereji-

[199] Ten pat.

mą nuo kultūros fazės prie civilizacijos ir traktuoja kaip iki tol neregėtą Vakarų pasaulio krizę. Kartu pabrėžia, kad jo vertinimai nėra pesimizmas:

„(...) Mes gyvename baisiu laiku. (...) Pasaulinis karas mums tebuvo griausmas iš debesies, pakibusio virš šio amžiaus kaip jo likimas. Pasaulio forma šiandien keičiasi dėl tos pačios priežasties, kaip ir anuomet, veikiama atsirandančios Romos imperijos, nepaisant „daugumos" norų bei pageidavimų, ir nepaisant aukų skaičiaus, neišvengiamų tokio sprendimo atveju. Bet kas tai supranta? Kas gali tai ištverti? Kas laiko laime čia sudalyvauti? Tai didis laikas, bet tuo menkesni žmonės. Jie daugiau negali ištverti tragedijos – nei scenoje, nei tikrovėje. (...) Dabar svarbus tik tas žmogus, kuris kažką sugeba. (...) Senoji barbarybė, amžinai paslėpta bei sukaustyta aukštosios kultūros formų, vėl atgimsta dabar, kai baigėsi kultūra ir prasidėjo civilizacija; tas sveikas karingas džiaugsmas savo stiprumu, paniekinantis literatūros išugdytą racionalistinio mąstymo amžių, tas nenutrūkstamas rasės instinktas, kuris nori gyventi kitaip nei veikiamas perskaitytos knygų masės ir literatūros idealų. Vakarų Europos tautoje jo esama dar pakankamai, lygiai kaip Amerikos prerijose, o juo labiau didžiojoje šiaurės Azijos lygumoje, kur auga pasaulio nugalėtojai.

Ar tai „pesimizmas?" Kas taip mano, tam reikalingas melas vardan išganymo ar priedanga iš idealų ir utopijų tam, kad atsispirti tikrovės akivaizdai ir jos nusikratyti. Galbūt taip pasielgs dauguma baltų žmonių; šiame amžiuje – tikrai, o kaip ateinančiais [amžiais]? Jų protėviai tautų kraustymosi ir kryžiaus žygių metu elgėsi kitaip. Jie tai paniekino kaip bailumą."[200]

[200] Шпенглер, О. *Годы решений*, Москва, 2006, p. 28–29.

Pažymėtina, kad *Sprendimų metuose* keičiasi požiūris į rusų pasaulį kaip uždarą – bent istorinio likimo prasme jis bandomas sujungti su Vakarų pasauliu suteikiant bendrą „baltųjų pasaulio“ pavadinimą. Reiškiama viltis, kad šio pasaulio pakraščiuose dar lieka tikėjimo ateitimi, ir šis tikėjimas, šios šviežios jėgos, prabylančios būtent šiuo permainų metu, leis išlikti ir „baltųjų pasauliui“. Taigi rusiškasis pasaulis čia suvokiamas kaip „baltųjų pasaulio“ tęsinys – tai nauja, palyginti su *Europos saulėlydyje* išsakyta nuostata, kur rusų kultūra suvokiama, pirma, tik kaip priešiška Vakarų pasauliui, antra, tik kaip autonomiška:

> „Atrodo, kad Vakarų Europa prarado savo lemiančią reikšmę, tačiau, išskyrus politiką, tai tik regimybė. Faustiškosios kultūros idėja išaugo čia. Čia ji turi savo šaknis, čia ji švęs paskutinę pergalę savo istorijoje arba greitai žus. Sprendimai, kad ir kur jie priimami, liečia Vakarus, jų sielą, ne jų pinigus ar laimę. Bet tuo tarpu valdžia pasistūmė į periferines sritis, į Aziją ir Ameriką. Ten [Azijoje] ji apima didžiausią Žemės rutulio sausumos paviršių, čia – Jungtinėse Valstijose ir angliškose dominijose – tai dviejų Panamos kanalu sujungtų vandenynų valdymas, turintis pasaulinės reikšmės. (...) Kas šiandien yra didžiojo stiliaus valstybė? Tai valstybinis ar į jį panašus darinys su pasaulinius politinius tikslus ir galbūt jų įgyvendinimui pakankamai jėgų turinčia vadovybe, nesvarbu, kokiomis priemonėmis ji naudojasi (...) Palyginus su jomis visos kitos valstybės ir tautos tėra „provincija“. Tai, visų pirma, „Maskva“ – paslaptinga ir europiniam mąstymui ir pasaulėjautai visiškai nenuspėjama, po 1812 metų Europai ta-

pusi lemiamu veiksniu (kai politiškai ji Europai dar priklausė), o pradedant 1917 metais – ir visam pasauliui. Istoriniu žvilgsniu bolševikų pergalė reiškia visai ką kita, nei socialinės politikos ar ekonominės teorijos žvilgsniu. Azija vėl užvaldė Rusiją, po to, kai Petro I-jo pagalba ją aneksavo „Europa". „Europos" sąvoka vėl dingsta iš politikų praktinio mąstymo ar turėtų dingti, jeigu mes turėtumėm didelio mąsto politikus. Bet ši „Azija" yra idėja, ir netgi ateities idėja. Greta jos rasė, kalba, tautiškumas, tikėjimas šiuolaikiniu jų pavidalu nevaidina visiškai jokio vaidmens. Visa tai smarkiai keisis. Tai, kas šiandien ten vyksta, neįmanoma apibūdinti vien žodžiais. Vyksta kažkas panašaus į naujos gyvybės rūšies kūrimąsi. (...)"[201]

Simboliška tai, kad, veikalą rašydamas 1933 m., naciams ką tik atėjus į valdžią ir net trumpam pelnęs jų palankumą, O. Spengleris pabrėžia puikią Sovietų Rusijos geografinę padėtį jos gynybos strategijos prasme, bet kokio jos puolimo iš Vakarų pusės beprasmiškumą. Palyginti su carine Rusija, kurios svarbiausi pramonės rajonai apėmė europinę dalį nuo Rygos iki Odesos, dabar (tai – pasaulinio karo pasekmė) visi strategiškai svarbūs objektai nusikėlė į rytus nuo Maskvos ir „tuo pačiu tampa beprasmė bet kokia puolimo iš vakarų pusės mintis. Jis paprasčiausiai atsispirtų į tuščią erdvę."[202]

Bolševikų valdymą O. Spengleris nelinkęs vadinti valstybe tradicine vakarietiška prasme. Šią valdymo formą jis laiko artimesne mongolų-totorių ordos tipui. Jis pabrėžia, kad marksis-

[201] Ten pat, p. 62–63.
[202] Ten pat, p. 64.

tinė ideologija čia nuo pat pradžių tebuvo šio despotinio režimo priedanga, po kuria naujasis Čingischanas bet kurią akimirką pasiruošęs pradėti naują žygį prieš Europą:

> „Ar apskritai verta rimtai priimti komunistinę programą, kaip idealą, vardan kurio buvo paaukoti, badauja ir elgetauja milijonai žmonių? (...) Aišku, kad faktiškai nedaug kas pasikeistų, jeigu vieną kartą komunistinis principas būtų atmestas strateginio netikslingumo sumetimais. Pasikeistų tik pavadinimai; ūkio šakos vadintųsi koncernais, komisijos – direktorių tarybomis, o patys komunistai – akcininkais.“[203]

1917 m. įvykiai radikaliai pakeitė L. Karsavino gyvenimą. Anksčiau politikai jis neskirdavo ypatingo dėmesio, tačiau jo pažiūrų ir gyvenimo permainos lėmė, kad politinės aktualijos tapo specialių akademinių jo interesų objektu.

Kaip žinia, XX a. 3-iajame dešimtmetyje L. Karsavinas, gyvendamas Berlyne, Paryžiuje ir kurį laiką Kaune, formaliai priklausė vadinamajam euraziečių sąjūdžiui, buvo vienas iš jo teoretikų, nors aktyviai šių idėjų nepropagavo. Visi euraziečiai daug dėmesio skyrė 1917 m. įvykiams. Tiek savo oficialiuose dokumentuose, tiek moksliniuose straipsniuose Rusiją jie traktavo kaip autonominį pasaulį, nepanašų nei į Europą, nei į Aziją; jų nuomone, Rusijos teritorijoje Rytų ir Vakarų kultūrų sintezė generavo kokybiškai naują kultūrinį darinį. Kokios yra originalaus euraziečių požiūrio į Rusijos istorinę raidą ištakos?

[203] Ten pat, p. 65. Čia O. Spengleris pranašiškai numatė komunistinės ideologijos dingimą ateities Rusijoje ir gana taikliai apibūdino vidaus santvarkos pokyčius, iš tikrųjų įvykusius ir tebevykstančius posovietinėje erdvėje, kuriuos anaiptol laikė paviršiniais, o ne esminiais Rusijos istorinio likimo prasme.

Įdomu tai, kad savo tezes jie kartais grindė garsiojo Dmitrijaus Mendelejevo nuostatomis – jis Rusiją laikė „viduriniąja karalyste", kuri anksčiau ar vėliau turės sutaikyti Rytus su Vakarais, Leonido Mečnikovo pažiūromis – jis pasiūlė hidropolitinį civilizacijų tipologizavimo principą, rėmėsi ir kitų XIX a. mąstytojų idėjomis.[204] Revoliuciją jie vertino kaip ilgalaikio socialinio konflikto kulminaciją ir rašė apie galimybę įveikti šį konfliktą ateityje.[205] Ir istorijos grindimas natūraliais dėsniais, ir siekimas įveikti dualistinį konfliktą juos leidžia laikyti savotiškais XIX a. pozityvistinių tradicijų tęsėjais – juk Auguste'as Comte'as ir jo vienminčiai siekė įveikti dualizmą globaliuoju mastu, numatė galimybę iškilti virš materializmo ir idealizmo. Euraziečių pažiūrose ši koncepcija persipynė su solovjovišku visakovienovės principu, nes socialinis dualizmas įveikiamas Rusijos geopolitinės vienybės dėka. Dauguma euraziečių buvo monarchistinių pažiūrų (L. Karsavinas monarchistams nepriskirtinas) ir ateityje svajojo apie buvusių Rusijos imperijos teritorijų sujungimą į bendrą kultūrinę religinę erdvę. Taigi euraziečių sąjūdis tarp rusų emigrantų gimė kaip opozicija tuometinei Lenino vyriausybei, Brastos sutartimi atsisakiusiai vakarinių Rusijos imperijos teritorijų ir sutikusiai pripažinti buvusios imperijos tautų nepriklausomybę, bei paskui vykusiam pilietiniam karui, politiškai ir teritoriškai suskaldžiusiam šalį. Tačiau po kelerių metų bolševikams paskelbus „naująją ekonominę politiką", susikūrus Sovietų Sąjungai, mirus Leninui ir revoliucijai pradėjus „valgyti savo

[204] Вилента, И. В. Идея самобытности России в исторической концепции евразийцев. *Вестник Московского университета*, серия 8, *История*, 1998, № 1, p. 27–28.
[205] Сувчинский, П. К преодолению революции. *Евразийский временник*, 1923, № 3, p. 30–51.

vaikus", artimiausius Lenino bendražygius, dalis euraziečių nutolo nuo savo pradinių nuostatų, nes juos laikinai apėmė iliuzija, neva jų svajonės apie Rusijos vienybę bent iš dalies pildosi. Tuo būtų galima paaiškinti euraziečių sąjūdžio vidaus nesutarimus ir jo irimą XX a. 3-iojo dešimtmečio antrojoje pusėje.[206]

1917 m. revoliucija netrukus tapo nuolatinių L. Karsavino apmąstymų tema (kaip ir kiti euraziečiai, jis šiems įvykiams teikė revoliucinės reikšmės).[207] Revoliuciją jis vertina iš socialinio dualizmo įveikimo pozicijų. Skirtingai nei daugelis amžininkų ir ypač vėlesniųjų istorikų marksistų, jis kalba ne apie dvi atskiras vasario ir spalio revoliucijas, bet apie vieną rusų revoliuciją, susidedančią iš kelių etapų.[208] Pastaruoju metu šis požiūris įsivyravo rusų istoriografijoje ir istorijos vadovėliuose, bet tuo metu jis buvo būdingas pirmiausia euraziečiams. Toliau jo darbuose nekeliamas klausimas apie revoliucijos priežastis daugeliui istorikų, tarp jų ir ano meto, ir šiuolaikiniams autoriams, įprasta prasme. L. Karsavinas ne kartą pabrėžė fenomenologinį masinių istorinių reiškinių pobūdį. Tačiau jis kalba apie tas sąlygas, kuriomis revoliucija tapo galima.

[206] 1931 m. euraziečių suvažiavime Klamare (Prancūzija), kuriame dalyvavo ir L. Karsavinas, buvo oficialiai paskelbta apie sąjūdžio likvidavimą, nors pavieniai rusų emigrantai ir toliau tęsė agitacinį darbą Vakarų Europoje ir SSRS teritorijoje, platindami atitinkamą literatūrą. Tuo 1949 m. buvo nepagrįstai apkaltintas ir L. Karsavinas.

[207] Карсавин, Л. *Философия истории*, Берлин, 1923, Москва, 1993; Смысл русской революции. *Евразийство (опыт систематического изложения)*, 1926, p. 45–51; Феноменология революции. *Евразийский временник*, 1927, кн. 5, p. 28–74; Армия и революция (по поводу книги генерала Ю. Н. Данилова «Россия в мировой войне», 1914–1915 г., Берлин, 1924). *Евразийская хроника*, 1927, № 9, p. 40–46; О смысле революции. *Евразия*, 1928 11 24, № 1, с. 1–2; К познанию революции. *Евразия*, 1929 02 02, № 11, p. 2–3; Europa ir Rusija. Eurazinės ideologijos apmatai. *Židinys*, 1929, nr. 3 (51), p. 241–250, nr. 4 (52), p. 330–340; Prie Rusų revoliucijos pažinimo. *Vairas*, 1929, nr. 1, p. 27–38; Valstybė ir demokratijos krizė. *Židinys*, 1934, nr. 5/6, p. 433–450.

[208] Pažymėtina, kad ir O. Spengleris kalba apie Rusų revoliuciją kaip apie vientisą reiškinį.

Jau viename pirmųjų revoliucijai skirtų tekstų – savo *Istorijos filosofijoje* L. Karsavinas atmeta primityvų 1917 m. įvykių traktavimą. Jo nuomone, nepakanka ir net absurdiška bolševikus laikyti tik fanatiškais Karlo Markso sekėjais, jėga ir apgaule užgrobusiais valdžią, per klaidą supainiojusiais kapitalistus su smulkiaisiais verslininkais ir inteligentais, kuriuos represuoja, įvedančiais diktatūrą, verčiančiais gyventojus badauti ir t. t.[209] Šį tradicinį požiūrį L. Karsavinas lygina su pačių bolševikų 1917 m. versija, pagal kurią bolševikai apskritai neketino Rusijoje įvesti komunistinės santvarkos, o planavo išsilaikyti valdžioje tik iki jų lauktos Europos komunistinės revoliucijos pradžios.[210] Šią versiją L. Karsavinas laiko nuoseklesne ir labiau atitinkančia XX a. istorijos mokslo reikalavimus nei revoliucijos priešininkų koncepcija, grąžinanti į tuos laikus, kai atskiri asmenys laikyti istorijos kūrėjais, ir nepaaiškinanti, kodėl, pavyzdžiui, anksčiau bolševikai nebijojo Kolčako ir Denikino, o dabar, t. y. 3-iajame dešimtmetyje, lyg „išsigando" ir pradėjo naują ekonominę politiką, kodėl rusų liaudis juos pakentė ir netgi apgynė nuo Kolčako, Denikino, Judeničiaus ir lenkų, nors bolševikų kariuomenė buvo ginkluota tikrai ne geriau nei baltųjų.[211]

Pats L. Karsavinas 1923 m. ir vėliau laikėsi nuomonės, kad objektyviai tomis aplinkybėmis bolševikai buvo geriausia ar net vienintelė išeitis. „Mes netvirtiname, kad bolševikai – ideali valdžia, netgi – kad jie apskritai yra gera valdžia. Bet mes darome prielaidą, kad jie – geriausia valdžia iš visų dabar gali-

[209] Карсавин, Л. *Философия истории*, Москва, 1993, p. 305.
[210] Ten pat, p. 306.
[211] Ten pat.

mų Rusijoje."[212] Ši iš pažiūros paradoksali išvada daroma todėl, kad L. Karsavinas rusų revoliuciją, jos antrąjį, bolševikinį, etapą atskiria nuo pačių bolševikų tiek įvykių eigos, tiek pasekmių prasme:

> „Bolševikai tik klijuodavo komunistines etiketes stichiškam, kalbėjusiam ir juose sąjūdžiui. Jie tik liaudžiai suprantama kalba ideologiškai pagrindė jo laukinę griaunančią valią."[213]

Čia L. Karsavinas įžvelgia analogiją su Dantono politika prancūzų revoliucijos metu, o bolševikų ekonominę politiką, kurią laikė nepatenkinama, palygina su paskutinių caro ministrų politika. Jis tą politiką daug kur laiko žiauria ir beprasmiška, tačiau objektyviai būtina. Rusų komunizmą L. Karsavinas atskiria nuo teorinio komunizmo. Tai, jo nuomone, tik du besikertantys laukai, be kita ko, gana autonomiški. Bolševizmas apima kai kuriuos komunizmo elementus (kurie tesudaro rusiškojo proceso paviršių), ir rusų imperializmo elementus, tačiau (čia L. Karsavinas kategoriškas) bolševizmui svetima rusų vienybės idėja, nes jos dar nėra.[214]

Jeigu ne bolševikai, tai kas gi buvo idėjinis revoliucijos įkvėpėjas? Atsakymą L. Karsavinas pateikia straipsnyje *Kariuomenė ir revoliucija* (1924), kur caro kariuomenei skiriamas ne tik vykdytojos, bet ir revoliucinės idėjos nešėjos vaidmuo:

> „Priešingai gana paplitusiam prietarui, – labai dažnai, jeigu ne dažniausiai, kariuomenė yra ryškiausias ir pastoviausias, nes or-

[212] Ten pat, p. 307.
[213] Ten pat, p. 30.
[214] Ten pat, p. 310.

ganizuotas liaudies idealų ir tradicijų nešėjas. (...) Tiesa, ne kariuomenė vysto ir grindžia tautos ideologiją: ji tik ją priima ir saugo. (...) Bet būtent todėl kariuomenė ir tradicionalesnė nei kitos sąjungos ir organizacijos; būtent todėl tautos idealai kariuomenėje gyvi dar tada, kai visuomenėje jie jau neegzistuoja. (...) Būtent dėl savo nukreiptumo į praeitį kariuomenė labiau žvelgia į realią tautos ateitį. (...)“[215]

Šita kariuomenės saugoma vertybė – didžiavalstybinė rusų idėja, dėl kurios karinė vadovybė ir darė klaidų, nes pervertino realias kariuomenės galimybes ir atvedė ją į pralaimėjimą. Tačiau jos saugota idėja nežuvo ir buvo įgyvendinta revoliucijos metu:

„(...) Rusų kariuomenė pirmąkart po biologinio Rusijos egzistavimo įkūnijo rusų didžiavalstybinę idėją ir (...) jos įkūnyta idėja tapo naujosios Rusijos pastato kertiniu akmeniu. Kariuomenė žuvo, bet ji žuvo dėl idėjos, kuri joje gimė ir pergyveno ir ją, ir revoliuciją. (...) Taip nelauktai naujoje Rusijoje susijungia revoliucijos paveldas su žuvusios rusų kariuomenės paveldu. (...) Naujoji Rusija ne raudona ir ne balta, o nauja.“[216]

Caro kariuomenės nesėkmių priežastys, anot L. Karsavino, nulėmė tai, kad gyvenimas ir karas pagal europietiškas taisykles ir siekiant europietiškų tikslų nebuvo jos paskirtis, ir padedant revoliucijai ji įvykdė savo misiją – pradėjo kurti naują eurazietišką pasaulį. Abi tarpusavyje priešiškos kariuomenės – ir raudonoji, ir baltoji – tarnavo iš esmės tai pačiai didžiavalstybinei idėjai. Panašiai L. Karsavinas vertina ir rusų proletarus – jie, kaip ir

[215] Карсавин, Л. *Армия и революция...* p. 42.
[216] Ten pat, p. 44.

kariuomenė, turėjo gyventi europietiškai, tik šiuo atveju vakarietiškus standartus jiems primetė jau ne caro administracija, o bolševikai:

> „Pati „pasaulinio proletariato“ sąvoka, kaip ir „komunistinio internacionalo“ – ne daugiau nei fikcija. Iš tikro egzistuoja nacionalinis proletariatas. Štai kodėl rusų proletarai negalėjo vystyti savo kultūros. Taip pat „naivu manyti, kad jis gali „valdyti“! Juk vis tiek valdo ne jis, o jį pakeitę kalbėtojai, jį patį stumiantys į duobę.“[217]

Ir rusų kariuomenė, ir rusų darbininkai laikinai žaidė pagal svetimas taisykles, tad įvykusi revoliucija buvo ne kas kita, kaip jų grįžimas į nuosavą pasaulį. Tačiau nei kariuomenės saugotos idėjos, nei badas, anot L. Karsavino, dar nebuvo tos priežastys, dėl kurių revoliucija tapo neišvengiama: istoriją jis supranta fenomenologiškai, apie masinius istorijos reiškinius siūlo spręsti remiantis daugelio individualių reiškinių bei įvykių apibendrinimais, nelaikyti tų masinių reiškinių baigiamąja ilgos priežasčių ir pasekmių grandinės dalimi. Apie tai jis kalba savo *Istorijos teorijoje*[218] ir kituose darbuose.

Savo vėlesniuosiuose, jau Lietuvoje parašytuose darbuose L. Karsavinas 1917 m. revoliuciją mėgina lyginti su giminingais Rusijos istorijos reiškiniais. Pavyzdžiui, straipsnyje *Prie Rusų revoliucijos pažinimo* 1917 m. įvykiai lyginami su XVII a. suirute, o ši irgi vadinama revoliucija, nes tada, L. Karsavino nuomone, kaip ir 1917 m., Rusijos valstybė laikinai suiro ir vėliau atgimė. Tuo, anot jo, revoliucijos iš esmės skiriasi nuo totalinio žlugimo

[217] Карсавин, Л. *Философия истории*. Ten pat, p. 157.
[218] Karsavinas, L. *Istorijos teorija*, Kaunas, 1929.

(kaip buvo Romos imperijos atveju).[219] Straipsnyje *Europa ir Rusija. Eurazinės ideologijos apmatai* rusų revoliucija traktuojama kaip baigiamasis Eurazijos susidarymo etapas. Pirmieji etapai buvo mongolų-totorių jungas, kurio dėka buvo intuityviai suvokta Eurazijos gyventojų vienybė (pozityvaus mongolų-totorių vaidmens akcentavimas – neabejotinas XIX a. slavofilų idėjų poveikis) ir Maskvos, kaip pravoslavų sostinės, iškilimas, dvasinis Eurazijos erdvės vienijimasis.[220] L. Karsavinas, tvirtindamas, kad įvairiose valstybėse įvykusios revoliucijos negali būti tarpusavyje lyginamos[221], priartėja prie O. Spenglerio tezės apie kultūrų savitumą. Todėl L. Karsavinas savo tyrimą apriboja viena (rusų kaip eurazietiškos) kultūra, tuo būdu lygindamas gimininguis, įvairiems istoriniams laikotarpiams priklausančius fenomenus.

Nors kultūrinių fenomenų lygmeniu, anot L. Karsavino, įvairių šalių revoliucijos negretintinos, vis dėlto jų mechanikos ir funkcijų požiūriu tokį palyginimą jis laiko įmanomu ir net metodologiškai tikslingu. Tai leidžia išskirti etapus, būdingus visoms revoliucijoms: 1) valdančiojo sluoksnio irimas, 2) naujo valdančiojo sluoksnio genezė ir formavimasis, 3) naujo valdančiojo sluoksnio stabilizavimas ir tolesnė raida.[222] Pagrindine valdančiojo sluoksnio žlugimo priežastimi L. Karsavinas laikė nacionalinio identiteto praradimą: valdantysis rusų elitas sueuropėjo, panašiai kaip senovės Romos sugraikėjo, Prancūzijos suanglėjo.[223] Antrasis etapas – naujo valdančiojo elito atsiradimas –

[219] Karsavinas, L. *Prie Rusų revoliucijos pažinimo.* Ten pat, p. 27.
[220] *Europa ir Rusija...*, p. 335–336.
[221] *Prie Rusų revoliucijos pažinimo.* Ten pat, p. 29.
[222] Ten pat, p. 31.
[223] Ten pat.

L. Karsavino apibūdinamas kaip anarchija, kurios metu anksčiau ar vėliau atsiranda stiprių, enegingų asmenybių, galinčių geriausiai išreikšti daugumos valią ir formuojančių nugalėtojų grupę.[224] Trečiajame etape vyksta tolesnė šio sluoksnio evoliucija; valdančioji partija neišvengiamai turi iš dalies atsisakyti savo ideologijos. Trečiąjį rusų revoliucijos etapą L. Karsavinas laiko logišku dviejų pirmųjų etapų tęsiniu. Jo nuomone, istorinė rusų revoliucijos reikšmė ta, kad ji įveikė didžiavalstybinę patvaldystę ir nacionalinį imperializmą, į jų vietą pastatydama daugiatautę federaciją ir eurazinę kultūrinę idėją, o atsiradusi nauja valdymo forma reikalauja ir naujos, nekomunistinės, ideologijos. Tam tikrą šių pažiūrų evoliuciją galima įžvelgti straipsnyje *Revoliucija ir demokratijos krizė* (1934). Autoriaus dėmesio centre – demokratijos fenomenas. Rusijos demokratijos pagrindas negali būti vienpartinė sistema, nes ši partija „suvienyti tautą mėgina prievarta, visiems brukdama savo ideologiją, kuri negali būti pripažinta neabejotina tiesa".[225] L. Karsavinas numatė neišvengiamą šios ideologijos žlugimą, kaip kadaise žlugo Cromwellio „šventųjų" ir jakobinų ideologijos. Sovietinę konstituciją jis laikė tuščia deklaracija. Dabar L. Karsavinas jau nesiūlo „simfoninės" sąjungos, kaip anksčiau, bet po ilgų svarstymų apsistoja ties Anglijos valstybinės santvarkos pavyzdžiu.

Aptartasis L. Karsavino požiūris į rusų kultūrą, revoliuciją, istorinį likimą gana artimas O. Spenglerio traktuotei. Kaip ir O. Spengleris savo vėlyvuosiuose tekstuose, L. Karsavinas, viena vertus, rusišką pasaulį traktuoja kaip autonominį, nuolat

[224] Ten pat, p. 33–35.
[225] Karsavinas, L. Valstybė ir demokratijos krizė, *Židinys*, 1934, nr. 5–6, p. 433–450.

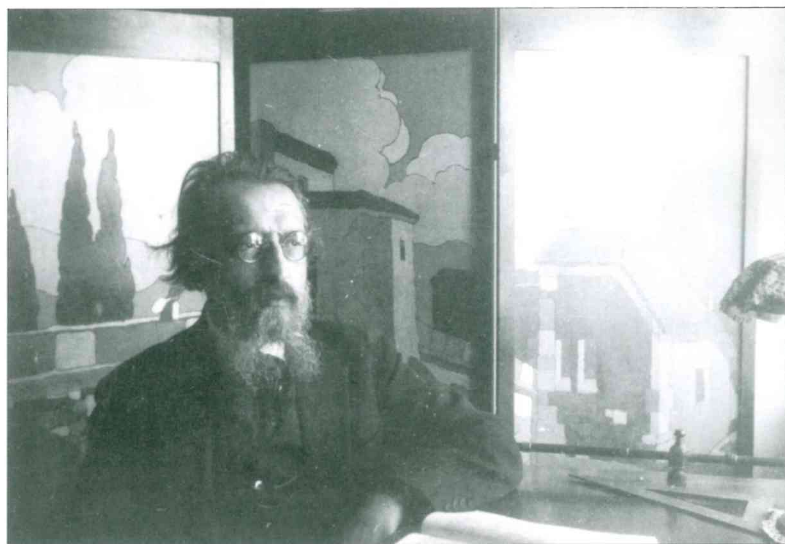
siekiantį savarankiškumo, antra vertus, kaip galimą istoriškai perspektyvų Europos pasaulio tęsinį.

O. Spengleris ir L. Karsavinas jau savo ankstyvuoju kūrybos laikotarpiu reiškėsi kaip istorijos mokslo novatoriai. Jų netenkino tradicinio „rankiškojo“ istorizmo nuostata, anuometinių istorijos mokslo autoritetų Ch. Langlouis, Ch. Seignoboso, E. Bernheimo propaguota „genetinės istorijos“ paradigma. Tačiau jų siūlyti reformavimo keliai skyrėsi: O. Spengleris siūlė apskritai atsisakyti bendros pasaulio istorijos vizijos – ją pakeisti lyginamąja civilizacinių modelių analize, tuo tarpu L. Karsavinas neatsisako bendros pasaulinės istorijos, nors, kaip ir O. Spengleris, siūlo fenomenologiškai vertinti istorijos reiškinius, kai svarbus ne tik galutinis istorijos tikslas, bet kiekviena jos akimirka. O. Spengleris – visuotinai pripažintas istorinio intuityvizmo pradininkas, tuo tarpu L. Karsavinas pagrįstai laikomas vienu antropologinės istorijos krypties pirmeivių.

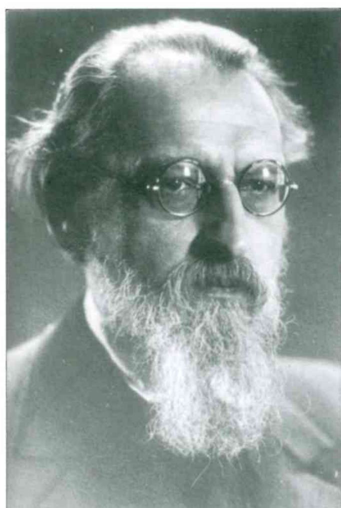
Abu aptariami autoriai savo darbuose pateikė originalias kultūros sampratas. Skirtingos pradinės nuostatos pasaulinės istorijos atžvilgiu lėmė ir jų kultūros sampratų skirtumus. Tiesa, L. Karsavinui, kaip ir vokiečių mąstytojui, priimtinas kultūros raidos skirstymas fazėmis, civilizaciją laikant vėlyvąja, kultūros senėjimo faze. Tačiau kultūros, anot L. Karsavino, nėra visiškai uždaros. Abstraktų visakovienovės idealą jis iškelia virš pasaulio kultūrų. Tuo būdu istorija išsaugo vientisumą.

Ir O. Spenglerio, ir L. Karsavino optimizmas civilizuotos žmonijos ateities raidos atžvilgiu didele dalimi susijęs su istoriniu Rusijos likimu. Kartu nebetenka prasmės ir paplitęs O. Spenglerio kultūrologinės koncepcijos vertinimas kaip pesimis-

tinės. Drįstume teigti, jog abiejų mums rūpimų autorių darbuose randami rusų revoliucijos vertinimai konceptualiuoju lygmeniu sutampa ir vienas kitą papildo. Nors jie ir neigiamai vertino bolševikų veiksmus, tačiau abu buvo linkę jų egzistavimą laikyti Rusijoje susiklosčiusiomis aplinkybėmis neišvengiama realybe. Revoliuciją O. Spengleris ir L. Karsavinas siūlo vertinti kaip fenomeną. „Bolševikų revoliuciją" jie atskiria nuo pačių bolševikų, kurių nelaiko revoliucijos įkvėpėjais. Šį vaidmenį jie teikia pačiai rusų kultūrai. Revoliucijos idėją, kaip ir pačią revoliciją, O. Spengleris ir L. Karsavinas supranta kaip Rusijos atsisakymą gyventi pagal jai svetimas europietiškas taisykles ir jos sugrįžimą į nuosavą eurazietišką pasaulį.

L. Karsavinas Kaune, 1935 m. VUB RS F.151-304, L.46

L. Karsavinas Kaune 1928–29m.
VUB RS F.151-305

L. Karsavinas, V. Sezemanas, *2-je eilėje* Š. Šalkauskis. Kaunas, 1928–29 m.
VUB RS F.151-306

PRAEITIS

I tomas

LEIDŽIA: LIETUVOS ISTORIJOS DRAUGIJA
REDAGUOJA: AUGUSTINAS JANULAITIS

KAUNAS, 1930

ACTA ET COMMENTATIONES ORDINIS HISTORICORUM V. M. UNIVERSITATIS

SENOVĖ

ISTORIJOS SKYRIAUS DARBAI
RED. PROF. L. KARSAVINAS

I

HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS 1935

MŪSŲ SENOVĖ

I TOMAS
(Nr. 1—5)

REDAGAVO KUN. JUOZAS TUMAS

1921 – 1922 METŲ

TURINYS

MŪSŲ SENOVĖ

LIETUVIŲ TAUTINIO ATGIMIMO LAIKO
TARPO MEDŽIAGAI SKELBTI LEIDINYS

ĮSTEIGĖ 1921 M. KUN. JUOZAS TUMAS
REDAGUOJA VACLOVAS BIRŽIŠKA

V. D. UNIVERSITETO BIBLIOTEKOS LEIDINYS
KAUNAS 1937 M.

VDU istorikų leidiniai

VDU Humanitarinių mokslų fakulteto personalas. Kaunas, 1932.
Iš kairės į dešinę, pirmoje eilėje: L. Bobianskienė, L. Karsavinas, S. Čiurlionienė, H. Engertas, E. Volteris, V. Krėvė-Mickevičius, J. Tumas-Vaižgantas, M. Biržiška, A. Janulaitis, P. Augustaitis; *antroje eilėje:* G. Študerus, D. Michelis, V. Mykolaitis-Putinas, M. Banevičius, Iz. Tamošaitis, F. Brenderis, Ig. Jonynas, O. Pakštienė, J. A. Herbačiauskas, 10. P. Skardžius; *trečioje eilėje:* B. Sruoga, P. Galaunė, J. Vabalas-Gudaitis, M. Arcimavičienė, V. Lazersonas, V. Dubas, J. Štrauchas, V. Sezemanas, N. Šapira, K. Kepalas. MAB RS F.267-2868

1928. III. 29
Žemaičių gatvė 4A.

Глубокоуважаемый прелатъ и профессоръ,

Разрѣшите прежде всего искренно поблагодарить Васъ за Ваше письмо. Послѣ нашей встрѣчи у Комиссіи Тумаса я до сихъ поръ все собирался посѣтить Васъ, но, признаться, не былъ увѣренъ въ желательности для Васъ моего визита. Лично я былъ расположенъ къ Вамъ и по тѣмъ слухамъ, которые до меня о Васъ доходили, и по той горячности, съ которою Вы отнеслись къ моей кандидатурѣ въ Ун-тъ. Повѣрьте, что я очень хорошо понимаю Ваши побужденія, и какъ католика и какъ литовца, и умѣю цѣнить въ Вашихъ выступленіяхъ прямоту и болѣе, чѣмъ понятное, раздраженіе на нѣкоторыя развязныя мои выступленія. Вышло, что я пособирался посѣтить Васъ до моего отъѣзда на 2 недѣли въ Парижъ и до полученія ~~моего~~ письма отъ Васъ. Оно меня, говорю откровенно, чрезвычайно [illegible], что Вы въ немъ своимъ отъ [illegible] слишкомъ [illegible], сознаюсь, формулировки и подоплеки на службу Бога, равно дорогого и Вамъ и мнѣ. Не имѣя уже времени (я уѣзжаю сегодня) увидѣть Васъ до моего отъѣзда, почту для себя пріятнѣйшею обязанностью явиться къ Вамъ тотчасъ же по моемъ возвращеніи изъ Парижа, т.е. въ 20-хъ числахъ апрѣля. Поэтому позвольте только вкратцѣ отвѣтить на Ваше письмо.

На Ваше общее отношеніе къ моимъ работамъ раньше всего хочу я отвѣтить сознаніемъ о допущенныхъ мною въ нихъ упущеніяхъ, неизбѣжно оскорбляющихъ религіозное чувство католика. Объясните это не чѣмъ [illegible] моего нелѣпаго темперамента и внѣшнихъ условій; и будьте увѣрены, что мое отношеніе къ католичеству исключаетъ всякое желаніе оскорблять и задѣвать чувства католика. Не отрицаю, что при

L. Karsavino 1928 03 29 laiškas A. Jakštui-Dambrauskui, VUB RS F.1-506

первомъ же удобномъ случаѣ заявить объ этомъ въ печати. Мое тоже личное заявленіе, что наше православное міро-воззрѣніе для насъ, православныхъ, въ себѣ самомъ содержитъ опровергающія доводы того, что со стороны кажется, грубо говоря, нелѣпостью. Равнымъ образомъ, думаю, и католическое міросозерцаніе для католика должно формулировать и внутренняго свободу въ вопросахъ вѣры. Но, если католикъ, оставаясь католикомъ, старается понять православіе, для него оказывается „вреднымъ" духъ свободы и „патріархальный уклонъ". Съ другой стороны, если я, православный, вживаюсь въ католичество, я невольно воспринимаю не такъ, какъ католикъ. Для католика суть въ католичествѣ свобода; для меня ея нѣтъ; и это не значитъ, что я иначе католичества, а значитъ, что здѣсь два разныхъ религіозныхъ міра, одинаково цѣнныхъ и нужныхъ въ исторіи христіанства, но другъ на друга не сводимыхъ. Надо съ любовью искать понять другъ друга, а здѣсь Вы, уважаемый профессоръ, дали мнѣ урокъ истинно христіанской терпимости, который я благодарно и растроганно принимаю.

Наша внѣшняя оцѣнка моей работы очень меня поддерживаетъ и одобряетъ. Къ сожалѣнію, у меня больше написано, чѣмъ я могу напечатать. Такъ въ рукописи лежатъ и вторая часть моихъ „О началахъ" и „Ученіе о личности". Не могу, удерживая не хочу настаивать и подробно разъяснять то, что представляетъ мнѣ изложеніемъ православнаго ученія. Думаю, что, если нужно это, то удается; а если не удается, то и не нужно. Среди православныхъ богослововъ я могъ бы назвать нѣкоторыхъ, которые, почти соглашаясь, въ общемъ со мною согласны. Кажется, что къ такимъ могу причислить митрополита Антонія, архіеп. Өеофана Полтавскаго, А.В. Карташева. Рядъ другихъ, какъ о. Сергій Булгаковъ склонны видѣть въ моихъ утвержденіяхъ еретическіе уклоны (особ. въ ученіи о Богочеловѣчествѣ (смерти)). Но здѣсь — трудность нашего православнаго гнозиса. — У насъ нѣтъ авторитета, и нѣтъ авторитетной инстанціи, которая бы, какъ въ католической церкви, могла опредѣлять правовѣрность индивидуальныхъ построеній. Такимъ авторитетомъ не является и Парижскій Богословскій Институтъ. Кромѣ о. Сергія Булгакова и Карташева (а Булгаковъ фактически стоитъ во главѣ Академіи) тамъ же митроп. Антоній и архіеп. Өеофанъ

словесно и теорией обличают в ереси. Это отношение непредсказуемо и мучительно для католика. Оно губительно для православных. Я люблю православную Церковь, почитаю ее; но знаю, что все и мои индивидуальные личные мненія и заблужденія. Конечно, я готов отказаться от всего, что не согласно с ученіем Церкви, и покорно жду, что в чем-то ошибаюсь и заблуждаюсь. Но в чем? И кто мне это укажет? Непогрешимого живущего у нас нет, ибо и іерархи и даже соборы могут ошибаться; а Вселенский собор определяется, по нашей точке зренія, всем народом церковным. Разумеется, имеет вес голос іерархии, тем более голос собора, однако ему не присуще абсолютное значение. Следовательно, приходится смиряться и смотреть свое собственное индивидуальное богомыслие, пока всего Церковь скажет, что это нужно, и возьмет, когда это в порядке Божьего домостроительства понадобится.

Отсюда Вы можете видеть, какие трудности и терния некоторые из указываемых Вами путей. Вот почему я не склонен обращаться к Духовн. Академии в Париже. Но, разумеется, я вполне разделяю Ваше мнение о необходимости изучать и обсуждать высказанное в моих работах, хотя и не в порядке [illegible], и по мере возможности получить, если и не одобрение, то мнение лиц из православных богословов. Конечно, в этом деле первую возможность, чтобы изложить свои взгляды и их обсудить при многократных лекциях. Но я надеюсь, что этим окончательным работам поможет время и их исправления богословы. И раз уже Вы ознакомились столь внимательно с моими работами, я уверен, что Вы не откажете мне в беседе с Вами и в строгой критике моих взглядов. Ведь я сам пришел к осознанию Православия благодаря моим работам над историей средневекового католичества и средневекового католического богословия. И до сих пор, обращаясь с молитвою ко святым Православной Церкви, я молюсь и св. Франциску Ассизскому и его ученице бл. Анджеле из Фолиньо. Работа по переводу ея „Откровений" на русский язык более всего ввела меня в мір религіозной жизни и христіанской мистики.

Съ искреннимъ уваженіемъ и преданностью

Л. Карсавин

PRIEDAI*

PRIEDAS NR. 1

V. Krėvės-Mickevičiaus laiškai L. Karsavinui

Ковно 1927.XI.21

Многоуважаемый профессор.

Имея в виду, что Вы в письме к проф. Сеземану выразили согласие вступить в нашу коллегию, Гуманитарный факультет Литовского университета выбрал Вас ординарным профессором по кафедре всеобщей истории, официальное приглашение на литовском языке при сем прилагаю. Так как Вы, многоуважаемый профессор, не являетесь гражданином Литвы, мы можем Вас пригласить только заключив с Вами договор, текст которого тоже при настоящем письме вместе с переводом прилагаю. Было бы желательно, чтобы Вы подписали прилагаемый при сем договор как можно скорее и отослали бы мне. Я постараюсь получить поскорее его утверждение со стороны Министра Народного Просвещения. Тогда мы сможем Вам выслать на дорогу 120 долларов. Желательно было бы, чтобы Вы приехали к нам к началу следующего семестра (он начинается 10 января 1928 года). Если бы Вам оказался неприемлемым какой-нибудь

* Kalba netaisyta – red. past.

параграф и Вы не смогли его подписать, очень просил бы Вас сообщить мне желательные Вам предложения. Первое приложение к параграфу 6 внесено только по соображениям, которые Вы выразили в письме к проф. Сеземану. Факультет не желает Вас связывать, если Вам у нас не понравится.

Жду Вашего благосклонного ответа.

Остаюсь в глубоком уважении к Вам
В.Креве-Мицкевич

Проф. Карсавину

Настоящим имею честь известить Вас, что гуманитарный факультет Литовского университета в своем заседании 15 ноября сего года избрал Вас ординарным профессором по кафедре Всеобщей истории. Если Вы найдете возможным принять избрание, просим известить об этом факультет.

В.Креве-Мицкевич
Декан Гуманитарного факультета
1927 декабря 9.

Многоуважаемый профессор

Договор подтверждаем. Сделано распоряжение о высылке Вам 120 долларов для переезда Вашего в Ковну. Ждем Вашего приезда. Желательно было бы, чтобы Вы приехали к

началу следующего семестра, который официально начинаестя 10 января, фактически же между 10 и 20 января.

Ваши курсы нам приемлемы. Что касается средних веков, то таковой уже читается с осеннего семестра проф. И.Ичасом. Два параллельных курса нам было бы неудобно. Хорошо было бы, если бы Вы объявили какой-нибудь специальный курс из области средних веков.

Что касается дальнейших семестров, то уже Вам придется говорить об этом с Вашими коллегами по предмету.

С глубоким почтением

В.Креве-Мицкевичус (Мицкевич)

При сем прилагается удостоверение, которое Вы сможете представить в Литовское представительство в Париж на предмет получения визы для въезда в Литву.

(LNB RS, f. 56-9)

[Vertimas]

Kaunas, 1927.XI.21

Didžiai gerbiamas profesoriau

Turint omeny, jog Jūs laiške prof. Sezemanui išreiškėte sutikimą įstoti į mūsų kolegiją, Lietuvos universiteto Humanitarinis fakultetas išrinko Jus visuotinės istorijos katedros ordinariniu profesoriumi, oficialusis kvietimas lietuvių kalba pridedamas. Kadangi Jūs, didžiai gerbiamas profesoriau, nesate Lietuvos pilietis, mes galime Jus pakviesti tik sudarę su Jumis sutartį, kurios tekstą taip pat pridedu kartu su sutartimi prie šio laiško. Būtų pageidautina, kad Jūs pasirašytumėte čia pridedamą sutartį ir išsiųstumėte ją man kaip įmanoma greičiau. Aš pasistengsiu kuo greičiau gauti jo patvirtinimą iš Švietimo ministro pusės. Tuomet mes galėsime išsiųsti Jums kelionei 120 dolerių. Būtų pageidautina, kad Jūs atvyktumėte į ateinančio semestro pradžią (jis prasideda 1928 metų sausio 10 d.). Jeigu Jums būtų nepriimtinas kuris nors paragrafas ir Jūs negalėsite jo pasirašyti, labai Jus prašyčiau pranešti man Jūsų pageidavimus. Pirmasis 6-jo paragrafo priedas įneštas, tik atsižvelgiant į Jūsų samprotavimus, išreikštus laiške Sezemanui. Fakultetas nenori Jūsų įpareigoti, jeigu Jums pas mus nepatiktų.

Laukiu Jūsų palankaus atsakymo.

Didžiai Jus gerbiantis V. Krėvė-Mickevičius.

Prof. Karsavinui

Šiuo turiu garbės Jums pranešti, jog humanitarinis fakultetas savo posėdyje šių metų lapkričio 15 išrinko Jus Visuotinės istorijos katedros ordinariniu profesoriumi. Jeigu Jūs rasite galimu išrinkimą priimti, prašome fakultetui apie tai pranešti.

V.Krėvė-Mickevičius

Humanitarinio fakulteto dekanas

1927 gruodžio 9 d.

Didžiai gerbiamas profesoriau

Sutartį patvirtiname. Duotas nurodymas išsiųsti Jums 120 dolerių Jūsų pervažiavimui į Kauną. Laukiame Jus atvykstant. Būtų pageidautina, kad Jūs atvyktumėte į ateinančio semestro pradžią, kuris oficialiai prasideda 10 sausio, o faktiškai tarp 10 ir 20 sausio.

Jūsų kursai mums priimtini. Kas dėl vidurinių amžių kurso, tai jis jau skaitomas nuo rudens semestro prof. J. Yčo. Du lygiagretūs kursai mums būtų nepatogu. Būtų gerai, jeigu Jūs paskelbtumėte kokį nors specialųjį kursą iš viduramžių srities.

Kai dėl kitų semestrų, tai Jums jau teks kalbėti su Jūsų dalyko kolegomis.

Su gilia pagarba

V. Krėvė-Mickevičius (Mickevič)

Prie šio pridedamas pažymėjimas, kurį Jūs galėsite pateikti Lietuvos atstovybėje Paryžiuje, kad gautumėte leidimą įvažiuoti į Lietuvą.

PRIEDAS NR. 2

Meškinas. Naujas profesorius.
Akademinis gyvenimas.

Šiomis dienomis humanitarinių mokslų fakulteto taryba nutarusi pakviesti visuot. istorijos naujųjų amžių katedrai užimti naują profesorių dr. L. Karsaviną, su kuriuo yra sudaroma sutartis, jog jis per penkeris metus galėsiąs skaityti rusų kalba, o jei šeštuosius metus dar jis nebūsiąs pramokęs pakankamai lietuvių kalbos, ir dėl to pasitrauksiąs, tai jam dar būsią išmokėta alga už visą pusmetį.

Mūsų gimnazijose dabar rusų kalbos nemokama ir jas išėję abiturientai jau nemoka ne tik suprasti, bet ir paskaityti rusiškai. Ir šiems studentams yra kviečiamas profesorius, kuris savo kursą dėstys rusų kalba. Kitaip dar atrodo, jei profesoriai savo kursą dėsto vokiškai, prancūziškai, nes tų kalbų mūsų gimnazijose ir mokyklose bent mokoma. Dabar studentai gaus mokytis rusų kalbą ir kokius metus turės sugaišti, kad galėtų prof. Karsavino skaitomą kursą suprasti. Girdėti, kad nedaug ir tepaisyta, ar nesirastų lietuvio kandidato. Lietuviai įprasta čia nustumti į užpakalį.

(*Lietuva,* 1927, Nr. 274 (2657), gruodžio 3 d.)

PRIEDAS NR. 3

Nemiškinas.
Ar tik ne perdėtas jautrumas

„Lietuva“ į šeštadienio numerį įdėjo kažkokio Meškino trumpą pranešimą apie prof. Karsaviną, kurį Humanitarinių Mokslų Fakultetas pakvietęs naujųjų laikų istorijos katedrai.

Padavęs tą žinią, Meškinas kremtasi dėl dviejų dalykų. Viena, kad prof. Karsavinas net per penkerius metus skaitysiąs rusiškai, o jei per tą laiką neišmoksiąs ir dėl to pasitrauksiąs, tai jam būsianti išmokėta alga už visą pusmetį. Antra. Mūsų gimnazijose rusų kalba nesanti dėstoma, o naujai pakviestasis profesorius skaitysiąs rusiškai. Šiai kalbai išmokti reikėsią studentams sugaišti kokie metai.

Savo graudų verksmą Meškinas baigia šiaip: „girdėti, kad nedaug ir tepaisyta, ar nesirastų lietuvio kandidato. Lietuviai įprasta čia nustumti į užpakalį“.

Meškinas dedasi dideliu lietuviu patriotu. Labai gražu. Bet kodėl jis viešai nepareiškė savo pasipiktinimo, kada, mūsų menininkams geriems dekoratoriams esant, Teatro direkcija kvietės svetimą mums latvį Libertą „Aidai“ dekoracijas padaryti? Libertą sveikino p. Paleckis teatro scenoje tuo metu, kada Rygoje vos tik buvo pasibaigęs lietuvių „emigrantų“ kongresas. Dalykas

skandalingas. Meškinas tylėjo, o „Lietuva“, dabar jo pranešimą padėjusi, tada Libertui p. Bičiūno lūpomis ditirambus giedojo, jo atvaizdus į „Iliustruotąją Lietuvą“ (N46) dėjo.

Gana keistas „Lietuvos“ redaktorių „akylumas“ ir „nuosakumas“. O dėl Meškino štai ką trumpai pastebėsiu. Yra žmonių, kurie įsivaizduoja esą kunigaikščiai, tik kodėl negalėtų Meškinas įsivaizduoti esąs didžiausiu Lietuvoje patriotu? Tik, manau nereikėtų pamiršti, kad Humanitarinių Mokslų Fakultete yra nė kiek ne mažesnių lietuvių patriotų, negu jis. Manau, kad H.M.Fakultetas pasirašė su prof. Karsavinu tokią pat sutartį, kokią anksčiau buvo pasirašę su kitais nelietuviais profesoriais. H.M.Fakultetas, manau, numatė ne lietuviškos kalbos keblumus, bet turėjo ryžtis kviesti prof. Karsaviną dėl dviejų motyvų. Viena – kad jis yra šiandien įžymiausias rusų istorikas, o antra, kad, turbūt, H.M.Fakultetas, ir daug apie lietuvius paisydamas ir visai nenorėdamas jų į užpakalį nustumti, kaip visai neteisingai ir užgauliai rašo Meškinas, lietuvio nerado.

Kiek man tenka girdėti, H.M.Fakultetas, norėdamas pakelti savo mokslo personalo mokslingumą, į savo regulaminą jau pernai įtraukęs punktą, kurs nusakąs moksliškas kvalifikacijas tų, kurie norėtų būti kandidatais į privatdocentus. Prieš paties H.M.Fakulteto pirmąjį reguliaminą nenorėdamas eiti ir savųjų tarpe neradęs regulamino reikalavimams atatinkamo asmens, jis buvo priverstas kviesti savo raštais pagarsėjusį nelietuvį profesorių.

Kai dėl mūsų istorikų, apie kurių nepalankumą prof. Karsavinui skelbia vakarykštė „Lietuva“, tai yra gryniausia netiesa. Doc. Jonynas atėjo į fak. posėdį tada, kai prof. Karsavinas jau

buvo išrinktas, o prof. Yčas fakulteto posėdy viešai pareiškė: atpuolus prof. Viperio kandidatūrai, vienintelis kandidatas belieka prof. Karsavinas.

Suglaudus visą, tenka konstatuoti, kad oficiozas „Lietuva“, net netiesą skelbdamas, kažkodėl pradėjo nešvarią akciją prieš prof. Karsaviną.

Lietuvis, 1927 gruodžio 7 d.

PRIEDAS NR. 4

Kas yra Prof. L.P.Karsavinas?

Lietuvos Universiteto Humanitarinių mokslų Fakultetas, kaip praneša laikraščiai, yra pakvietęs visuotinos istorijos profesorium p. L. P. Karsaviną.

Kadangi mūsų universitetui labai nevyksta surasti užsieniuose tinkami kandidatai į profesorius, kaip tai užtektinai yra parodę neužmirštos dar istorijos su „profesoriais" Vagneriu, Smit-Sibinga, Balogu, tatai aš ir laikau savo pareiga supažindinti arčiau mūsų visuomenę ir su naujai kviečiamuoju prof. Karsavinu.

Kas gi jis yra per žmogus? Ir koks jis yra mokslininkas?

Tautybės atžvilgiu jis yra rusas, tikybos – kraštutinis pravoslavas, politikos nusistatymu – eurazietis. Iš profesijos jis yra teologas, jo specialybė – patrologija. Tą dalyką jis ir dėstė ligšiol Paryžiaus pravoslaviškoj dvasiškoj akademijoj.

Jo svarbiausias veikalas yra *„Bažnyčios Šventieji Tėvai ir mokytojai. Iškėlimas aikštėn pravoslavijos jų veikaluose"*. Vadinasi, net ir pačioj patrologijoj jam rūpi ne grynas mokslas, tik *pravoslavijos aikštėn* iškėlimas (raskrytje pravoslavija).

Dėliai to, nors jo veikalas ir apima pirmuosius aštuonerius krikščionybės amžius, tačiau jis nei žodeliu nemini tokio žymaus Bažnyčios Tėvo, kokiu yra buvęs šv. Augustinas. Matyt, jame

p. Karsavinas dar nėra radęs jokios „pravoslavijos“, kuri viena jam tik ir terūpi.

Be to, Kaunan kviečiamojo profesoriaus įsitikinimai dar labiau aiškėja iš jo įvado į žinomojo štabrotmistro-teologo A. S. Chomiakovo veikalo „apie Bažnyčią“ (A. S. Chomiakov, O cerkvi s primečianijami, predislovijem i pod redakcijej *L. P. Karsavina*. Evrazijskoje Knigoizdatel'stvo Berlin, 1926). Čia 9-me psl. p. Karsavinas taip rašo:

„Pažvelkite į *eretiškos* Romos katalikų Bažnyčios dogmatiką. Ši dogmatika atitrauktomis formulomis tiek stengias apibrėžti visą gyvenimą, kad katalikui neatrodo keista, jog taip trumpam dogmos vadovėly (Tanquerey Brevior Synopsis theologiae dogmaticae) kalbama net apie stalų sukimąsi...“ Ir toliau: „O, kaip palengvėtų „bažnyčių susijungimas“, jei nebūtų buvę paskelbtos naujos „dogmos“, o ypač Fillogue... Katalikų dogmatai yra tiek *žalingi* (gubitel'ny) jau tuo, kad jie yra dalinės (pomiestnoj) nuo visuotinumo vienybės *atskilusios* Bažnyčios nuomonės“ (pabraukimai mūsų).

Tuo būdu p. Karsavino įsitikinimu, katalikų Bažnyčia yra ne tik *atskalūniška,* bet ir *eretiška!* O kadangi ji *visuotinoj istorijoj* užima žymią vietą, tatai, įsileidus p. Karsaviną mūsų Universitetan, lietuviai katalikai studentai gautų iš šio naujo profesoriaus klausytis visokių naujų savo Bažnyčios įžeidimų, o mūsų vyriausybė tuos p. Karsavino šmeižimus turės apmokėti savo lėšomis. Kažin, ar neperdaug čia būtų to gero?

Dabar pažiūrėkim, koks yra istorikas p. Karsavinas? Iš jo istoriškų veikalų man težinomas tik vienas: jo monografija apie Giordano Bruno. Bet apie šį „didvyrį“ yra nemažai rašęs ir

mūsų d-ras J. Šliupas. Mes tiesiog nesuprantam, dėl ko siūliusieji p. Karsavino kandidatūrą visai užmiršo mūsų garbų aušrininką. Objektyvumo atžvilgiu jis visai galėtų prilygti p. Karsavinui, nes katras iš jų dviejų kraštutinesnis, sunku pasakyti. Jei neklystu, p. Karsavinas yra dar parašęs „Istorijos filosofiją", bet tai jo kvalifikacijų kaipo istoriko nepakelia, nes istorijos filosofija priklauso *filosofijai*, o ne *istorijai*.

Be to, d-ras J. Šliupas nėra teologas, nei pravoslavas, nei eurazietis, nei patrologas, taigi greičiau galėtų sukoncentruoti savo dėmesį ant vienos visuotinos istorijos, negu p. Karsavinas, kuriam visi tie dalykai rūpi.

Taigi, jei dar nevėlu, tai p. Karsavino pakvietimas reiktų atšaukti. Su savo vienpusiška patrologija, su savo kraštutine pravoslavija, su savo katalikų Bažnyčios negerbimu, jis yra savo vietoj Paryžiaus pravoslaviškoj dvasiškoj akademijoj. Ten jis gali laisvai kelti į padanges savo mylimąją pravoslaviją, gali kiek tinkamas neigti „naujus katalikų dogmatus". Nieks jam to nepalaikys už bloga. Bet Kaune, katalikiškosios studentijos apsuptas, jis nuo pirmos dienos būtų mums svetimas, nenaudingas ir negeistinas. Jei jis yra doras žmogus, tai turėtų ir pats tai suprasti ir į gautąjį pakvietimą Kaunan pažiūrėti, kaipo į tikrą *qui pro quo* bei keistą nesusipratimą.

A. Jakštas

(*Rytas*, 1927, Nr. 281 (1166), gruodžio 13 d.)

PRIEDAS NR. 5

Prof. Vladimiras Šilkarskis
Kas yra prof. Leonas Karsavinas?
Atviras laiškas prof. pral. Jakštui-Dambrauskui.

Aukštai gerbiamas pralote profesoriau!

„Ryto“ laikraštyje iš 1927 m. gruodžio 13 d. pasirodė Tamstos straipsnis prieš naująjį mūsų fakulteto profesorių L.P.Karsaviną. Jeigu straipsnis būtų pasirašytas pirmojo pasitaikiusio rašytojėlio, tai nevertėtų nė pastebėti; bet kadangi po straipsniu yra Tamstos vardas, pralote, turįs visuomenės pagarbą ir nupelnytą autoritetą, tai negalima Tamstos protesto nutylėti; juk kuo didesnis sprendžiančiojo asmens autoritetas, tuo didesnė jo daromoji žala tada, kai negailestingas ir pirmuoju žvilgiu įtikinamas sprendimas yra pagrįstas arba labai paviršutinišku dalyko pažinimu arba net paprastu nesusipratimu.

Manau, kad reikia čia pat pastebėti, kad aš norėjau atsakyti Tamstai tame pačiame laikraštyje, kuriame buvo išspausdintas Tamstos straipsnis: per vieną bendrą pažįstamą aš kreipiausi į gerbiamąjį „Ryto“ redaktorių, daktarą Turauską, su klausimu, ar gali mano atsakymas būti įdėtas jo laikraštyje; redaktorius rado, kad tai principiniais sumetimais nepatogu. Štai dėl ko aš buvau priverstas ieškoti vietos „Lietuvyje“.

Kas yra profesorius Karsavinas kaip istorikas? Norint atsakyti į tą klausimą, man teks grįžti į paskutinius savo studentavimo metus. 1908 metais Petrapilio universiteto istorijos-filologijos fakultetas apdovanojo aukso medaliu autorių kūrinio „Sidonius Apollinaris – kaip V amžiaus kultūros atstovas". Apie tą kūrinį tuoj ėmė kalbėti, kaip apie niekados nebuvusį reiškinį tarp studentų darbų, rašomų aukso medaliui gauti. Kai kurios didelio darbo dalys buvo išspausdintos „Švietimo Ministerijos Žurnale" tais pačiais 1908 metais, o kai kurios dalys – rinkiny, paskirtame prof. Grevsui. Autoriaus, studento L.P.Karsavino, vardas jau tada tapo žinomas ne tik Petrapilio, bet ir Maskvos universitete, kur aš kaip tik tada mokiausi. Po pirmojo darbo sekė eilė žymių tyrinėjimų iš pranciškonų ordino istorijos, išspausdintų tame pačiame žurnale 1908, 1909 ir 1910 metais. Baigus Karsavinui universitetą, 1910 m. Petrapilio universiteto istorijos-filologijos fakultetas pasiuntė jį dvejiem metam Italijon mokslo darbui vietiniuose archyvuose. Jo tyrinėjimo vaisius buvo iš pradžių kūrinys „*Apie vidurinių amžių vienuoliją*" (1911), paskui knyga „*Religinio Italijos gyvenimo bruožai XII ir XIII amžiuose*". Po to veikalo, buvusio kaip ir pirmykščių istoriko tyrinėjimų pabaiga, ėjo eilė straipsnių artimais pagrindinei temai klausimais.

Labai gerai atmenu, su kokiu giliu dėmesiu Maskvos visuotinės istorijos profesoriai sutiko jauno mokslininko darbus. Jie visi pastebėjo ir išsemiantį pirmųjų šaltinių žinojimą, kuriems Karsavinas pritaikė griežtus grynai filologiško teksto tyrinėjimo metodus, ir mokėjimą išskirti labai sudėtingoje medžiagoje esminius ir tipinguosius bruožus ir istorinio horizonto platumą ir, pagaliau, puikų literatūrinį dėstymą. Iš spausdintų atsiliepimų

aš galėčiau dabar paminėti plačią svarbiausiojo Karsavino darbo recenziją, parašytą prof. Grevso ir išspausdintą „Švietimo Ministerijos Žurnale“ 1913 metais. Jeigu Tamstos daugiašališki darbai, pralote, palieka Tamstai laiko susipažinti su tuo, ką mano *tikrieji* istorikai apie to žmogaus mokslinę vertę, kurį Tamsta taip griežtai pasmerkei, tai labai rekomenduoju Tamstos šviesiam dėmesiui minėtąjį profesoriaus Grevso straipsnį.

Tiesa, pripažindami aukštą mokslinę Karsavino tyrinėjimų vertę, istorikai, su kuriais man pačiam tekdavo susidurti, pastebėdavo vieną, jų nuomone, svarbų trūkumą; prie to „trūkumo“ aš grįšiu truputį vėliau. Aš nesiskubinu pasakoti šito „trūkumo“ tuo labiau, kad manau, jog šitą Karsavino kūrybos pusę vargu ar Tamsta sutiksi laikyti „trūkumu“.

Ar šiaip, ar taip, jau pirmieji Karsavino darbai per keletą metų sustiprino jam tenkančios pirmos eilės žvaigždės reputaciją. Tai, kokią vietą įgijo rusų mokslo pasaulyje tas istorikas, parodo Petrapilio istorijos filologijos instituto pakvietimas jo *visuotinės istorijos* profesoriumi.

Čia nurodytų biografinių ir bibliografinių žinių visiškai užteko didelei daugumai mūsų humanitarinių mokslų fakulteto narių, kad prieitų prie išvados, jog mokslininkas, gavęs prieš keliolika metų profesūrą viename geriausių mokslo įstaigų Rusijoje ir dar būdamas visai jaunas, tapo plačiai žinomas akademiškame pasaulyje, bus labai brangus mūsų universitetui. Juk mūsų kandidatams tokių išimtinai aukštų reikalavimų, kuriuos patenkina profesorius Karsavinas, mes nestatom. Ir neturėjom mes kiek rimtesnių kitų kandidatų. Mūsų istorikai iškėlė, tiesa, kito, be abejo, labai žymaus rusų mokslininko prof. R.J. Wipper‘io kan-

didatūrą; man, kaip jo mokiniui iš Maskvos universiteto, teko garbė paklausti jį, ar sutiks jis pereiti į mūsų universitetą. Deja, kiek psvyravęs prof. Wipper'is pranešė man, kad anksčiau kaip už *pusantrų* metų apie jo perėjimą pas mus negali būti nė kalbos. Tuo būdu beliko viena profesoriaus Karsavino kandidatūra.

Mūsų istorikai atvirai tai kandidatūrai nesipriešino, bet ir ką jie galėjo pasakyti prieš ją: rusų istoriko vardas įgijo taip plačią garbę akademiškame pasaulyje, kad jį nuvainikuoti būtų visai bergždžias darbas. Vienintelė priemonė, kurią galėtų pavartoti prof. Karsavino priešininkai, būtų nurodymas, kad paskutiniais metais po didžiojo karo jis kiek pasitraukė nuo grynai istorinių tyrinėjimų. Tas nurodymas teisingas, bet argi jis sako ką nors prieš Karsaviną? Tai, kad jis išplėtė savo darbų ir dėmesio sritį, paliesdamas klausimus, kuriuos istorikai retai teliečia, tai, kad didžiausio Katalikų Bažnyčios šventojo Pranciškaus Asiziečio istorikas išplėtė savo tyrinėjimų sritį į krikščionybės dogmatiką ir filosofiją, – kad nesitenkindamas empiriniais istorinės medžiagos apibendrinimais, jis mano, kad būtinai reikia suprasti prasmė tų kelių, kuriais eina žmonių giminė ir tam kreipėsi į filosofiją – visa tai tiesa, bet visa sudaro didelę mūsų naujojo profesoriaus *vertybę* o ne trūkumą. Tuo tarpu tik tą „trūkumą" tegali nurodyti Karsavino priešininkai. Jie nurodo čia tai, su kuo man teko susitikti jau tarp Maskvos istorikų.

Tie istorikai, savo daugumoje geriausi savo dalyko žinovai, visai neneigė didelės Karsavino darbų reikšmės, juos stebino tik nedidelė „keistenybė", mažas labai talentingo jauno istoriko „kaprizas": Karsavinas parodė iš pat pradžios savo mokslo darbe ne tik teorinį ir abstraktų dėmesį religiniam žmonijos gyvenimui,

bet ir gyvą vidaus dalyvavimą jame. Į didžiuosius krikščionybės dvasios įstatų davėjus jis žiūrėjo ne kaip į šaltą mokslinio tyrinėjimo dalyką, bet kaip į savo mokytojus ir įkvėpėjus. Karsavinas iš karto pasisakė esąs *tikįs krikščionis* , ir štai tos „keistenybės" ir to „kaprizo" negalėjo suprasti jame rusų istorikai, savo daugumoje arba abejingi, arba net tiesiog priešingi Kristaus mokslui. Tai buvo priežastis ir tos kovos, kurią sukėlė dalis mūsų spaudos, dar prieš pasirodant Tamstos straipsniui, gerbiamasis pralote.

Ne „patriotizmas" ir ne rūpestis „nelaimingu Lietuvių jaunimu", nesuprantančiu rusų kalbos, privertė paslaptingus anonimus iš „Lietuvos" stoti prieš mokslininką, kuriuo galėtų didžiuotis kiekvienas Europos universitetas. Tiems neprašytiems „patriotizmo" karžygiams, visai nekaržygiškai pasislėpusiems už aukštos anonimų sienos, gerai atsakė gerbiamasis kolega *Tamošaitis*. Aš tik norėčiau papildyti jo pastebėjimus nurodymais į svarbiausią tos neapykantos šaltinį, su kuria susitiko prof. Karsavinas mūsų „inteligentijos" dalyje: tas stambus istorikas ir puikus mokytojas, nepriimtinas jiems, kaip žmogus ir iš katedros ir spaudoje atvirai pripažįstąs, kad tarp Kristaus mokslo ir pozityviųjų mokslų ne tik nėra priešingumo, bet yra gili ir visiška harmonija. Lietuvos „inteligentijos" daliai, įgijusiai visą savo gudrybę iš ateistiškų ir materiališkų brošiūrėlių, yra neabejojamas dogmatas, kad mokslininkas negali būti tikįs krikščionis. Prof. Karsavinas įrodo kaip tik priešingai, įtikinamai ir su įkvėpimu vysto jis tą tiesą, kurią pareiškė dar Bekonas: *Pusė mokslo veda nuo Dievo, o visas mokslas vėl priveda prie Jo.* Taip vadinamieji „inteligentai" neturi nė mažiausios tikrojo mokslo dalelės, tuo stipriau laikosi jie savo negudraus „dogmato", kad tikėjimas ne-

sutelpa su mokslu – prof. Karsavinas įžeidžia tą „dogmatą", todėl „šalin jį". Imkime jis kankinti smulkia ir menka kova anoniminių pastabų.

Tamsta, gerbiamasis pralote, stojai prieš Karsaviną dorai ir atvirai, nesidangstei farizėjišku „patriotizmu", o tiesiog pasakei, kas būtent Tamstai prof. Karsavine nepatinka. Vargas tik, kad Tamsta pats to nemanydamas metei savo vardo autoritetą ant svarstyklių, kurias visomis jėgomis traukia savo pusėn mūsų materialistai ir ateistai. Ar gerai Tamsta jauties sąjungoje su tais žmonėmis, kurie iš vienos pusės negali atleisti prof. Karsavinui, kad jis yra tikįs pravoslavas krikščionis, bet, iš kitos pusės, ne mažiau priešingi ir katalikų bažnyčiai.

Bet, paklausi Tamsta, iš kur aš žinau, kad kovą prieš Karsaviną pradėjo krikščioniškosios tiesos priešininkai? Gal savo fantaziją laikai tikrenybe? Ne, pralote, aš neturiu nei laiko nei noro fantazuoti dėl prof. Karsavino priešininkų. Per keletą savaičių, praėjusių jį išrinkus, man teko išgirsti namaža priekaištų naujam mūsų nariui, kuriuo teisingai gali didžiuotis mūsų fakultetas: visi tie priekaištai buvo labai vienodi ir nesudėtingi: – Karsavinas filosofas, Karsavinas teologas ir todėl tikįs žmogus – *ergo* jis ne mokslininkas ir ne istorikas ir jam ne vieta Lietuvos universiteto katedroje. Keistas ir nuostabus sprendimas, tarsi Tamsta, pralote, ir būsi visai teisus; gaila tik, kad ir Tamsta pasisavinai ir palaikai to sprendimo dalį. Tamsta, žinoma, netvirtinsi nesąmonės, kad tikįs krikščionis negali būti geras mokslininkas, bet iš Tamstos žodžių, nors gal Tamsta pats to nejauti, išeina, kad prof. Karsavinas, pašventęs daug jėgų teologijos mokslams, negali būti specialistas istorikas, nes – cituoju toliau Tamstos žo-

džius – „iš profesijos jis yra teologas, jo specialybė – patrologija". Kartoju, man labai keista išgirsti toks sprendimas iš žmogaus su labai įvairiais interesais ir žiniomis. Tam keistumui išaiškinti aš leisiu sau užduoti Tamstai šiuos du klausimus:

Jeigu Isaakas Newton'as dabar gyventų, ir mūsų gamtos fakultetas pasiūlytų jam matematikos fizikos katedrą, ar Tamsta manytum stoti prieš tą kandidatūrą, todėl, kad Newton'as... parašė ne labai vykusį raštą apie Danieliaus knygą ir Apokalipsį. Kaipgi žmogus tyrinėja Danieliaus ir šv. Jono pranašavimus. Koks gi jis tada matematikas? Ir ką veiks tarp katalikiško jaunimo tas anglikonų bažnyčios atstovas, kuri yra daug toliau nuo katalikų bažnyčios, negu ortodoksija.[1] „Taigi jei dar nevėlu, tai Newton'o (atsiprašau, Tamsta pralote, parašei p. Karsavino) pakvietimas reiktų atšaukti". Tamsta, pralote, tokio šauksmo nekeltum, nes gerai žinai matematiškosios fizikos kūrėjo veikalus ir gerai supranti, kad žmogus, pasinaudojęs tokiu argumentu, pajuoktų pats save. Žinoma, Karsavinas nėra Newton'as, bet sprendimo logika laikanti, kad vienos srities specialistas negali būti dar geresnis specialistas kitoje srityje, visai vienoda abiejuose atvejuose.

Arba, ką Tamsta sakytum, pralote, jei koks „Lietuvos" vikrus bendradarbis, susipažinęs su Tamstos *matematiškais* darbais ir nieko nežinodamas apie *teologinius* veikalus imtų šaukti: „Kaip galėjo kviesti mūsų kunigai pralotą Dambrauską *teologijos* fakulteto profesorium? Juk jis matematikas ir nieko nesupranta teologijoje". Tamsta laikytum tą „todėl" nevykusiu ir pareikštum, kad apsukrus korespondentas turėtų, prieš spręsdamas apie

[1] P. Jakšto straipsnyje, kuriame jis sako apie Karsaviną: „Kaune katalikiškosios studentijos apsuptas", nuo pirmos dienos būtų mums svetimas, nenaudingas ir negeistinas."

Tamstą, kaip apie teologijos fakulteto profesorių, susipažinti ir su Tamstos *teologiniais* darbais; kaip gi šito aiškaus reikalavimo, gerbiamasis pralote, Tamsta nepasistatei sau: juk Tamsta pats pažodžiui rašai: „Dabar pažiūrėkim, koks yra istorikas prof. Karsavinas? Iš jo istoriškų veikalų *man težinomas tik vienas*: jo monografija apie Gjordano Bruno".

Iš Tamstos žodžių aiškiausiai matyti, kad apie *istoriškus* Karsavino darbus, dėl kurių jis yra plačiau žinomas ir kurie suteikė jam Rusijoje profesoriaus katedrą, Tamsta tiesiog nieko negirdėjai. Kaipgi Tamsta imies spręsti apie jį kaip apie mūsų fakulteto *visuotinės istorijos* profesorių.

Profesorius Karsavinas Tamstai nepatinka kaip *stačiatikiškosios* krikščionybės atstovas. Skirtumai tarp katalikų ir stačiatikių bažnyčių tiek aptemdo Tamstos pažiūrą, kad Tamsta visai užmiršti tą didįjį bendrą darbą, kuriam tarnauja abi bažnyčios, darbą, kuris vienodai brangus kaip Tamstai, taip ir profesoriui Karsavinui: „Restaurare omnia in Christo". Argi Tamsta manai, kad to pagrindinio kiekvienam tikinčiam krikščioniui uždavinio vykdyme Tamsta rasi patikimesnį talkininką Nestoro ir seniausiojo kariaujančio Lietuvos ateizmo apaštalo daktaro Šliupo asmenyje? Juk Tamsta ne tai ironiškai, ne tai rimtai pareiški, kad bevelytum matyti visuotinės istorijos katedroje tą „garbų aušrininką", negu prof. Karsaviną. Argi tamsta manai, kad pakvietęs daktarą Šliupą visuotinės istorijos profesorium fakultetas būtų pašalinęs pavojų, apie kurį Tamsta rašai šiais žodžiais: „įsileidus d-rą Šliupą (Tamsta, pralote, rašai p. Karsaviną) mūsų universitetan, lietuviai katalikai studentai gautų iš šio naujo profesoriaus klausytis visokių naujų savo bažnyčios įžeidimų.

Negalėdamas suvaldyti savo polemiškojo inirtinimo, Tamsta prieini prie to, kad lygini tiesą netiesai, profesoriaus Karsavino pakvietimą su tokiais tikrai labai nevykusiais pakvietimais, kaip „Romos teisės“ profesoriaus Elemiro Balogos. Argi galima rimtai gretinti toks rimtas ir švarus žmogus su tokiu „specu“, kaip ponas Baloga?

Tamsta baigi savo straipsnį šiais žodžiais: „Jei jis (prof. Karsavinas) yra doras žmogus, tai turėtų pats suprasti ir į gautąjį pakvietimą Kaunan pažiūrėti, kaipo į tikrą qui pro quo bei keistą nesusipratimą“.

Paskaitęs tas eilutes, aš norėjau parašyti: „jei straipsnio autorius doras žmogus, tai susipažinęs *su istoriniais* prof. Karsavino darbais, jis pažiūrės į savo kritiką, kaip į tikrą qui pro quo bei keistą nesusipratimą ir paskubės atsiimti savo per skubius priekaištus prof. Karsavinui, *kaip istorikui*. Turiu prisipažinti, kad ta mintis atsirado tik minutei, nes aš tuojau supratau, kad net polemiškame karštyje aš nieku būdu negaliu reikšti abejojimo dėl to, kad profesorius pralotas Dambrauskas yra nusipelnęs gilios ir širdingos pagarbos.

Reikšdamas tą gilią ir nuoširdžią pagarbą lieku Tamstos, pralote profesoriau, paklusnus tarnas.

Kaunas, 1927.XII.14

(*Lietuvis*, 1927, Nr. 283, gruodžio 17 d.)

PRIEDAS NR. 6

Dar dėl prof. Karsavino

(Atsakymas prof. Vladimirui Šilkarskiui)

Platus, man adresuotas prof. V. Šilkarskio laiškas („Lietuvio" 283 n-ry) yra pateikęs naujų žinių apie naujai pakviestą mūsų Universitetan prof. P. Karsaviną. Jis, pasirodo, yra parašęs studentišką disertaciją apie Sidonijų Apolinarį ir keletą kitų istoriškų veikalų. Tuo remdamasis prof. Šilkarskis mano neišgriaunamai išrodęs moksliškas Karsavino kvalifikacijas istorijos profesūrai ir pilnai pateisinęs jo pakvietimą Kaunan naujos istorijos dėstyti.

Tikrumoje, deja, taip nėra. Prof. Šilkarskis teįrodė tik du faktu: 1) Karsaviną jaunystėje *turėjus* gabumų ir palinkimo istorijai tirti; 2) jį *buvus* pakviestą istorijai dėstyti Peterburgo istorijos-filologijos institute. Bet ar Karsavinas *dabar tebėra istorikas*, to prof. Šilkarskis savo laiške neįrodė. O tai yra toli gražu ne menkniekis. Nes su istorija yra taip pat, kaip ir su muzika: abiejose reikalingas yra nuolatinis lavinimasis. Kur jo nėra, ten net ir tikri talentai nueina niekais. Nes kas gi, pav., nežino, jog iš daugelio „Wunderkindų", stebinusių publiką savo jaunystėje dideliais muzikališkais gabumais, vėliau neišeidavo nieko ypatingo. Kad ir Karsavinas jaunystėje yra buvęs „istorijos Wunderkindas", to aš neginčiju. Bet ar jis *dabar tebemyli istoriją* ir joje nuolat lavi-

nas ir ar jis per tai turi reikalingų kvalifikacijų naujos istorijos profesūrai, dėliai to tenka labai abejoti, juo labiau, kad ir pats prof. Šilkarskis pripažįsta, jog Karsavinas „paskutiniais metais po Didžiojo karo kiek pasitraukė nuo grynai istoriškų tyrinėjimų“. Teisingiau būtų pasakius, „beveik visai pasitraukė nuo istorijos“, nes jis ir Paryžiaus dvasiškoj stačiatikių akademijoj yra pasirinkęs ne *visuotinąją ir net ne bažnytinę istoriją*, bet grynai teologiškąjį dalyką patrologiją, iš jo paskelbtojo to mokslo kurso ir iš kitų naujausių jo raštų, aiškiai matyt, kad jis savo istoriko pašaukimą yra metęs ir yra virtęs teologu, visa siela atsidavusiu stačiatikybės dogmų tyrimui ir jų gynimui. Dėliai to vyrai, kvietusieji prof. Karsaviną Kaunan istorijos dėstyti, man matos, yra nepergeriausiai patarnavę mūsų Universiteto garbei, nes kai užsienio mokslavyriai išgirs, jog pas mus naująją istoriją désto teologas ir kraštutinis stačiatikis, jie tegalės reaguoti į tą faktą vien ironiškai nusišypsodami.

Antra vertus, paties Šilkarskio pasakymu, net ir rusai profesoriai yra pastebėję Karsavino „trūkumų“. Jei jie trūkumu laikė krikščioniškąjį Karsavino įsitikinimą, tai, žinoma, jie klydo. Bet jei jie darė jam priekaištų dėl jo nesilaikymo savo specialybės ribose, dėl palinkimo į paviršutiniškąjį enceklopedizmą, tai tie priekaištai tenka laikyti pamatuotais ir mums yra pamato būgštauti, kad mes vietoj rimto istoriko negautumėm Karsavino asmeny paviršutiniškąjį diletantą.

Be to, istorija nėra vien plikas istoriškų faktų atpasakojimas: jai reikalingas ir tam tikras pragmatizmas, parodymas priežastingo *istorijos įvykių sąryšio*. Iš čia susidaro tam tikras istorijos supratimas. Iš to gi istorijos supratimo, kurį tas ar kitas istorikas

turi, pigu, net ir nežinant jo veikalų, įspėti, kaip jis istoriją dėstys. Pav., žinant, kad koks istorikas yra komunistas, besilaikąs Markso pažiūrų į istoriją, visai nesunku pramatyti, kad jis turėdamas materiališkąjį istorijos supratimą, stengsis ją dėstydamas paversti komunizmo tarnaite ir istorijos faktus trauks už ausų, kad jie žūt būt komunizmo dogmą išrodinėtų. Iš čia matom, kad subjektyvus istoriko įsitikinimas gali jį labai lengvai nuvesti į istorijos iškraipymą. To pavojaus esama ir iš šalies Karsavino, nes jis, būdamas *kraštutinis stačiatikis*, turi be abejo ir savo specifiškai *stačiatikiškąjį* istorijos supratimą, ką aš ir nurodžiau savo pirmam straipsny „Ryte". Prof. Šilkarskis įtaria mane „stačiatikiškos krikščionystės" nemėgime ir konfesiniame pažiūrų aptemime. Įtarimas visai nepamatuotas, nes pripažįstu Karsavinui teisę skelbti savo kraštutines stačiatikiškas pažiūras stačiatikių spaudoje ir stačiatikių akademijoje, bet nematau jokio reikalo, kad jis tų savo pažiūrų skelbti važiuotų Kaunan. Nes jei jis tų pažiūrų griežtai laikysis, tai jis ir istoriją dėstydamas instinktyviai kreips faktus, kad jie liudytų stačiatikybės naudai. Kraštutinį Karsavino stačiatikiškąjį nusistatymą aš išrodžiau citatėmis iš jo veikalų. Prof. Šilkarskiui reikėjo mano teigimai išgriauti ir pateikti argumentų, kad Karsavinas, bedėstydamas istoriją, tos savo kraštutinės stačiatikybės ir lygiai kraštutinės katalikiškų dogmatų neapykantos neparodys. Bet gerb. Profesorius Šilkarskis to nepadarė ir todėl Karsavino kvietimą Kaunan nepateisino. Jis tik nušvietė pozityvias Karsavino puses. Mūsų visuomenei naudinga ir tai žinoti.

Tuo būdu iš kilusios dėl Karsavino polemikos, man rodos, bus dvejopos naudos.

1) Mūsų profesūra geriau pažins, kokį ji žmogų turės savo tarpe, o studentai, sužinoję jo kraštutinimus, galės kritiškiau pažiūrėti į jo istorijos lekcijas ir jose naujo profesoriaus skelbiamąsias pažiūras;
2) Patsai prof. Karsavinas iš tos polemikos geriau pamatys, kokie jam daromi priekaištai ir todėl galės jų rūpestingiau pasisaugoti. Įnešdama daugiau šviesos į tą dalyką, ši polemika galės pašalinti visus nesusipratimus tarp valdžios jau patvirtinto prof. Karsavino ir mūsų visuomenės. Kaip kitur, taip ir čia turi savo svarbos senas aforizmas: *Clara pacta claros faciant amicos.*

Dėlei to, aš ir tariu ačiū prof. Šilkarskiui už jo ilgoką atvirą laišką, davusį man progos išreikšti aukščiau išdėtąsias mintis.

A. Jakštas

(*Rytas*, 1927, Nr. 289 (1174), gruodžio 22 d.)

PRIEDAS NR. 7

Akademinis gyvenimas

Sutartis su prof. Karsavinu patvirtinta. Tenka patirti, kad Humanitarų fak. sutartis su prof. Karsavinu jau pasirašyta ir švietimo ministerio patvirtinta. Sutartis sudaryta neribotam laikui. Persikelti iš Paryžiaus, kur dabar prof. Karsavinas gyvena, paskirta 1200 lt. pašalpos. Susitarta, kad jei profesorius po 5 metų negalės skaityti lietuviškai ir jei fakultetas negalėsiąs išrūpinti jam leidimo toliau rusiškai skaityti, tai sutartis tada nustoja veikusi. Girdėti, kad švietimo ministeris sutartį patvirtino tik su sąlyga, kad kalbos išmoktų per 3 metus. Šia proga paminėtina, kad „Lietuvis" 275 nr., atsiliepdamas dėl įdėtos „Lietuvoj" žinutės apie istorijos profesorių nusistatymą prof. Karsavino atžvilgiu, tvirtina, kad „Lietuva" sąmoningai pasakius neteisybę, girdi, kai kurie istorijos profesoriai kaip tik pasisakę už siūlomąjį kandidatą. Ar pasisakė už ar prieš, ne taip jau svarbu čia būtų, bet kadangi tuo metamas laikraščiui melo priekaištas, tai reikia paaiškinti ir tai, ko p. Nemeškinas gal nepastebėjo ar ką per daug pastebėjo, – iš autoritetingų žmonių sužinota, kad pirmiausia Humanitarų istorijos skyrius savo posėdy, kuriame dalyvavo profesoriai Yčas, Janulaitis ir Krėvė-Mickevičius, buvo svarstęs kelias kandidatūras istorijos katedrai. Apsistojo prie Viperio vardo. Paskum,

fakulteto posėdy, buvo pranešta, kad Viperis, rašęs negalįs šiemet atvykti. Čia pat pasiūlyta (neistorininkų) prof. Karsavino kandidatūra. Istorijos profesoriai jo kandidatūrą ir anksčiau jau buvo svarstę, bet beveliję tada kitą kandidatą. Dėl to prof. Janulaičio buvo pasiūlyta tą klausimą dar leisti istorijos skyriui apsvarstyti. Neistorininkai (filosofai ir filologai) jo siūlymą atmetė ir priėmė pasiūlytąjį kandidatą. Istorininkai (Yčas ir Janulaitis) nuo balsavimo susilaikė. Kad Yčas būtų pareiškęs: atpuolus prof. Viperio kandidatūrai, vienintelis kandidatas belieka prof. Karsavinas – to visai nebuvo. Yčas panašaus pareiškimo nedarė. Ir čia „Lietuvis" be reikalo švaisto neteisingumo priekaištus kitiems. Jonynas atėjo po balsavimo. Taigi kas iš istorininkų pasisakė už? – Niekas. Argi čia buvo „Lietuvos" netiesa pasakyta? – Tai ir visa istorija. Bet „Lietuvio" p. Nemeškinas įtaria „Lietuvą" „nešvaria akcija" prieš prof. Karsaviną. Tokios „akcijos" „Lietuvai" nebuvo ir nėra reikalo imtis: ji mažiau tuo suinteresuota, nei pats p. Nemeškinas. „Lietuvos" tik buvo konstatuota pirmiausia skundai, einą iš pačių studentų, būtent, konstatuota, kad prof. Karsavinui leidžiama penkerius metus rusiškai paskaitas skaityti, tuo tarpu mūsų gimnazijose rusų kalbos nemokama ir dabartiniai abiturientai geriau supranta vokiškai ar prancūziškai; jei ir nepakankamai tas kalbas supranta, tai yra daugiau racijos miklintis prancūziškai ar vokiškai nei rusiškai. Be rezervų tikėti, jog profesorius svetimtautis mokysis lietuvių kalbą, negalima. Pavyzdžių juk turim. Štai prof. Gronskis padaręs sutartį, rodos, 1923 m., kalbai išmokti gavo dvejus metus termino, bet praėjo ir ketveri, o jisai ligi šiol vis skaitė savo lekcijas rusiškai (prie jo teks sugrįžti).

Dėl kitataučių profesorių kvietimo iškeliamas ir kitas motyvas: mes pernelyg esame persiėmę rusiškos orientacijos dvasia. Pripažįstame ją lietuviui naudingą. Jąja stengiamės kratytis. Tačiau kviečiamės tuos pačius rusus mūsų intelektualinei kultūrai kurti, net tokius, kurie kaip tik yra linkę plėsti savo rusiškąjį nusistatymą. Šalia mokslingumo kvalifikacijų šitas dalykas taip nepraleistinas pro akis. Iš jų pusės tas visai natūralu, bet mūsų pareiga vėl ieškotis, kas mums reikalinga. Kiek žinia, prof. Karsavinas, rusų emigrantas, dabar gyvenąs Paryžiuj, yra šalininkas naujosios slavizmo krypties – eurazizmo... Bet dalykas jau post factum, ir pakaks dėl paties prof. Karsavino... Pagavęs pasakį: lietuvius čia įprasta nustumti į užpakalį, – p. Nemeškinas siūlo nepamiršti, kad Humanitariniam fakultete yra *lietuvių* nemažų patriotų. Tai aišku. Ir tų lietuvių patriotiškumo niekas ir nedrįs užginčyti. Bet tas ir yra, kad jų aktingumas yra tikrai nustumtas į užpakalį. Šalia tų lietuvių patriotų, esama gausiai ir nelietuvių, kitataučių, svetimšalių..., kurių tūlam taip pat parūpsta saviškas „patriotizmas“, – „Lietuviui“ nekolegiškai stebintis „Lietuvos“ redaktorių „neakylumu“ ir „nenuoseklumu“, geriausia šiuo tarpu neatsakyti: tesistebi ir toliau, o kur daugiau to akylumo (kabutėse) pasitaiko teįvertins pati visuomenė.

(*Lietuva*, 1927, Nr. 281 (2664), gruodžio 13·d.)

PRIEDAS NR. 8

Akademinis gyvenimas

Sąryšy su paskelbta žinute apie Humanitarinių mokslų fakulteto istorijos katedrai kviečiamą prof. Karsaviną, kuris savo paskaitas skaitys rusiškai ir po penkerių metų atsitraukdamas iš universiteto (jei neišmoks lietuviškai) gausiąs dar viso pusmečio algą į priekį, – tenka dar pritarti, kad humanitarai profesoriai istorinınkai buvo priešingi to profesoriaus kvietimui į mūsų universitetą.

(*Lietuva*, 1927, Nr. 276 (2659), gruodžio 6 d.)

PRIEDAS NR. 9

L.P.Karsavino laiškas A. Jakštui-Dambrauskui 1928.III.29

Глубокоуважаемый прелат и профессор!

Разрешите прежде всего искренно поблагодарить Вас за Ваше письмо. После нашей встречи у коллеги Тумаса я до сих пор все собирался посетить Вас, но, признаться, не был уверен в желательности для Вас моего визита. Лично я был расположен к Вам и по тем слухам, которые до меня о Вас доходили, и по той горячности, с которой Вы отнеслись к моей кандидатуре в Университете. Поверьте, что я очень хорошо понимаю Ваши побуждения, и как католика и как литовца и умею ценить в Ваших выступлениях прямоту и более чем понятное раздражение на некоторые резкости моих выступлений. Вышло, что я прособирался посетить Вас до моего отъезда на 2 недели в Париж и до получения письма от Вас. Оно меня, говорю откровенно, устыдило тем, что Вы смогли стать выше моих слишком задорных, сознаюсь, формулировок и подойти к существу дела, равно дорогого и Вам и мне. Не имея уже времени (я уезжаю сегодня) увидеть Вас до моего отъезда, почту для себя прямейшею обязанностью заявиться к Вам тотчас же по моем возвращении из Парижа, т.е. к 20 числу апреля. Поэтому пока по-

зволыте только вкратце ответить на Ваше письмо.

На Ваше общее отношение к моим работам раньше всего хочу я ответить сожалением о допущенных мною в них резкостях, неизбежно оскорбляющих религиозное чувство католика. Отнесите это на долю моего неудобного темперамента и внешних условий, и будьте уверены, что мое отношение к католичеству исключает всякое желание оскорблять и задевать права католика. Непремину при первом же удобном случае заявить об этом и печатно. Моя точка зрения такова – наше православное мировоззрение для нас, православных, в себе самом содержит противоядие против того, что со стороны кажется, грубо говоря, пантеизмом. Равным образом, думаю, и католическое миросозерцание для католика чуждо формального и внешнего подхода к вопросам веры. Но, если католик, оставаясь католиком, старается понять православие, для него оказывается «вредным» дух свободы и «пантеистический уклон».

С другой стороны, если я, православный, вживаюсь в католичество, я невольно воспринимаю его не так, как католик.

Для католика есть и католичество свобода, для меня ее нет, и это не значит, что ее нет для католичества, а значит, что здесь два разных религиозных типа, одинаково ценных и нужных в полном христианстве, но друг на друга не сводимых. Надо с любовью носить тяготы друг друга, и здесь Вы, уважаемый прелат, дали мне урок истинно христианской терпимости, который я с благодарностью и раскаянием приемлю.

Ваша высокая оценка моих работ очень меня поддерживает и одобряет. К сожалению, у меня больше написано, чем я могу напечатать. Так в рукописи лежит и второй том моих «О началах» и «Учение о личности». Не знаю, удастся ли их напечатать и подробно развить то, что представляется мне изложением православного учения. Думаю, что если нужно это, то удастся, а если не удастся, то и не нужно. Среди православных богословов я мог бы назвать некоторых, которые, по моим сведениям, в общем со мною согласны. Кажется, что к таким могу причислить митрополита Антония, архиерея Феофана Поплавского, А.В.Карташева. Ряд других, как о. Сергей Булгаков склонны видеть в моих утверждениях еретические уклоны (особ. в учении о Божественной смерти). Но здесь – трудности нашего православного пути. У нас нет авторитета, и нет авторитетной инстанции, которая бы, как в католической церкви, могла определять правомерность индивидуальных построений. Таким авторитетом не является и Парижский Богословский институт. Ведь о.Сергея Булгакова и Карташева (а Булгаков фактически стоит во главе Академии) также митрополит Антоний и орден Феофанов словесно и печатно обвиняют в ереси. Это поношение непредставимо и чудовищно для католика. Оно естественно для православного. Я ищу православную истину, полноту ее, но знаю, что все – мои индивидуальные искания и нахождения. Конечно, я готов отказаться от всего, что не согласно с учением церкви, и наверно знаю, что в чем-то ошибаюсь и ограничен. Но в чем? И кто мне это укажет?

Безошибочной инстанции у нас нет, ибо и пророк и даже собор могут ошибаться, а вселенский собор определяется, с нашей точки зрения, всем народом церковным. Разумеется, имеет вес голос иерарха, тем более голос собора, однако им не присуще абсолютное значение. Следовательно, приходится смириться и скрыть свое построение индивидуальных теологуменов, из коих Церковь возьмет, что ей нужно и возьмет, когда ей в порядке Божьего домостроительства понадобится.

Отсюда Вы можете видеть, как трудны и тернисты некоторые из указываемых Вами путей. Вот почему я не склонен обращаться к Духовной Академии в Париже. Но, разумеется, я вполне разделяю Ваше мнение о необходимости развить и обосновать высказанное в моих работах, хотя и не в порядке полемическом, и по мере возможности получить, если и не одобрение, то мнение наших православных иерархов. Конечно, воспользуюсь первой возможностью, чтобы изложить свои взгляды и на одном из иностранных языков. Но я надеюсь, что этим окончательным работам поможет общение и с инославными богословами. И раз уже Вы отнеслись столь внимательно к моим работам, я уверен, что Вы не откажете мне в беседе с Вами и в строгой критике моих взглядов. Ведь я сам пришел к осознанию православия благодаря моим работам над историей средневекового католичества и средневекового католического богословия. И до сих пор, обращаясь с молитвою к святым православной церкви, я поминаю и св. Франциска Асизского и его ученицу бл. Анджелу из Фолиньо. Работа

по переводу ея «Откровений» на русский язык более всего ввела меня в мир религиозной жизни и христианской мистики.

С искренним уважением и преданностью

Л. Карсавин.

(VUB RS, f. 1-f. 506, l. 81-82)

[Vertimas]

Didžiai gerbiamas prelate ir profesoriau !

Leiskite man visų pirma padėkoti Jums už Jūsų laišką. Po mūsų susitikimo pas kolegą Tumą aš iki šiolei vis ruošiausi Jus aplankyti, bet, prisipažįstu, nebuvau tikras mano vizito reikalingumu Jums. Aš asmeniškai buvau Jums (...) ir pagal tuos gandus, kurie apie Jus mane pasiekdavo, ir pagal tą karštumą, su kuriuo Jūs pažvelgėte į mano kandidatūrą Universitete. Patikėkite, kad aš labai gerai suprantu Jūsų paskatas ir kaip kataliko, ir kaip lietuvio bei sugebu vertinti Jūsų pasisakymų tiesumą ir labiau nei suprantamą pasipiktinimą kai kuriais mano pasisakymais. Gavosi, kad aš per ilgai rengiausi Jus aplankyti iki man išvykstant 2 savaitėms į Paryžių ir iki sulaukiant Jūsų laiško. Jis mane, sakau atvirai, sugėdino tuo, jog Jūs galėjote stoti aukščiau mano, pripažįstu, perdėm aštrių formuluočių ir prieiti prie vienodai Jums ir man brangaus reikalo esmės. Jau neturint laiko (aš šiandien išvykstu) Jus pamatyti iki man išvažiuojant, laikysiu pirmutine savo pareiga pas Jus atsilankyti tuoj pat po sugrįžimo iš Pary-

žiaus, t.y. balandžio 20. Todėl kol kas leiskite tik trumpai atsakyti į Jūsų laišką.

Į Jūsų bendrą požiūrį į mano darbus pirmiausia aš noriu atsakyti apgailestavimu dėl mano juose leistų žalingų išpuolių, neišvengiamai įžeidžiančių katalikų religinius jausmus. Prašau tai priskirti nepatogiam temperamentui ir išorinėms aplinkybėms, ir būkite tikras, jog mano požiūris į katalikybę eliminuoja bet kokį norą įžeisti katalikų teises. Pirmai progai pasitaikius pareikšiu apie tai ir spaudoje. Mano požiūris toks – mūsų pravoslaviška pasaulėžiūra mums, pravoslavams, jau pati savaime turi priešnuodį tam, kas iš šalies atrodo, grubiai tariant, panteizmu. Lygiai taip pat, manau, ir katalikiška pasaulėžiūra katalikui yra svetima formalaus ir išorinio tikybinių klausimų vertinimo. Tačiau, jeigu katalikas, likdamas kataliku, stengiasi suprasti pravoslavybę, jam pasirodo esanti žalinga „laisvės dvasia“ ir panteistinis nukrypimas“.

Kita vertus, jeigu aš, pravoslavas, įsigyvenu į katalikybę, aš jau savaime suvokiu ją ne taip, kaip katalikas.

Katalikui ir katalikybei egzistuoja laisvė, o man jos nėra, ir tai nereiškia, kad jos nėra krikščionybėj, nes yra du skirtingi religiniai tipai, vienodai vertingi ir reikalingi vientisoje krikščionybėje, bet vienas su kitu nesutampantys. Reikia su meile pakelti vieniems kitų naštą, ir čia Jūs, gerbiamas prelate, davėte man tikrojo krikščioniško pakantumo pamoką, kurią aš dėkodamas ir atgailaudamas priimu.

Jūsų aukštas mano darbų vertinimas labai mane palaiko ir padrąsina. Deja, pas mane daugiau parašyta nei aš galiu išspausdinti. Rankraščiuose guli mano „Apie pradmenis“ antra-

sis tomas ir „Mokymas apie asmenybę“. Nežinau ar pavyks juos išspausdinti ir nuodugniai išvystyti tai, kas man atrodo pravoslavų mokymo nušvietimu. Manau, kad jeigu tai reikalinga, tai pavyks, o jeigu nepavyks, tai ir nereikia. Tarp stačiatikių teologų aš galėčiau išvardyti kai kuriuos, kurie, mano žiniomis, apskritai su manimi sutinka. Atrodo, šiems galiu priskirti mitropolitą Antonijų, archierejų Feofaną Poplavskį, A. V. Kartaševą. Kiti, jų tarpe tėvas Sergėjus Bulgakovas, linkę įžvelgti mano teiginiuose eretiškus nukrypimus (ypač mokyme apie dieviškąją mirtį). Bet tai – mūsų pravoslavų kelio sunkumai. Pas mus nėra autoritetingos institucijos ir nėra neklystančios instancijos, kuri, kaip katalikų bažnyčioje, galėtų nustatyti individualių konstrukcijų teisėtumą. Toks autoritetas nėra ir Paryžiaus Teologijos institutas. Juk tėvą Sergėjų Bulgakovą ir Kartaševą (o Bulgakovas yra faktiškasis Akademijos vadovas) taip pat mitropolitas Antonijus ir Feofano ordinas kalbose ir spaudoje kaltina erezija. Šie kaltinimai katalikui yra neįsivaizduojami ir siaubingi. Pravoslavui jie savaime suprantami. Aš ieškau stačiatikių tiesos, ją surandu, bet žinau, kad visa tai – mano individualūs ieškojimai. Žinoma, aš sutinku atsisakyti visko, kas nesutampa su Bažnyčios mokymu, ir tikrai žinau, kad kur nors klystu ir esu ribotas. Bet kur? Ir kas man tai nurodys? Neklystančios institucijos pas mus nėra, nes ir pranašas ir net soboras gali klysti, o visuotinis soboras, mūsų požiūriu, nustatomas visos tikinčiųjų bažnyčios. Žinoma, jerarcho, tuo labiau soboro balsas turi svorio, bet jiems nebūdinga absoliuti reikšmė. Vadinasi, tenka susitaikyti ir paslėpti savo individualiųjų teologumenų pastatus, iš kurių Bažnyčia paims, ko tik jai prireiks ir kada prireiks Dieviškojo paliepimo tvarka.

Čia Jūs galite matyti, kokie eršketėti ir sunkūs yra kai kurie iš Jūsų nurodomų kelių. Štai kodėl aš vengiu kreiptis į Dvasinę Akademiją Paryžiuje. Bet, žinoma, aš visiškai palaikau Jūsų nuomonę dėl būtinumo pagrįsti bei išvystyti teiginius, išsakytus mano darbuose, tegu ir nepolemine forma, ir gauti jeigu ne mūsų jerarchų pritarimą, tai bent jų nuomonę. Aišku, pasinaudosiu pirma proga, kad išsakyčiau savo pažiūras ir viena iš užsieno kalbų. Bet aš tikiuosi, kad šiems baigiamiesiems darbams padės ir bendravimas su teologais kitatikiais. Ir jeigu Jūs taip atidžiai pažvelgėte į mano darbus, aš esu tikras, kad neatsisakysite su manimi pasikalbėti, reikliai kritikuodamas mano pažiūras. Juk aš pats atėjau į pravoslavybės pažinimą tyrinėdamas viduramžių katalikybę ir viduramžių katalikų teologiją. Ir iki šiol, su malda kreipdamasis į pravoslavų bažnyčios šventuosius, aš prisimenu ir šv. Pranciškų Asyžietį ir jo mokinę palaimintąją Angeliną iš Folinjo. Jos išpažinimų vertimo į rusų kalbą darbai labiausiai mane suartino su religinio gyvenimo ir krikščioniškosios mistikos pasauliu.

Su nuoširdžiausia pagarba ir dėkingumu,
L. Karsavinas

PRIEDAS NR. 10

Humanitarinių mokslų fakulteto
5-rių metų darbo planas

Humanitarinių
mokslų fakulteto Dekanui

Visuotinės istorijos katedros
vedėjo prof. L. Karsavino

PAREIŠKIMAS

Pats mokslinio ir pedagoginio darbo būdas neleidžia tiksliai atsakyti į visus klausimus. Kaip antai, negaliu iš anksto pasakyti, kokie mokslo darbai bus mano paties ir kito katedros personalo per 5–10 m. atlikti. Dabar pats aš rašau: 1) VI-jį savo Kultūros istorijos tomą ir 2) Įvadą į Visuotinę istoriją, kuris galbūt bus ir kitaip pavadintas, be to, 3) verčiu į lietuvių kalbą Hegelio „Dvasios fenomenologiją“. Kiek tas darbas pareikalaus laiko ir kada bus baigtas, dabar pasakyti dar negaliu, nes darbas priklauso ne tik nuo mano paties, bet ir to, kiek reikalingų man knygų pasiseks man išrašyti į universiteto biblioteką, kada pasiseks man gauti komandiruotę ir padirbti užsienio bibliotekose ir kt. Taip pat negaliu duoti tikrų žinių ir apie katedros personalą. Doc. J. Baltrušaitis tyrinėja toliau Vakarų Europos meno santykius su Rytų

menu ir, reikia manyti, tuo klausimu išleis per nurodytąjį laiką 2–3 knygas ir eilę straipsnių. Be to, jis yra pamojęs spausdinti II-jį savo kurso (Visuotinės meno istorijos) tomą, bet spausdinimas priklauso nuo lėšų, kurios bus asignuotos Fakultetui. E. doc. P. Arcimavičienė ruošia spaudai II-ąjį Rytų istorijos kursą. Vyr. asist. J. Jakštas turi laikyti egzaminus daktaro laipsniui gauti ir po to viešame Fakulteto posėdy ginti savo išleistą daktaro disertaciją. Savaime suprantama, kad numatyti tolimesnių savo darbų jis negali. Vyr. asist. Vasiliauskas yra paruošęs Vytauto Didžiojo aktų albumą, kurio spausdinimas priklauso nuo Švietimo Ministerijos, ir dalimis tebespausdina didelį savo darbą apie Vytauto Didžiojo diplomatiką. Kiek reikia laiko tam darbui baigti, tiksliai pasakyti negalima, turbūt 2–3 metus, ir tik tada pačiam autoriui paaiškės tolimesnių jo darbų tema. [...]

(LCVA, f. 631, ap. 12, b. 1115, l. 11)

Istorijos-Filologijos
Fakulteto Dekanui

Visuotinės istorijos Katedros Vedėjo
Prof. L.Karsavino

PAREIŠKIMAS

Šiandien, 1945 m.sausio mėn. 16 d., esu gavęs iš Prorektoriaus Ūkio Reikalams raštą, iš kurio galima spręsti, kad aš turiu iki šio mėnesio 20 d., vadinasi, per 3–4 dienas, pristatyti Istorijos Seminaro turto inventorizacijos aktą. Iš duodamojo tokiam aktui sudaryti pavyzdžio matyt, kad reikia įvertinti rubliais visą Seminaro turtą ir visas jo knygas (apie 10 000 tomų). Tas, ir normaliomis sąlygomis per keturias dienas neįvykdomas darbas negali būti atliktas, kiek jis liečia Istorijos Seminarą, ir negali būti atliktas mano; ir štai kodėl.

1941 m. pavasarį prof. Vaclavo Biržiškos pasiūlymu Universiteto Senatas, prasilenkdamas su Universiteto Statutu, perdavė Istorijos Seminaro (ir kitų Fakulteto seminarų) bibliotekas Centrinės Universiteto Bibliotekos žinion. Tuo Istorijos Seminaras (kaip ir kiti) kaip Fakulteto įstaiga buvo panaikintas, o Seminaro vedėjo pareigos paverstos tuščiu titulu, nes žinia, kad Fakultetas skiria savo profesorius Seminarų vedėjais ne stalams bei kėdėms

saugoti ir ne Centrinei bibliotekai padėdinėti. Bibliotekininko pareigos buvo ir visai panaikintos. Aš buvau priverstas pasirašyti knygų perdavimo Centrinei bibliotekai aktą.

Fakultetas su tuo neteisėtu Senato nutarimu nesutiko ir iki paskutinio laiko tebelaikė mane Istorijos Seminaro vedėju, o 1944 m. pabaigoj pasiekė, kad vėl būtų paskirtas Istorijos Seminaro (kaip ir kitų seminarų) bibliotekininkas. Tačiau, nors Universiteto vadovybė atrodo kad sutinka su Fakulteto nuomone, nors naujas centrinės bibliotekos direktorius, atrodo, kad laiko Seminarų bibliotekas Fakulteto turtu, formaliai klausimas tebelieka neišspręstas. Kol jis neišspręstas ir kol nepadarytas Istorijos seminaro (ir kitų seminarų) bibliotekos sugrąžinimo (perdavimo) Fakultetui aktas, Istorijos Seminaro kaip Fakulteto įstaigos nėra. Už jo knygas atsako ir turi daryti jų inventorizacijos aktą Universiteto Centrinė Biblioteka; už jo pagrobtąjį vokiečių okupacijos laikais turtą atsako ūkio dalis.

Kai kurių seminarų, iš jų ir Istorijos, padėtis dar blogesnė pasidarė vokiečių okupacijos laikais. Rektoriaus įsakymu Seminaro patalpos buvo atiduotos vokiečiams, įrengti karo lazaretai. Visos knygos buvo Centrinės bibliotekos darbininkų perkeltos į jos patalpas ir ten keliose vietose (iš dalies rūbinės kambary) sudėtos. Taip pat buvo išnešti ir iš dalies dingo Seminaro baldai.

Tarybiniam Universitetui atgijus, aš tegalėjau nedaug ką padaryti. Iš 6 Seminaro kambarių man tepasisekė gauti atgal tik du. Tiktai gruodžio pabaigoj tų dviejų kambarių langai buvo įstiklinti. Bet patalpos iki šiol negali būti saugiai užrakintos. Dėl knygų perkėlimo su Centrinės Bibliotekos direktorium aš susitariau, bet jų negalima perkelti kol 1) Seminarui nebus paskirtas

sargas; 2) nebus paskirti darbininkai spintoms ir knygoms perkelti (mano pastangos šiuo atžvilgiu iki šiol jokių vaisių nedavė); 3) kol nebus išspręstas klausimas, kieno turtas: Fakulteto ar centrinės Bibliotekos, yra Seminaro biblioteka. Kaip esu ne kartą jau išdėstęs ir kaip mane su mano nuomone sutikęs Fakultetas, mokslinis-pedagoginis Istorijos Seminaro darbas tėra galimas tik ta sąlyga, kad Istorijos Seminaras kaip Fakulteto įstaiga turėtų savą biblioteką, atseit, kad buvusioji jo biblioteka formaliu perdavimo (sugrąžinimo) aktu būtų jam sugrąžinta. Tik tada Seminaro vedėjas ir gali pradėti inventorizaciją ir – daug svarbiau – mokslinio-pedagoginio savo skyriaus darbo tvarkymą.

Todėl prašau tamstą išrūpinti Senato nutarimą, kuris sugrąžintų Istorijos Seminarui jo knygas, spintas ir kitą turtą. Jeigu Senatas nutars šitą klausimą teigiamai, tai prašau išrūpinti, kad būtų paskirtas Istorijos Seminarui sargas (kuris gali aptarnauti ir kitus artimus seminarus) ir Universiteto darbininkams pavesti perkelti į Seminaro patalpas knygas bei spintas.

1945 m. sausio mėn. 16 d.

Prof. L.Karsavinas

(VUB RS, f. 138–4, l. 1–3)

Istorijos Filologijos
Fakulteto Dekanui

Dėl prof. L.Karsavino rašto Tamstai turiu pareikšti štai ką:

1. Sujungimo fakultetinių ir seminarinių bibliotekų teikalauja visų Tarybinių Universitetų Statutas ir todėl čia nėra kaltė prof. V. Biržiškos.
2. Fakultetų ir Seminarų bibliotekos, remiantis Tarybiniu Statutu, laikomos Universiteto Bibliotekos skyriais ir jos neįjungiamos į bendrąją Universiteto biblioteką.
3. Visi knygų užsakymai fakultetų ir seminarų bibliotekoms eina per Universiteto bendrąją Biblioteką.
4. Papildomai Fakultetų ir Seminarų bibliotekų knygų kortelės įtraukiamos į bendrąjį Universiteto Bibliotekos katalogą.
5. Istorijos Seminaro biblioteka buvo perkelta į Universiteto bendrosios Bibliotekos patalpas vokiečiams okupantams įsakius per tris dienas ištuštinti Istorijos seminaro patalpas.
6. Istorijos Seminaro biblioteka ir inventorius buvo perkelti taip ir tiek, kiek spėta tai padaryti Universiteto Bibliotekos darbo jėga, nes pats prof. L.Karsavinas tame perkėlime nedalyvavo ar dėl nežinojimo, ar dėl nenorėjimo.
7. Paskubom Istorijos Seminaro knygos ir inventorius buvo išbarstyta: dalis buvo pernešta Universiteto Bibliotekon, da-

lis, rodos, Etnografijos Muziejun, o dalį inventoriaus užgrobė vokiečiai.

8. Dalis Istorijos Seminaro knygų pakliuvo net Viešojon Bibliotekon, iš kur šią vasarą buvo jos perneštos Universiteto Bibliotekos tarnautojų atgal į Istorijos Seminaro Biblioteką.
9. Iš perkėlimo eigos matyt, kad prof. L. Karsavinas nesidomėjo ir nežinojo, kaip ir kur Istorijos Seminaro knygos ir turtas atsidūrė.
10. Universiteto Biblioteka savo jėgomis Istorijos Seminaro knygas saugojo, bet tikrojo jų stovio nežino, nes nėra po ranka nei inventoriaus knygos, nei katalogo kartotekos.
11. Universiteto Biblioteka Istorijos Seminaro biblioteką laiko ne savo, bet Istorijos Seminaro turtu ir jį grąžina Istorijos Seminarui bet kuriuo laiku.
12. Universiteto biblioteka, vejant vokiečius okupantus iš Vilniaus, buvo tris dienas pavojuje, nes buvo apšaudoma padegamomis kulkomis. Gaisro židiniai buvo gesinami Universiteto tarnautojų ir kai kurių profesorių su dabartiniu Universiteto Rektorium priekyje, prof. L.Karsavino jų tarpe nebuvo, nors jis ir buvo visą laiką Vilniuje.
13. Senųjų Istorijos Seminaro tarnautojų nėra ir be jų sunku nustatyti Istorijos Seminaro biliotekos smulkmenas.
14. Universiteto Biblioteka davė Istorijos seminarui bibliotekininkę Šantirienę jau 1944 m. rugsėjo mėnesį, kurią pavedė prof. L.Karsavino dispozicijai.
15. Universiteto Biblioteka nėra kalta, jei prof. L.Karsavinas su bibliotekininke Šantiriene iki pat šiol nesirūpino patikrinti Istorijos Seminaro bibliotekos knygų ir turto.

16. Universiteto Biblioteka gali Istorijos Seminarui duoti ir vieną sargo etatą, bet sargą tegul susiranda patsai prof. L.Karsavinas.
17. Universiteto biblioteka pageidauja, kad Istorijos Seminaro biblioteka būtų perkelta į savo patalpas, bet darbo jėgos perkėlimui nepažada..

1945.I.20.

Prof. dr. J. Baldžius

Universiteto Bibliotekos Direktorius

(VUB RS f. 138-4. L. 4-7)

PRIEDAS NR. 13

Humanitarinių Mokslų Fakulteto
Seminarų reikalų išrinktajai (1941.X.4.)
K o m i s i j a i

Prof. L.Karsavino

PAREIŠKIMAS

Vilniaus Universiteto Senatas Bendrosios Bibliotekos Direktoriaus ir tuo laiku Teisių Fakulteto Dekano prof. V. Biržiškos pasiūlymu pavedė prof. V. Biržiškai „vykdyti fakultetinių bibliotekų perorganizavimą į Bendrosios Un-to Bibliotekos skyrius" ir fakultetinius bibliotekininkus pavedė „Universiteto bibliotekos žinion" (1940.II.26 ir III.3). Fakultetų, bent Humanitarinių Mokslų Fakulteto, turinčio turtingiausias seminarų bibliotekas, Senatas nebuvo paklausęs. Vis dėlto tuometinio Humanitarinių Mokslų Fakulteto Dekano sušauktuose filologijos ir istorijos skyrių profesorių susirinkimuose tas klausimas buvo iškeltas. Pirmame prof. V. Biržiška aiškino Senato nutarimą Tarybinių Universitetų Statuto reikalavimą ir žadėjo, kad numatytoji reforma ne tik nesuvaržys mokslinio-pedagoginio profesorių darbo, bet jį dar palengvins ir kad bus imama dėmėn profesorių pageidavimai. Prof. V. Biržiškai buvo nurodyta, kad jo sušauktame be seminarų vedėjų žinios seminarų bibliotekininkų (ne pačių

seminarų vedėjų) susirinkime jis, kaip pranešė tiesioginiams savo viršininkams, seminarų vedėjams, to susirinkimo dalyviai, išdėstė griaunančių mokslinį pedagoginį darbą reformų planą, kad numatytoji reforma nesutinka su pačiu tuomet veikiančiu Vilniaus Universiteto taip pat ir Tarybinių Universitetų Statutu (§ 66 ir kt.) ir su visos Europos U-t7 santvarka. Buvo irgi nurodyta, kad tokia svarbi reforma negali būti vykdoma be Statuto numatytos (§ 100), bet dar neįsteigtos Bibliotekos Tarybos, su kuria turi tartis Bendrosios Bibliotekos Direktorius. Abu minėtieji susirinkimai pageidavo, kad toji Taryba būtų sušaukta ir kad tuo būdu nebūtų reformuojama be Fakulteto žinios. Antrame susirinkime Istorijos skyriaus dėstytojai įteikė Dekanui savo pareiškimą, prie kurio prisidėjo ir kitų skyrių profesoriai, ir prašė jį perduoti Senatui. Čia buvo išaiškinta, kodėl Humanitarinių Mokslų Fakultetui itin reikalingos savarankiškos seminaro bibliotekos, kiek numatytoji reforma nesutinka su Un-to Statutu, mūsų ir kitų Un-tų praktika bei tradicijomis, kaip ji gali sugriauti mokslinį-pedagoginį Fakulteto darbą. Dekanas perduoti raštą Senatui atsisakė, tik pažadėjo prireikus juo pasinaudoti. Be to, prof. L. Karsavinas atskiru raštu prašė p. Rektorių kuo greičiausiai įsteigti minėtąją Bibliotekos Tarybą. P. Rektoriaus pasiūlymu Bibliotekos Tarybos nariai buvo Fakultetų išrinkti, bet pati Taryba nė vieną kartą nebuvo sušaukta ir reformą ėmė vykdyti Bendrosios Bibliotekos Direktorius prof. V. Biržiška, be jokio Fakulteto atstovų dalyvavimo ir be fakulteto žinios. „Pasirėmęs“ minėtuoju Universiteto Senato nutarimu prof. V. Biržiška pasiūlė, ne per Dekaną, bet tiesiog seminarų vedėjams (tiesa, ne visiems, bet savo nuožiūra išrinktiesiems) perduoti jam

jų žinioj esančias bibliotekas (1941.III.6). Vienas tų vedėjų, prof. L.Karsavinas, manydamas, kad neturi teisės perduoti Fakulteto turtą, kreipėsi į Dekaną ir prašė išaiškinti klausimą bei paklausti p.Rektorių. Dekanas, pasirėmęs V.Un-to Rektoriaus raštu 1941. III.3 Nr. 2091, įsakė jam „perduoti Istorijos seminaro bibblioteką Vilniaus Un-to Bibliotekos žinion" (1941.III.18 Nr. 511). Seminaro vedėjas, prof. L.Karsavinas, tą pačią dieną pasirašė perdavimo aktą, kaip jis pats pareiškė Humanitarinių Mokslų Fakulteto posėdy 1941.X.4, verčiamas ir dėl baimės". Fakultetines bibliotekas Bendrosios Bibliotekos skyriais verčiąs Senato nutarimu (1941. II.26 ir III.3 mažu mažiausia ta prasme, kokia jis aiškinamas ir vykdomas Bendrosios Bibliotekos Direktoriaus), nesutinka su pačiu tuomet veikusiu tarybiniu Vilniaus Un-to Statutu. Iš tikro, tas Statutas numato (§ 66, 26, 8, 9) fakultetines bibliotekas, „lėšas, skirtas katedros reikalams", daro katedros vedėją atsakingą už katedros turto saugumą ir stovį" (o katedros, arba grupės katedrų, vad., kai kurių, pavz. Istorijos seminarų turtą pirmiausia sudaro biblioteka). Bendrosios Bibliotekos Direktorius pagal Statutą (§ 66, psl. 49) tik „vadovauja ir kontroliuoja fakultetų, institutų, kabinetų... bibliotekų darbą", be to, turįs tais klausimais tartis su Bibliotekos Taryba, kur dalyvauja ir katedrų atstovai (§ 100, psl. 61). Fakultetines bibliotekas Bendrajai savo žinion paėmus, žinia, kad nei katedrų vedėjai galėtų pildyti Statuto ir eiti savo pareigų, nei Bendrosios Bibliotekos Direktorius, kuris negali juk pats savęs kontroliuoti ir sau pačiam vadovauti.

Taigi, be Statyto pakeitimo Senatas negalėjo naikinti fakultetinių bibliotekų ir atiduoto jų Bendrosios žinion, o Fakulteto Dekanas ir seminarų vedėjai perduoti tai Bibliotekai Fakulteto

turto. Kitaip sakant, visi vadin. perdavimo aktai jokios juridinės reikšmės neturi ir fakulteto nevaržo.

Dabar Vilniaus Universitetas gyvena pagal Kauno Un-to Statutą su įneštais į jį pakeitimais. Tas Statutas veikia nuo 1941. IX.1. Taigi, visi „pakeitimuose“ nepaminėtieji Kauno Un-to Statuto pakeitimai arba nebegalioja, arba turi būti tinkamu keliu patvirtinti. Naujasis Statutas (su pakeitimais) sako: (§ 115, psl. 21) „Fakultetų Tarybų nutarimais arba Švietimo Ministerio pavedimais fakultetuose gali būti steigiami seminarai ir institutai. Seminarai ir institutai veikia fakulteto Tarybos nustatytomis taisyklėmis“.

116 „Universiteto biblioteka gali turėti skyrių fakultetuose bei jų mokslo įstaigose. Bibliotekos ir skyriai yra Direktoriaus žinioje“.

Abiejuose pasakyta ne „turi būti“, „turi turėti“ ar „yra“, „turi“, bet „gali“ būti įsteigiami ir „gali turėti“. Mat, Fakultetas gali savo nuožiūra ir nutarimu arba palikti Kauno Un-to laikais įsteigtuosius seminarus, kurių be jų bibliotekų nėra, ir pristeigti naujų, arba perduoti jų bibliotekas Bendrajai ir tuo pačiu juos panaikinti. Kad Fakulteto mokslo įstaigose, vad. Seminaruose, būtų bendrosios Bibliotekos skyriai (t.y. kad tos bibliotekos Direktorius savo nutarimais sąlygotų mokslinį-pedagoginį profesorių darbą), reikia Fakulteto nutarimo, kurio iki šiol nebuvo. Senatas šito klausimo išspręsti negali, nes Statuto § 115 ne jam, bet fakulteto Tarybai duoda teisę steigti ar nesteigti seminarus, tad juos ir naikinti.

Čia reikia išvengti galimų nesusipratimų, kurie atsiranda dėl netinkamo vartojimo termino „seminaras“.

Humanitarinių Mokslų Fakultetas seminaru visuomet vadino 1) pratybų rūšį, 2) katedrų arba grupės katedrų biblioteką. Steigdamas seminarą, jis skirdavo jam 1) patalpas, 2) lėšas knygoms ir inventoriui pirkti, 3) vedėją – profesorių, kuris turėjo tvarkyti bei saugoti susidariusį tuo būdu turtą, papildinėti biblioteką ir prižiūrėti, kad visi kas naudojasi biblioteka, pildytų nustatytas taisykles, 4) vedėjo pasiūlymu – bibliotekininką.

Iki šiol nebuvo nė vieno seminaro, kuris kartu nebūtų buvęs ir biblioteka. Fakultetas visuomet skyrė seminarą nuo katedros ir skyriaus. Katedros ir skyriaus narių susirinkimai niekuomet dar nebuvo vadinami seminaru.

Vienintelis konstitucinis seminaro momentas yra jo biblioteka, naudojimąsis ja, jos papildinėjimas bei tvarkymas, glaudžiai susiję su ja mokslinis-pedagoginis darbas. Visa tai organizuoja bendrą katedros, grupės katedrų, skyriaus darbą, suburia mokslo personalą ir studentus, kuria seminarą kaip gyvą organizmą. Seminaro gyvenimas bei darbas nesiriboja bibliotekos reikalais, bet be bibliotekos jis neįmanomas. Atimti seminarui biblioteką reiškia jį panaikinti; ir negalima sakyti, kuo toks „seminaras be bibliotekos" skirtųsi nuo katedros ar skyriaus ir koks būtų tokio seminaro darbas, nes niekuo nesiskirtų ir jokio savo darbo turėti negalėtų. Reikia dar štai kas pabrėžti. Mūsų Fakultetų katedrų skyrių susirinkimai sušaukiami labai retai ir tik konkrečiais bei specialiais klausimais (tvarkaraščio, dėstymo programos nustatyti, ir pan.), dienotvarkė ir privalumas perdaug juos varžo, kad galėtų iš čia augti nuolatinis mokslo personalo bendravimas mokslo ir dėstymo klausimų srity, dar mažesnis yra mokslo personalo bendravimas su studentais. Kaip tik seminaras vienija

visus gyvu bendru darbu ir sudaro galimybę nieko nevaržomo bendravimo tiek profesoriams, tiek studentams. Čia galima duoti studentams konkrečių bei smulkių patarimų visais juos dominančiais klausimais – kaip skaityti tą ar kitą šaltinį, tą ar kitą knygą, kokias knygas ir kaip skaityti, kaip orientuotis klausimų literatūroje, naudotis informaciniais veikalais, šaltinių leidiniais ir t.t. – ir laisvai pasikeisti mintimis su kolegomis.

Tokiais sumetimais ir daugiau kitų visi Europos, Amerikos ir net Sovietų Rusijos universitetai, ypač Humanitarinių Mokslų fakultetai nenaikina jau esančiųjų savo bibliotekų (seminarų, institutų, kabinetų bibliotekų) ir neatiduoda jų Bendrosios Bibliotekos žinion, bet, priešingai, jas didina, turtina ir daugina. Reformos iniciatoriai tvirtina, kad ji atitinka Sovietų Un-tų santvarką. Iš tikro, Istorinis Leningrado Universiteto Kabinetas iki šio karo pradžios turėjo savo atskirą sąmatą, gaudavo valiutą pirkti knygoms užsieny, pats išsirašydavo knygų ir tvarkė savo biblioteką, niekieno neklausdamas padovanojo ir Istoriniam mūsų Fakulteto Seminarui knygų, kurias Seminaras be sėkmės prašė Bendrosios Bibliotekos Direktorių jam išrašyti. Reikia manyti, kad tokia pat santvarka buvo ir kituose Tarybų Un-tuose. Kiek turtingi knygomis ir savarankiški Vokiečių, Prancūzų, Anglų, Amerikiečių un-tų seminarai, žinoma kiekvienam, kas juose mokėsi ar bent kiek su jų santvarka yra susipažinęs. Kad bus įvykdyta prof. V. Biržiškos pasiūlytoji reforma, tai Vilniaus Universitetas bus vienintelė pasauly išimtis, nes ir Lietuvoj Kauno Un-tas besilaikė europietiškosios tvarkos.

Bendroji Un-to Biblioteka turi savo knygomis padėti mokslo personalui ir studentams dirbti jų mokslinį-pedagoginį darbą.

Todėl Fakultetui rūpi jos sutvarkymas ir santykiai su ja, pav. Kokiomis sąlygomis fakulteto seminaras gali skolinti iš jos knygų specialiam savo darbui. Un-to Statutas ir nurodo, kad Fakultetas renka savo atstovą į Bibliotekos Komisiją (§ 117, psl. 22), o komisijai su fakultetu nesusitarus, ginčijamą klausimą gali išspręsti Un-to Senatas arba Taryba. Bet ne vienas Un-tų Statutas neduoda Un-to Bibliotekos direktoriui teisės spręsti, ar reikalingos fakultetui seminarinės ir kitos bibliotekos ir kaip reikia tas bibliotekas pritaikyti moksliniams-pedagoginiams fakulteto uždaviniams, nes tuo būdu direktorius kištųsi į tiesioginę fakultetų (mokslininkų specialistų, kurie vieni težino kaip organizuoti savo darbą) kompetenciją.

Klausimus: ar reikia fakultetui seminarinių bibliotekų, ar gali būti seminarų be bibliotekos, ar reikalingos seminarui tos ar kitos knygos, ar knygos turi būti sutvarkytos pagal temas, abėcėlę, formatą ir t.t., tegali spręsti tik fakultetas.

Statuto § 115 ir 116 numato tik dvi galimybes: arba seminarinės bibliotekos yra fakulteto, arba Bibliotekos Direktoriaus žinioj.

Pirmoji antrybė Humanitarinių Mokslų Fak-tui nepriimtina ir štai kodėl. – § 116 formaliai atmeta fakulteto ir seminaro vedėjo, fakulteto įgaliotinio, įtaką seminaro bibliotekos papildinėjimui, knygų tvarkymui bei naudojimuisi. Prof. V. Biržiška žadėjo įteikti Bibliotekos Tarybai, kur tada pagal tarybinį Vilniaus Un-to Statutą, turėjo dalyvauti katedrų atstovai, projektų taisyklių lygiai teiktinų visoms fakultetinėms bibliotekoms kaipo Un-to bibliotekos skyriams. Bet pagal dabar veikiantį Statutą (§ 117 punktas 22) Bibliotekos komisiją sudaro be Bibliotekos di-

rektoriaus 3-jų fakultetų atstovai: 1 humanitaras, 1 teisininkas ir 1 matematikas. Teisių fakultetui nerūpi savarankiškų fakultetinių bibliotekų klausimas, nes jis dar Kaune buvo atidavęs savo seminarines bibliotekas Un-to Bibliotekos žinion. To fakulteto, kaip ir Matematikos fakulteto atstovas neprivalo žinoti, kokios yra mūsų fakulteto darbo ypatybės ir kodėl jam būtinai reikalingas tam tikras fakultetinių bibliotekų (seminarų) savarankiškumas.

Antra vertus, kaip rodo iki šiol vykdomoji prof. V. Biržiškos reforma ir patvirtina jo paties žodžiai, jis į mūsų fakulteto narių pageidavimus dėmesio nekreipia ir laiko juos „profesorių fantazijomis". Jis griežtai atsisakė sutikti su tuo, kad seminarų knygos būtų tvarkomos tematine tvarka, o būtinai nori sutvarkyti jas pagal formatą, atėmė filosofijos seminaro vedėjui bibliotekininką, su tuo vedėju nė nepasitaręs, ir t.t. Tokiomis sąlygomis Bibliotekos Komisijos priimtos taisyklės gali virsti juridiškai apdorotu ir mūsų fakultetą skriaudžiančiu Bibliotekos direktoriaus diktatu. Be to, taisyklės negali visko sutaisyklinti, o prof. V. Biržiškos ligšiolinis elgesys neleidžia tikėti, kad bus kreipiama dėmesio į mokslinius-pedagoginius mūsų fakulteto katedrų reikmenis. Fakultetinių bibliotekų perdavimu Un-to bibliotekai, be abejo, pastaroji žymiai paturtės, o jos direktoriaus valdžia padidės, nes jis netiesiog turės įtakos mokslinei-pedagoginei fakulteto organizacijai. Bet fakulteto darbas bus sutrukdytas, ir pratybos su sudentais gali tapti beveik neįmanomos. Prof. V. Biržiška žada, kad tada seminarai galės naudotis Un-to Bibliotekos knygomis be jokios išimties (anksčiau jis nenorėjo skolinti seminarams knygų iš vad. Profesorių skaityklos). Tačiau tam nereikia atiduo-

ti seminarinių bibliotekų jo žinion: pakanka susitarus nustatyti skolinimo sąlygas.

Taigi, Hum. Mokslų Fakultetas turi vadovautis Statuto § 115, kuris sutinka su senąja jo santvarka, patvirtinti, kad seminarai (seminarinės bibliotekos) tebėra jo žinioj ir tuo pagrindu nusakyti jų santykius su Bendrąja Un-to Biblioteka. Žinoma, tiems santykiams nustatyti reikia Bibliotekos direktoriaus sutikimo arba Un-to Senato nutarimo.

/Pas./ Prof. L. Karsavinas.

(VUB RS, f. 138-3, l. 1-6)

Filosof. Fakulteto Dekanui

Visuotinės istorijos katedros vedėjo Prof. L.Karsavino

PAREIŠKIMAS

Šiandien, 1945 m. sausio mėn. 16 d., esu gavęs iš Prorektoriaus Ūkio Reikalams raštą, iš kurio galimna spręsti, kad aš turiu iki šio mėnesio 20 d., vadinasi per 3–4 dienas, pristatyti Istorijos Seminaro turti inventorizacijos aktą. Iš duodamojo tokiam aktui sudaryti pavuzdžio matyti, kad reikia įvertinti rubliais visą Seminaro turttą ir visas jo knygas (apie 10 000 tomų). Tas, ir normaliomis sąlygomis per keturias dienas neįvykdomas darbas negali būti atliktas, kiek jis liečia Istorijos Seminarą, ir negali būti atliktas mano; ir štai kodėl. –

1941 m. pavasarį prof. Vaclovo Biržiškos pasiūlymu Universiteto Senatas, prasilenkdamas su universiteto statutu, perdavė Istorijos seminaro (ir kitų Fakulteto seminarų) bibliotekas centrinės universiteto bibliotekos žinion. Tuo Istorijos seminaras (kaip ir kiti) kaip Fakulteto įstaiga buvo panaikintas, o seminaro vedėjo pareigos pavestos tuščiu titulu, nes žinia, kad Fakultetas skiria savo profesorius seminarų vedėjais ne stalams bei kėdėms saugoti ir ne Centrinei bibliotekai padėdinėti. Bibliotekininko pareigos buvo ir visai panaikintos. Aš buvau priverstas pasirašyti knygų perdavimo Centrinei bibliotekai aktą.

Fakultetas su tuo neteisėtu Senato nutarimu nesutiko ir iki paskutinio laiko tebelaikė mane Istorijos seminaro vedėju, o 1944 m. pabaigoj pasiekė, kad vėl būtų paskirtas Istorijos seminaro (kaip ir kitų seminarų) bibliotekininkas. Tačiau... formaliai

klausimas tebelieka neišspręstas. Kol jis neišsispręs, Istorijos seminaro kaip Fakulteto įstaigos nėra. Už jo knygas atsako ir turi daryti jų inventorizacijos aktą universiteto Centrinė biblioteka; už jo pagrobtą vokiečių okupacijos laikais turtą atsako ūkio dalis.

Kai kurių seminarų, iš jų ir Istorijos, padėtis dar blogesnė pasidarė vokiečių okupacijos laikais – Rektoriaus įsakymu Seminaro patalpos buvo atiduotos vokiečiams įrengti karo lazaretą. Visos knygos buvo Centrinės bibliotekos darbininkų perkeltos į jos patalpas ir ten keliose vietose (iš dalies rūbinės kambary) sudėtos. Taip pat buvo išnešti ir iš dalies dingo Seminaro baldai.

Tarybiniam universitetui atgijus, aš tegalėjau nedaug ką padaryti. Iš 6 seminaro kambarių man tepasisekė gauti tik 2. Tiktai gruodžio pabaigoje tų dviejų kambarių langai buvo įstiklinti. Bet patalpos iki šiol negali būti saugiai užrakintos. Dėl knygų perkėlimo su Centrinės bibliotekos direktorium aš susitariau, bet jų negalima perkelti, kol 1) Seminarui nebus paskirtas sargas, 2) nebus paskirti darbininkai spintoms ir knygoms perkelti (mano pastangos šiuo atžvilgiu iki šiol jokių vaisių nedavė), 3) kol nebus išspręstas klausimas, kieno turtas: Fakulteto, ar Centrinės bibliotekos, yra seminaro biblioteka.

Todėl prašau Tamstą išrūpinti Senato nutarimą, kuris sugrąžintų Istorijos seminarui jo knygas, spintas ir kitą turtą. Jeigu Senatas nutars šitą klausimą teigiamai, tai prašau išrūpinti, kad būtų paskirtas Istorijos seminarui sargas (kuris gali aptarnauti ir kitus artimus seminarus) ir universiteto darbininkams pavesti perkelti į Seminaro patalpas knygas bei spintas.

1945.01.16 d.

Prof. L.Karsavinas

(VUB RS f. 138–4. L. 1–3)

1945.01.20 d. Vilniaus universiteto
Centrinės bibliotekos direktoriaus atsakymas

Istorijos-Filologijos fakulteto Dekanui
dėl prof. L.Karsavino rašto.

Tamstai turiu pareikšti štai ką:

1. Sujungimo fakultetinių ir seminarinių bibliotekų reikalauja visų Tarybinių universitetų statutas ir todėl čia nėra kaltė prof. V. Biržiškos.
2. Fakultetų ir seminarų bibliotekos, remiantis Tarybiniu statutu laikomos universiteto bibliotekos skyriais ir jos sujungiamos į bendrąją universiteto biblioteką.
3. Visi knygų užsakymai – per Centrinę biblioteką.
4. Papildomai fakulteto ir seminarų bibliotekų knygų kortelės įtraukiamos į bendrąjį universiteto bibliotekos katalogą.
5. Istorijos seminaro biblioteka buvo perkelta į universiteto bendrosios bibliotekos patalpas vokiečiams okupantams įsakius per 3 dienas ištuštinti Istorijos seminaro patalpas.
6. Istorijos seminaro biblioteka ir inventorius buvo perkelti taip ir tiek, kiek spėta tai padaryti universiteto bibliotekos darbo jėga, nes pats prof. Karsavinas tame perkėlime nedalyvavo ar dėl nežinojimo, ar dėl nenorėjimo.

7. Paskubom Istorijos seminaro knygos ir inventorius buvo išbarstyti: dalis buvo pernešta universiteto bibliotekon, dalis, rodos, Etnografijos Muziejun, o dalį inventoriaus užgrobė vokiečiai.
8. Dalis iš ten perimtos atgal į Istorijos seminaro biblioteką.
9. Iš perkėlimo eigos matyti, kad prof. L.Karsavinas nesidomėjo ir nežinojo, kaip ir kur Istorijos seminaro knygos ir turtas atsidūrė.
10. [Saugojo seminaro knygas]
11. Universiteto biblioteka Istorijos seminaro biblioteką laiko ne savo, bet Istorijos seminaro turtu ir jį grąžina Istorijos seminarui, bet kuriuo laiku.
12. Per apšaudymą biblioteka buvo 3 dienas pavojuje, gaisro židiniai buvo gesinami, o Karsavino nebuvo, nors jis ir buvo Vilniuje.
13. Nėra naujų tarnautojų.
14. Universiteto biblioteka davė Istorijos seminarui bibliotekininką jau 1944 m. rugsėjo mėn., kurį perdavė L.Karsavino dispozicijai.
15. Universiteto biblioteka nekalta, kur L.Karsavinas ir bibliotekininkė Šantinienė buvo ligi šiol.
16. Universiteto biblioteka gali duoti Istorijos seminarui ir vieną sargo etatą, bet sargą tegul nusisamdo pats prof. L.Karsavinas.
17. Pageidauju, kad Istorijos seminaro biblioteka būtų perkelta į savo patalpas, bet darbo jėgos perkėlimui nepažadu.

(VUB RS f. 138-4. L. 1-4)

PRIEDAS NR. 16

Istorijos-filologijos
fakulteto Dekanui

L.Karsavino

PAREIŠKIMAS

Vakarykščiame savo posėdyje Mokslinė Universiteto Taryba, kiek aš supratau, Švietimo Ministerio pasiūlymu nutarė atidėti pripažinimo man daktaro laipsnio (Leningrado universiteto man 1916 m. suteikto) klausimą neribotam laikui, kol bus išleistas naujas įstatas dėl mokslo laipsnių pripažinimo. Kartu Mokslinė Taryba atidėjo pripažinimą man profesoriaus vardo klausimą „kitam posėdžiui".

Labai prašau Tamstą, drauge Dekane, pasirūpinti tuo, kad abu klausimai nebūtų vienas nuo antro atskirti, bet kad lygiai būtų atidėti iki to laiko, kada Mokslinei Tarybai bus leista laisvai spręsti ir pirmąjį.

Šiuo pareiškiu, kad iš savo pusės sutinku iki to laiko dirbti mūsų Universitete, kaip iki šiol dirbau, vadinasi, be mokslinio profesoriaus vardo.

Tikiuos, kad ilgametis mano darbas Lietuvos Universitete gali būti pakankamas pagrindas mano prašymui patenkinti. Be to, paminėtasis būsimasis įstatas, turbūt, palies ir profesoriaus

vardo suteikimo tvarką. O mano prašymo motyvas yra tas, kad į pripažinimą manęs profesorium be mokslo laipsnio aš žiūriu kaip į įžeidimą ir man pačiam, ir buvusiems mano mokytojams, Leningrado universiteto profesoriams, kurie suteikė man mokslinį magistro (atitinka dabarties daktarą) ir daktaro laipsnius.

1946 m. geg. 16 d. Su pagarba L.Karsavinas

(VUB RS, f 138-1. L. 1)

PRIEDAS NR. 17

Prof. L.Karsavino charakteristika

Leonas Karsavinas gimė 1882 m. Petrapilyje. 1901 metais, baigęs penktąją Petrapilio gimnaziją su aukso medaliu, 1906 m. baigia su I laipsnio diplomu Petrapilio universiteto Istorijos-filologijos fakultetą, gaudamas aukso medalį už diplominį darbą, kuriame jaunas mokslininkas labai sėkmingai įvertina V amžiaus romėnų rašytoją Apolinarą Sidonijų kaip istorijos šaltinį. Po to išlaiko magistro egzaminus, gauna valstybinę stipendiją, vyksta į Prancūzijos ir Italijos archyvus, randa dar niekieno nenagrinėtą medžiagą, rašo 55 spaudos lankų kapitalinį veikalą „Italijos religinis gyvenimas XII–XIII amžiuose", už kurį gauna istorijos mokslų magistro laipsnį, o 1916 m. už disertaciją „Viduramžių religinio gyvenimo pagrindai" – istorijos mokslų daktaro laipsnį. Jau nuo 1912 metų jis yra Petrapilio universiteto ir kitų vietinių aukštųjų mokyklų ekstraordinarinis, o nuo 1916 m. ordinarinis profesorius.

Taigi, prof. L.Karsavino mokslinis darbas prasidėjo ne Lietuvoje, ir dar iki pirmojo pasaulinio karo jis pasižymėjo savo moksliniais darbais rusų kalba viduramžių istorijos klausimais kaip pasaulinio masto mokslininkas.

Būdamas Rusijoje, o vėliau užsienyje ir Lietuvoje, prof. Karsavinas nemeta istorinių studijų, bet tyrinėja ir rašo, duodamas istorijos mokslo literatūrai 23 originalius, stambius, daugiausia

monografinio pobūdžio veikalus, neskaitant didelio skaičiaus straipsnių. Kartu jis dirba pedagoginį darbą, profesoriaudamas aukštosiose mokyklose. Jo pedagoginis stažas apima 38 metus, iš jų pastarieji 18 metų Lietuvoje, iš pradžių Kauno universitete, kuriame jis buvo visuotinės istorijos katedros ordinarinis profesorius ir vedėjas, o nuo 1940 metų tomis pačiomis pareigomis persikėlė į Vilniaus universitetą.

Iš daugybės prof. L.Karsavino mokslo veikalų rusų ir lietuvių kalbomis, reikia paminėti jo penkių tomų, bet dar nebaigtų „Europos kultūros istorija“ lietuvių kalba (išspausdinti tomai sudaro apie 2600 p.p.), kuri duoda nepaprastai gausios istorinės medžiagos ir rodo autoriaus gilų, iš pirmų šaltinių istorijos žinojimą, jo erudiciją, jo logingą dėstymą ir puikų stilių.

Dirbdamas nuo 1928 m. Lietuvos universitetuose, prof. L.Karsavinas įgijo didelį autoritetą Lietuvos mokslininkų tarpe ir daug prisidėjo istorijos mokslui Lietuvoje pavaryti pirmyn. Kaip dėstytojas ir mokslinio darbo vadovas, jis įsigijo dideles savo klausytojų simpatijas. Iš jo studentų išėjo nemaža rimtai susidomėjusių istorijos mokslu asmenų, kurie dabar sėkmingai dirba pedagoginį darbą vidurinėje arba aukštoje mokykloje.

Atsidavęs moksliniam pedagoginiam darbui, buržuaziniais Lietuvos laikais L.Karsavinas stovėjo nuošalyje bet kokio politinio veikimo. Taip pat nebendradarbiavo su vokiškaisiais okupantais, nedalyvavo okupacinio meto spaudoje. Okupantams uždarius 1943 m. universitetą, prof. L.Karsavinas paima kuklią tarnybą Vilniaus Dailės Muziejuje kaip meno veikalų ekspertas. Grižusi į Vilnių tarybinė vyriausybė prof. L.Karsaviną iškėlė į Dailės Muziejaus direktorius.

Bet pagrindines savo jėgas ir patyrimą prof. L.Karsavinas atiduoda Vilniaus universitetui būdamas visuotinės istorijos katedros vedėju profesoriumi. Savo pareigas jis eina sąžiningai ir padeda ruošti naujus kadrus tarybinei Lietuvai.

Atsižvelgiant į prof. L.Karsavino aukščiau įgytus mokslo laipsnius, į jo didelį įnašą Europos istoriografijai, į jo nemažesnį kaip 38 metų aukštųjų mokyklų profesoriaus stažą, jis tikrai yra nusipelnęs mokslinį profesoriaus vardą ir istorijos mokslų daktaro laipsnį.

A.Gučas

Istorijos-Filologijos fakulteto dekanas.

(VUB RS f. 138-4. L. 3-4)

PRIEDAS NR. 18

Pranešimas apie Leono Karsavino mokslinę veiklą ir darbus

Profesorius Leonas Karsavinas gimė 1882 m. Petrapily Marijos Teatro artisto šeimoje. Išėjęs penktosios Petrapilio gimnazijos kursą, 1901 m. įstojo į Petrapilio Universiteto Istorijos-filologijos fakultetą, kurį baigė 1906 m. ir gavo I laipsnio diplomą ir aukso medalį už savo diplominį darbą: „Apolinarijus Sidonijus kaip istorijos šaltinis". To darbo dalis buvo atspausdinta „Žurnal Ministerstva Narodnago Prosveščenija". Kaip pasižymįs savo ypatingais moksliniais gabumais asmuo, jis gavo valstybinę stipendiją ruoštis tolimesniam mokslo darbui aukštosiose Rusijos mokyklose. Išlaikęs pagal tuometinio universiteto statuto reikalavimus atsakomuosius magistro kvotimus 1910 m., jis buvo komandiruotas valstybinėmis lėšomis į užsienį dirbti tenykščiuose archyvuose. Pusę metų jis dirbo Paryžiaus archyvuose ir apie pusantrų metų Italijos – Romoje, Genujoje ir Florencijoje. Dar prieš išvažiavimą jis buvo pakviestas dėstyti Aukštuosiuose Moterų Bestuževo Kursuose (1909 m.) ir Istorijos-Filologijos Institute (1909–1910) ir Petrapilio Universitete privat-docento titulu. 1913 m. apgynė Petrapilio Universitete disertaciją „Očerki religioznoj žizni Italiji XII–XIII v." ir gavo visuotinės istorijos magistro laipsnį. Po to jis buvo pakviestas Istorijos-Filologijos institutan kaip ekstraordinarinis profesorius ir greitai buvo pakeltas

ordinariniu profesoriumi visuotinės istorijos katedroje. 1916 m. jis sėkmingai apgynė Petrapilio universitete naują disertaciją „Osnovy srednevekovoj religioznoj žizni" ir gavo visuotinės istorijos daktaro laipsnį. Išrinktas 1916 m. Petrapilio universitete ordinariniu profesoriumi, jis ten dirbo iki savo išvykimo į užsienį 1922 m. Būdamas Petrapilio universiteto profesoriumi, jis nesiliovė dirbęs ir kitose aukštosiose Petrapilio mokyklose – Istorijos-Filologijos institute ir Aukštuosiuose Moterų Bestuževo Kursuose.

Gyvendamas po 1922 m. užsieny, iš pradžių Berlyne, o paskum Paryžiuje, jis nesiliovė moksliškai dirbęs. 1928 m. jis buvo išrinktas Lietuvos Universiteto Humanitarinių Mokslų Fakulteto Kaune ordinariniu profesoriumi visuotinės istorijos katedroje. Pažymėtina, kad jis buvo išrinktas, nors turėjo rimtą konkurentą buv. Maskvos universiteto prof. Roberto Viperio asmeny. Štai šituose išviršiniuose rėmuose ir pasireiškė nepaprastai gausi savo rezultatais prof. L.Karsavino mokslinė darbuotė. Reikia iš anksto pasakyti, kad nepaisant labai plačios Europos literatūros istorijos, prof. L.Karsavinui tenka labai garbinga vieta Europos ir pasaulio garso istorikų tarpe.

Nuo studentavimo laikų prof. L.Karsavinas buvo palinkęs daugiau prie Europos dvasinės kultūros tyrimo. Savo diplominį darbą jis pašventė Romos imperijos V amž. pabaigos poetui Gajui Solijui Apolinarijui Sidoniui, kuris tam tikrą laiką buvo buvęs Romos prefektu, o savo karjerą pabaigė kaip Clermont'o vyskupas. Besigilindamas į kultūros būklės reikalus ir paliesdamas ankstyvesniuosius laikus, prof. L.Karsavinas palietė krikščionybės pirmykščios organizacijos problemas ir priėjo labai įdomias,

daug kieno nelauktas išvadas: Romoje iki II amž. pusės papos visai nebūta, o bažnyčios reikalus tvarkė tik presbiterių kolegija, papos institucija atsirado tik ryšium su Romos bažnyčios sociališkai religine krize II amž. ir pirmuoju papa galėjo būti arba Pijus arba Anicetas.

Dvasinių kultūros ir religinių tendencijų analizavimas privedė autorių prie pastatymo klausimo apie monistinį istorinio proceso supratimą ir, be kita ko, prie klausimo dvasinės kultūros ryšio su materializmu, o toliau prie viduramžio europiejinės kultūros studijavimo. Pradėta nuo pranciškonų šaltinių tyrimo. Išdavoje pasirodė visa eilė straipsnių, nurodančių tų šaltinių filijaciją ir jų kritika. Tie straipsniai buvo panaudoti knygai „Istorija monašestva v srednije veka".

Pradėjęs vieną kartą studijuoti pranciškoniškuosius šaltinius, autorius platino jų apimtį, vis pereidamas prie naujų viduramžio gyvenimo versmių studijavimo ir jų analizavimo ir pasinaudojęs jau esamąja specialia literatūra, autorius sukūrė monumentalinį veikalą „Očerki religioznoj žizni Italii XII–XIII v". Šis jo ilgų studijų darbas buvo pateiktas Petrapilio universitetui kaip disertacija magistro laipsniui gauti. Darbas susideda iš dviejų dalių – pasakojamosios ir dokumentacijos. Dalis dokumentų buvo jo paties surasta ir pirmą kartą paskelbta. Autorius plačiai apžvelgia ne tik krikščionių bažnyčios pripažintų vienuoliškų ordinų genezį ir jų pasaulėžiūrą, bet ir vad. heretiškas religinio gyvenimo kryptis – katarus arnoldistis, valdensus, humeliatus, flagelantus ir kt. Su ypatingu atidumu jo apsistota ties Pranciškaus Asižiečio idėjomis. Vargiai ar atsiras Europos istoriografijoje kitas kūrinys, kuris su tokiu kruopštumu ir vienkart su tokiu ryškumu

būtų jas išaiškinęs. Šitas darbas parašytas besąlygiškai žmogaus, visai nepriklausančio tai pačiai religinei pasaulėžiūrai, sudaro garbę rusiškajam istoriniam mokslui. Šiame savo veikale autorius išaiškino saitus tarp vadinamo religinio judėjimo ir tuolaikinio socialiniai-politinio sąjūdžio, nustatė, kad viduramžio krikščionybėje buvo nemaža nekrikščioniškojo elemento, ypač kataruose ir kad, nepaisant to, jog viduramžių krikščionybė su vienomis religinėmis tendencijomis kovojo, o kitas iš jų rėmė, negalima vienų griežtai priešpastatyti kitoms, nes vienos ir kitos turėjo bendrą gyvenimo šaltinį.

Savo paminėtą darbą autorius papildė visa eile straipsnių, kaip antai: „Valdensy", Vulfinso knygos „Valdenskoje dviženije" recenzija ir kt. Naujai surinktoji autoriaus medžiaga buvo sutvarkyta ir apdirbta disertacijoje „osnovy srednevekovoj religioznosti". Čia autorius apibūdino tą „religinį fondą", iš kurio kilo ir išsivystė viduramžio religinės kryptys, tiek bažnytinės, tiek heretiškosios.

Savo didelę erudiciją, gavusią išraišką daugelyje knygų ir straipsnių, paskelbtų įvairiuose leidiniuose, autorius tartum sutraukė jo sumanytoje „Europos kultūros istorijoje", parašytoje jau Lietuvoje lietuvių kalba. Iki šiol iš spaudos išėjo penki tomai, kurie sudaro apie 2600 pp. Šituose savo veikaluose autorius Europos kultūros raidą apžvelgia ne iš vieno kurio nors aspekto, bet visuose jos reiškiniuose, analizuodamas Europos socialiniai-ekonominius, politinius santykius ir dvasiniai-kultūrinį gyvenimą – filosofiją, religiją, literatūrą ir meną. „Europos kultūros istorijai" autorius panaudojo ne tik savo paties pasiektus viduramžio tyrinėjimo rezultatus, bet ir naujausią visais klausimais

literatūrą, visur nurodydamas bibliografiją. Tai savo rūšies yra compendiumas jo paliestoje istorijos srity.

Begyvendamas Lietuvoje, autorius parašė visą eilę svarbiausių straipsnių „Lietuviškajai Enciklopedijai“ iš visuotinės istorijos srities, kaip antai: Julius Cezaris, Bizantija, Didžioji Prancūzų revoliucija, Aigejų jūros kultūra ir daugelis kitų. Visi „Enciklopedijos“ straipsniai, prof. Karsavino parašyti, parodo jo gilų ir visapusišką dalyko žinojimą ir aiškų logingą jo išdėstymą.

Atsižvelgdama į visa tai, kas išdėstyta, komisija siūlo Vilniaus Valstybinio Universiteto Mokslinei Tarybai pripažinti prof. Leonui Karsavinui istorijos mokslų daktaro laipsnį ir mokslinį profesoriaus vardą.

Vilnius, 1946 m.
Balandžio 23 d.

Komisija: Ig. Jonynas
V.Sezemanas
B.Untulis
(VUB RS f. 138-4. L. 5-8)

PRIEDAS NR. 19

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

Обвиняемого КАРСАВИНА Льва Платоновича

1949 года ноября 18 дня гор.Вильнюс

Допрос начат в 21 ч.

Допрос окончен в 3 час.

ВОПРОС: По чьей рекомендации Вы поступили на работу в качестве профессора истории в Каунасский университет в 1928 году?

ОТВЕТ: Я предполагаю, что на работу в качестве профессора кафедры истории в Каунасский университет в 1928 году меня рекомендовал работавший в этом университете в то время профессор философии Василий Эмильевич Сеземан, с которым я был в близких дружеских отношениях еще в период работы в Петербургском университете и проживания за границей.

ВОПРОС: Откуда Вам об этом известно?

ОТВЕТ: Лично мне Сеземан об этом не говорил, но это мое личное предположение и я, безусловно, в этом вполне уверен, так как Сеземан знал меня лучше, чем кто либо и только он мог рекомендовать меня на работу в Каунасский университет.

ВОПРОС: Как практически был оформлен прием Вас на работу в Каунасский университет?

ОТВЕТ: Находясь в Париже я в начале 1928 года от профессора гуманитарных наук Каунасского университета Креве-Мицкевичуса Викентия Осиповича получил письмо, в котором он приглашал меня на работу в Каунасский университет в качестве профессора кафедры истории, на что просил моего согласия, которое я незамедлительно дал.

В то время в Каунасском университете имелась свободная вакансия профессора гуманитарно-исторического факультета, в связи с этим ученым Советом факультета были выдвинуты две кандидатуры на занятие должности профессора истории, это моя лично и латышского профессора Виппера, последний в то время проживал в Латвии и работал в Рижском университете, теперь он проживает в Москве, является действительным членом Всесоюзной Академии Наук СССР.

По большинству голосов ученых на свободную вакансию профессора истории была избрана моя кандидатура. В этом же 1928 году, вскоре после избрания меня профессором истории Каунасского университета от профессора гуманитарного факультета того же университета Шилкарского Владимира получил письмо, в котором он сообщал об избрании меня на должность профессора истории, просил по приезду в Каунас остановиться у него в квартире.

В начале 1928 года я прибыл в г.Каунас и остановился жить у профессора Шилкарского, так как в то время в г.Каунасе был квартирный кризис.

ВОПРОС: Охарактеризуйте Шилкарского и Креве-Мицкевича, а также расскажите, что Вам известно об их деятельности?

ОТВЕТ: Шилкарский Владимир, отчества не припоминаю, около 65 лет, поляк по национальности, помещик по соцпроисхождению, до революции 1917 года окончил историко-филологический факультет Московского университета. Тогда же получил ученую степень магистра за написанную им диссертацию под названием « Типологический метод в истории философии». Затем до начала первой мировой войны , до занятия г.Юрьева, теперь Тарту, немцами, он работал профессором философии Юрьевского университета. После революции до 1922 г. Работал профессором Вильнюсского университета. Впоследствии он переехал в Каунас, где до 1940 г. Работал профессором гуманитарного факультета. В этот же период времени имел под г. Паневежис имение. По своим политическим убеждениям ярый антисоветский. В своих произведениях и лекциях философии вел борьбу против марксистско-ленинского материалистического учения, утверждая, что весь мир состоит из духов. Кроме того, Шилкарский являлся германофилом, он до 1940 г. Неоднократно ездил в Германию в научные командировки, где завязал широкие связи с германскими учеными и деловыми кругами. В 1940 г. В связи с установлением Советской власти в Литве выехал в Бонн –Германия, откуда в Литву не возвратился.

Креве-Мицкевичюс Викентий Осипович, 1882 г. Рождения, уроженец местечка Меркине Алитусского уезда Ли-

товской ССР, по происхождению из зажиточных крестьян. В начале учился и окончил где-то в Литве духовную семинарию, затем учился в Краковском университете –Польша, но почему-то не окончил его, потом поехал в Киев, где окончил Киевский университет по специальности историка. В этом же университете защитил диссертацию на ученую степень магистра, некоторое время работал доцентом в университете, оттуда уволился в связи с преследованием Министром внутренних дел профессорско-преподавательского состава. Из Киева переехал в г. Баку, где работал преподавателем в одной из русских гимназий до Октябрьской революции. В связи с образованием в Литве буржуазного правительства, возникшего при содействии немцев в 1918 году, последним был назначен литовским консулом в Баку, а затем возвратился в г.Каунас. В первое время возвращения в Литву занимался литературной деятельностью, затем вошел в организационный комитет Каунасского университета. Когда в 1922-23гг. был основан в Каунасе университет, он стал работать профессором , а затем и деканом гуманитарного факультета.

По политическим убеждениям он сторонник эсеров, но состоял ли в этой партии, точно не знаю. В 1940 г. В связи с установлением в Литве советской власти Креве-Мицкевичус был избран первым Председателем Совета народных Комиссаров Литвы. Но будучи буржуазным националистом не был согласен с присоединением

Литвы к Советскому Союзу, за что в скором времени с должности председателя Совнаркома был снят.

После чего основал в Литве Академию Наук и был ее президентом до 1942 года. Затем был арестован немецкими властями, но пробыв некоторое время под стражей, был освобожден. После выхода из тюрьмы выступил на страницах печати с клеветническим заявлением на Советский Союз, руководителей ВКПб и советского правительства. Во время отступления немецкой армии из Литвы в 1944 г. Бежал в Австрию, откуда затем переехал как будто в Швейцарию или Америку, точно сказать, куда, затрудняюсь.

С Креве и Шилкарским до их бегства за границу я был в близких дружеских отношениях.

ВОПРОС: После окончания войны с Германией Вы поддерживали с ними связь?

ОТВЕТ: Связи с Креве и Шилкарским после окончания войны с немцами я не поддерживал.

ВОПРОС: Проживая в буржуазной Литве, к каким русским эмигрантским политическим организациям вы примыкали?

ОТВЕТ: После переезда из Парижа на жительство в Литву я больше ни к каким русским эмигрантским организациям не примыкал и о существовании таковых не знал

ВОПРОС: Работая профессором в Каунасском университете в период буржуазного строя в Литве, Вы в своих лекциям студентам излагали реакционно-идеалистическое учение, чуждое марксизму-ленинизму. Вы это признаете?

ОТВЕТ: Да, в период буржуазного режима в Литве я, преподавая в Каунасском университете историческую науку, в некоторых читаемых мной лекциях, главным образом по истории государства, допускал истолкование его с чуждых марксизму-ленинизму реакционно-идеалистических позиций. В частности, существом государства я признавал не борьбу классов, а волю народа, которая осуществляется через противоречия и борьбу социальных личностей. Наряду с этим я иногда допускал различного рода враждебные по отношению к Советской власти измышления.

ВОПРОС: Следствие также располагает данными, что Вы в период сметоновского режима в Литве в литовской буржуазной печати писали статьи с клеветой на советскую власть. Этот факт Вы признаете?

ОТВЕТ: В начале 30-х годов в католическом журнале «Жидинис» -Светоч. Издававшемся партией христианских демократов, мной действительно была помещена статья под заглавием «Государство и кризис демократии». В этой статье, давая характеристику некоторых буржуазных демократий, с одной стороны и демократии социалистической с другой, я действительно писал, что в СССР не существует подлинной демократии, поскольку свобода якобы подавляется диктатурой пролетариата и коммунистической партией. Точнее говоря, писал, что Советская конституция существует лишь на бумаге, фактически свободы для народа нет. В других журналах и газетах подобные статьи не опубликовывались.

ВОПРОС: Известно, что антисоветские высказывания Вами допускались среди близкого окружения и после изгнания немцев с территории Литовской ССР. Вы признаете это?

ОТВЕТ: После освобождения Литовской ССР от немецких оккупантов и установления в ней советской власти я первое время продолжал преподавать историю в Вильнюсском государственном университете. Хотя у меня сохранились и старые буржуазные мировоззрения, тем не менее я стремился свой предмет древнюю историю излагать студентам по возможности в соответствии советской программе. Но в дальнейшем некоторые ученые университета и представители других общественных организаций начали меня подозревать в нелояльности Советской власти, хотя я против Советской власти никаких враждебных выпадов не делал. В конце концов я был отстранен от преподавания истории в университете и перешел на работу в художественный институт, где также долго работать не смог. Такое недоверие и излишнее подозрение меня сильно раздражало и я действительно среди своих знакомых иногда высказывал враждебные по отношению к Советской власти измышления.

ВОПРОС: Когда, где и в присутствии кого Вы вели антисоветские разговоры?

ОТВЕТ: Прежде чем конкретизировать свои показания по заданному выше вопросу я должен откровенно заявить, что имевшие место с моей стороны иногда высказывания антисоветских измышлений среди своих знакомых, в частности, в присутствии профессора Саземана, с кото-

рым у меня были близкие взаимоотношения, не носили преднамеренно злобного характера, а проявлялись под воздействием раздражения или каких-либо событий. В частности, борьбу с морганистами-менделистами и космополитизмом я рассматривал как гонение на науку со стороны коммунистов, подобные суждения мной высказывались в присутствии профессора Сеземана, сейчас точно не могу сказать, у него или у меня в квартире в 1947-48 гг. Также в присутствии Сеземана разговаривал с ним относительно предстоящей возможной войны Советского Союза с англо-американским блоком государств.Я, сомневаясь в патриотизме советских солдат, говорил, что они по всей вероятности в предстоящей войне с англоамериканцами не будут воевать. Этот разговор имел место также в 1947-48 гг. По вопросу колхозного строительства в Литовской республике я в разговоре с Сеземаном говорил, что они не смогут привиться в Литве, а также утверждал, что колхозы убивают у крестьян индивидуальную инициативу, вследствие чего колхозы не принесут пользы крестьянству. Также говорил, что коллективизация в Литве происходит не на основе созревшей сознательности литовского крестьянства, а в принудительном порядке. Этот разговор имел место в квартире Сеземана в 1948-49 гг., точной даты не помню. В беседе с Сеземаном я высказывал и другие антисоветские измышления, главным образом иногда высказывал недовольство на действия исполнителей законов советской власти, которые по моему мнению иногда извращают эти

законы, но где и в какое время они были мной высказаны, указать затрудняюсь.

ВОПРОС: Как относился Сеземан к высказанным Вами антисоветским измышлениям?

ОТВЕТ: Сеземан менее остро реагировал на всякие происходящие факты и события в политической жизни, чем я лично. Но тем не менее мои антисоветские высказывания разделял. Он, например, говорил, что если дальше не прекратится преследование ученых за космополитизм, то нас также в спокойствии не оставят. Резких высказываний против советской власти со стороны Сеземана я не замечал.

Показания с моих слов записаны верно. Протокол мной прочитан.

Подпись (Л.Карсавин)

Допросил: Нач. отделения 2 отдела Следчасти МГБ ЛССР Туманцев
(подпись)

(LYA f. K-1 ap. 58 b. P-11972 BB. L. 190–204)

Kaltinamojo KARSAVINO Levo Platonovičiaus
tardymo protokolas [ištraukos]
1949 metų lapkričio 18 d. Vilnius

[Vertimas]

(...) KLAUSIMAS: Kieno rekomenduojamas Jūs įstojote dirbti kaip profesorius į Kauno universitetą 1928 metais?

ATSAKYMAS: Aš manau, kad dirbti Kauno universitete kaip pro-

fesorių 1928 metais mane rekomendavo šiame universitete dirbantis filosofijos profesorius Vasilijus Emiljevičius Sezemanas, su kuriuo aš palaikiau artimus draugiškus santykius dar darbo Peterburgo universitete ir gyvenimo užsienyje metu.

KLAUSIMAS: Iš kur Jums tai žinoma?

ATSAKYMAS: Sezemanas man asmeniškai apie tai nesakė, bet tai mano asmeninė nuomonė ir aš tuo tikras, nes Sezemanas pažinojo mane asmeniškai ir tik jis galėjo mane rekomenduoti dirbti Kauno universitete.

KLAUSIMAS: Kaip praktiškai buvo įformintas Jūsų priėmimas į darbą?

ATSAKYMAS: Būdamas Paryžiuje, aš 1928 metų pradžioje iš Kauno universiteto profesoriaus Vinco Krėvės-Mickevičiaus gavau laišką, kuriame jis kvietė dirbti Kauno universitete kaip Istorijos katedros profesorių, prašydamas mano sutikimo, kurį aš nedelsdamas daviau. Tuo metu Kauno universitete buvo laisva Humanitarinio-istorijos fakulteto profesoriaus vieta, dėl to fakulteto Taryba iškėlė dvi kandidatūras istorijos profesoriaus pareigoms, tai asmeniškai mano ir Latvijos profesoriaus Viperio, pastarasis tuo metu gyveno Latvijoje ir dirbo Rygos universitete, dabar jis gyvena Maskvoje, yra Visasąjunginės SSRS Mokslų Akademijos tikrasis narys. Balsų dauguma į laisvą istorijos profesoriaus vakansiją buvo išrinkta mano kandidatūra. Tais pačiais 1928 metais, netrukus po mano išrinkimo istorijos profesoriumi Kauno universitete, iš Humanitarinių mokslų fakulteto profesoriaus Vladimiro Šilkarskio aš gavau laišką, kuriame jis pranešė apie išrinkimą mane istorijos profesoriumi, prašė atvykus į Kauną apsistoti jo bute.

1928 metų pradžioje aš atvykau į Kauną ir apsistojau gyventi pas Šilkarskį, nes tuo metu Kaune buvo butų krizė. (...)

KLAUSIMAS: Kokioms rusų emigrantų organizacijoms Jūs priklausėte gyvendamas buržuazinėje Lietuvoje?

ATSAKYMAS: Atvykus iš Paryžiaus gyventi į Lietuvą, aš daugiau jokioms rusų emigrantų organizacijoms nepriklausiau ir apie jų egzistavimą nežinojau.

KLAUSIMAS: Dirbdamas profesoriumi Kauno universitete Lietuvoje buržuazinės santvarkos metais, Jūs savo paskaitose studentams reiškėte reakcingą idealistinį mokymą, svetimą marksizmui-leninizmui. Ar Jūs tai pripažįstate?

ATSAKYMAS: Taip, buržuazinės santvarkos metais Lietuvoje aš, dėstydamas Kauno universitete istorijos mokslą, kai kuriose mano skaitomose paskaitose, daugiausia valstybės istorijos, ją aiškinau iš marksizmui-leninizmui svetimų idealistinių pozicijų. Būtent, valstybės esme aš laikiau ne klasių kovą, o tautos valią, kuri reiškiasi per socialiųjų asmenybių kovą ir prieštaravimus. Sykiu aš kartais leisdavau sau įvairius sovietų valdžiai priešiškus prasimanymus.

KLAUSIMAS: Tardymui žinomi duomenys, kad Jūs Lietuvoje smetoninės santvarkos metais lietuvių buržuazinėje spaudoje rašėte sovietų valdžią šmeižiančius straipsnius. Ar Jūs pripažįstate šį faktą?

ATSAKYMAS: 30-jų metų pradžioje katalikiškame žurnale „Židinys“, leistame krikdemų partijos, aš iš tikro patalpinau straipsnį „Valstybė ir demokratijos krizė“. Šiame straipsnyje, budindamas kai kurias buržuazines demokratijas, iš vienos pusės, ir socialistinę demokratiją iš kitos, aš tikrai rašiau, jog

SSRS neegzistuoja tikros demokratijos, nes pilietinės laisvės neva varžomos proletariato diktatūra ir komunistų partijos. Tiksliau aš rašiau, jog sovietinė konstitucija egzistuoja tik popieriuje, faktiškos laisvės tautai nėra. Kituose žurnaluose ir laikraščiuose panašūs straipsniai nepublikavosi.

KLAUSIMAS: Yra žinoma, kad antisovietinius pasisakymus Jūs reiškėte sau artimoje aplinkoje ir išvarius vokiečius iš Lietuvos TSR teritorijos. Ar Jūs tai pripažįstate?

ATSAKYMAS: Išlaisvinus Lietuvą nuo vokiečių okupantų ir įtvirtinus sovietų valdžią, aš dar kurį laiką dėsčiau istoriją Vilniaus universitete. Nors aš išlaikiau ir senas buržuazines pažiūras, vis dėlto aš savo dalyką, senovės istoriją, siekiau dėstyti studentams kiek įmanoma prisilaikant sovietinės programos. Bet vėliau kai kurie universiteto ir kitų visuomeninių organizacijų atstovai pradėjo įtarti mane nelojalumu sovietų valdžiai, nors aš sovietų valdžios atžvilgiu jokių priešiškų išpuolių nedariau. Galiausiai aš buvau atleistas nuo istorijos dėstymo universitete ir perėjau dirbti į Menų institutą, kur taip pat ilgai dirbti negalėjau. Toks nepasitikėjimas ir perdėtas įtarumas mane smarkiai neramino ir savo pažįstamų tarpe aš kartais tikrai reikšdavau sovietų valdžiai priešiškus prasimanymus.

KLAUSIMAS: Kada ir kam dalyvaujant Jūs sakėte antisovietines kalbas?

ATSAKYMAS: Prieš konkretindamas savo parodymus užduotu klausimu, aš turiu atvirai pasakyti, kad antisovietinių prasimanymų skleidimas mano pažįstamų tarpe, būtent esant profesoriui Sezemanui, su kuriuo aš palaikiau artimus san-

tykius, nebuvo sąmoningai piktybinio pobūdžio, o reiškėsi dėl susijaudinimo ar kokių nors įvykių fone. Būtent, kovą su mendelizmu-morganizmu ir kosmopolitizmu aš laikiau mokslo persekiojimu iš komunistų pusės. (...) Taip pat Sezemanui esant kalbėjau su juo apie galimą Sovietų Sąjungos karą su Anglijos–Amerikos valstybių bloku. Aš, abejodamas sovietinių karių patriotizmu, sakiau, jog jie būsimajame kare prieš Angliją–Ameriką tikriausiai nedalyvaus. (...) Kolūkių Lietuvos respublikoje statybos klausimu (...) aš sakiau, jog jie negalės Lietuvoje prigyt, o taip pat tvirtinau, jog kolūkiai žlugdo valstiečių individualią iniciatyvą, ko dėka kolūkiai neatneš valstiečiams naudos. Taip pat sakiau, jog kolektyvizacija Lietuvoje vyksta ne brandaus valstiečių sąmoningumo, bet prievartos pagrindu. (...) Aš reikšdavau ir kitus antisovietinius prasimanymus, daugiausia kartais reikšdavau nepasitenkinimą vykdomosios valdžios veiksmais, kartais mano nuomone iškreipiančiais šiuos įstatymus (...).

KLAUSIMAS: Kaip Sezemanas vertino Jūsų reiškiamus antisovietinius prasimanymus?

ATSAKYMAS: Sezemanas ne taip aštriai regavo į įvairius politinio gyvenimo faktus ir įvykius. Nepaisant to, mano antisovietiniams pasisakymams jis pritarė. Jis pavyzdžiui sakė, kad jeigu toliau nesiliaus mokslininkų persekiojimai dėl kosmopolitizmo, tai mūsų ramybėje nepaliks. Aštrių pasisakymų sovietų valdžios adresu iš Sezemano pusės aš nepastebėjau.

ARCHYVAI

LCVA – Lietuvos Centrinis Valstybės archyvas

LYA – Lietuvos Ypatingasis archyvas

LNB RS – Lietuvos Nacionalinės bibliotekos rankraščių skyrius

LMAB RS – Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos rankraščių skyrius

VUB RS – Vilniaus universiteto rankraščių skyrius

RFUPA – Rusijos Federacijos Užsienio politikos archyvas

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Lasinskas, Povilas

La371 Levo Karsavino fenomenas / Povilas Lasinskas. – Vilnius: Vaga, 2009. – 216 p.
Bibliogr. išnašose. – Asmenvardžių r-klė: p. 211–215.
ISBN 978-5-415-02140-6

Levas Karsavinas (1882–1952) – viena ryškiausių figūrų XX a. pirmosios pusės Europos kultūros istorijoje, palikusi neišdildomą pėdsaką Lietuvos kultūriniame gyvenime. Monografijoje pirmąkart kompleksiškai tiriama šio mąstytojo kūrybinė biografija, mokslinės pažiūros, svarbiausi darbai. Knyga skiriama istorijos specialistams ir plačiajam skaitytojų ratui.

UDK 1+930.1](470+571+474.5):929Karsavinas

Povilas Lasinskas

LEVO
KARSAVINO
fenomenas

Redagavo Eglė Petraitienė
Viršelio dailininkė Deimantė Rybakovienė
Maketavo Ernestas Vinickas

Leidykla VAGA, Gedimino pr. 50, LT-01110 Vilnius
el.p. info@vaga.lt; http://www.vaga.lt
tel. +370 5 2498121; faks. +370 5 2498122

Spausdino UAB LOGOTIPAS, Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius
Tiražas 100 ezg.